

**MUS'AB İBN UMEYR'İN
HAYATI ve KİŞİLİĞİ**

Köksal ÇOBAN

Yüksek Lisans Tezi

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

2013

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

Köksal ÇOBAN

MUS'AB İBN UMEYR'İN HAYATI ve KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

ERZURUM-2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

22/04/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Mus'ab İbn Umeyr'in Hayatı ve Kişiliği" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

22/04/2013

Köksal ÇOBAN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

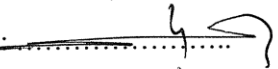
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ danışmanlığında, Köksal ÇOBAN tarafından hazırlanan bu çalışma 22 /04 /2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nihat YATKIN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç Dr. İsmail ALTUN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / 2013

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
MUS'AB İBN UMEYR'İN MEKKE DÖNEMİ.....	1
I. ÇEŞİTLİ YÖNLERDEN ARAP YARIMADASI	1
II. MUS'AB B. UMEYR'İN KABİLESİ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN OLMASINDAN SONRA MUS'AB B. UMEYR

1.1. MUS'AB B. UMEYR'İN AİLESİ ve DOĞUMU.....	11
1.1.1. Eşi, Çocuğu ve Torunları	15
1.2. İSLÂM'A GİRİŞİ.....	17
1.2.1. Müslüman Oluşuna Gösterilen Tepkiler	20
1.3. HABEŞİSTAN'A HİCRETİ.....	22
1.3.1. Habeşistan'a İlk Gidenlerin Dönüşü ve Garanik Hâdisesi	29
1.3.2. Habeşistan'a Yeniden Dönüş	32
1.4. AKABE BİATLARI ve MUS'AB B. UMEYR.....	40
1.4.1. Biat Kavramı.....	40
1.4.2. Medineliler'le İlk Karşılaşma	41
1.4.3. I. Akabe Biatı ve Mus'ab b. Umeyr'in Medine'ye Gönderilmesi.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

MUS'AB İBN UMEYR'İN MEDİNE DÖNEMİ

2.1. MUS'AB İBN UMEYR'İN HİCRET ETTİĞİ DÖNEMDE GENEL ÖZELLİKLERİ İLE MEDİNE (YESRİB).....	48
2.2. MUS'AB B. UMEYR'İN MEDİNE'DE İSLÂM'I ANLATMAYA BAŞLAMASI	53
2.2.1. Medine'de İlk Cuma Namazının Kılınması	58
2.2.2. II. Akabe Biatı'nda Mus'ab b. Umeyr	60

2.3. MEDİNE'YE HİCRET ve MUS'AB B. UMEYR.....	71
2.3.1. Medine Muâhatı (Kardeşliği)	74
2.4. BEDİR SAVAŞI VE MUS'AB B. UMEYR.....	82
2.5. UHUD SAVAŞI ve MUS'AB B. UMEYR'İN ŞEHİT OLUŞU	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUS'AB B. UMEYR'İN ŞAHSİYETİ ve TEBLİĞ METODU

3.1. AİLEVÎ, SOSYAL ve FİZİKÎ ÖZELLİKLERİ.....	105
3.2. ŞAHSİYETİ ve AHLÂKİ	108
3.3. TEBLİĞ METODU.....	109
3.3.1. Üslûbu ve İkna Kabiliyeti.....	110
3.3.2. Sabrı ve Fedakârlığı	111
3.3.3. Cesareti ve Kararlılığı	113
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	117
ÖZGEÇMİŞ.....	126

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUS'AB İBN UMEYR'İN HAYATI ve KİŞİLİĞİ

Köksal ÇOBAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

2013, Sayfa: 137

Jüri: Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Danışman)

Prof. Dr. Nihat YATKIN

Yrd. Doç Dr. İsmail ALTUN

Bu çalışmada Mus'ab b. Umeyr'in hayatı ve kişiliği ele alınmıştır. Çalışma yapılırken hem Mekke, hem de Medine döneminde yer aldığı ve etkisinin bulunduğu tarihî olaylara ilişkin bilgiler verilerek onun hayatına ışık tutulmuştur. Bu bağlamda Mus'ab b. Umeyr'in hayatı, Akabe Biatları'ndaki fonksiyonu, Medine dönemindeki tebliğ ve irşat çalışmaları ve şahsiyeti ile ahlâkî özelliklerine vurgu yapılmıştır.

Ayrıca, İslâm'ı tebliğ ederken insanlara yaklaşım tarzına ve sahip olduğu tebliğ metoduna da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mus'ab, Umeyr, Mekke, Medine, Akabe Biatları, Bedir, Uhud.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE LIFE and PERSONELITY OF MUS'AB B. UMEYR

Köksal ÇOBAN

Advisor: Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

2013, Page: 137

Jury: Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Advisor)

Prof. Dr. Nihat YATKIN

Assist. Prof. Dr. İsmail ALTUN

The study discussed the life and personality of Mus'ab bin Umeyr. The study shed light on his life, giving information on the historical events occurring in Makah and Medina, which had an impact on his life. The emphasis was placed on his life, his services in Akabe Submissions, his studies on conveyance and the efforts to show the true path during the period of Medina and the features of his life and personality.

Besides, his way of approaching to people and of conveying while he was conveying the Islam was also discussed.

Key words: Mus'ab, Umeyr, Makah, Medina, Akabe Submissions, Badr and Uhud

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm
b.	: bin (oğlu)
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Fk.	: Fakültesi
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İ.A	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
İSAV	: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı
Md.	: Maddesi
M.Ö.	: Milattan Önce
Nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallahu Anh/Allah ondan razı olsun
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
s.a.s. / s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
Ü.	: Üniversitesi
vb.	: Ve bunun gibi
vd.	: Ve devamı
vdgr.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) ashâbıyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Sahâbenin gerek İslâm öncesi ve gerekse İslâmiyet sonrası yaptıkları faaliyetleri içeren tür eserler, İslâmiyet'in yayılma süreci hakkında bizlere fikir vermektedir. Bu çalışmaların önemi, sahâbenin hayatının doğru olarak ele alınmasıyla ortaya çıkmaktadır. Zira İslâmiyet'in sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için buna ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç çerçevesinde tarih boyunca birçok ilim dalı neşet etmiştir. Terâcim, ricâl ve tabakât kitaplarının ortaya çıkış nedenleri, bu gayeye matuftur. İslâm tarihinin ilim olarak başlamasını müteakiben kendisinin alt bölümleri sayılan siyer, meğâzî, tabakât, terâcim, fütuhât ve ensâb gibi ilim dalları başlamış ve her bir bölüm kendi alanına giren konuları incelemeye çalışmıştır.

İslâm'ın sahâbe eliyle yayıldığı gerçeği göz önüne alındığında sahâbenin doğru anlaşılmasıyla İslâm'ın doğru anlaşılmasının paralellik arz ettiği görülür. Zira sahâbe, İslâm'ı anlatma ve yayma gayreti içerisinde bulunmuştur. Çalışmada, Medine'nin İslâmiyet'le tanışması başta olmak üzere İslâm Dini'nin Uhud Savaşı'na kadar olan hemen her döneminde ismi geçen Mus'ab b. Umeyr'in hayatı ele alınacaktır. Onun çalışmaya konu olmasının nedeni, İslâm'ın Mekke'de maruz kalmış olduğu baskı ve şiddetten bir çıkış yolu olan Medine dönemine geçişinde etkin bir görev üstlenmesidir. Medine'nin medenileşme sürecinde ismi en çok zikredilen kişi hiç şüphesiz ki Mus'ab b. Umeyr'dir. Çalışmada da görüleceği üzere tek başına ve savunmasız olarak gittiği Yesrib şehrini, kendine has üslubu ve olaylara yaklaşım tarzıyla İslâm'a kucak açan bir şehir haline getirmiştir.

Hiç kılıç kullanmadan İslâmiyet'i Medine'ye götüren Mus'ab b. Umeyr, bu yönüyle İslâm'ın eğitim-öğretim metodunun bir yönünü teşkil etmektedir. Allah Rasûlü'nü (s.a.s.) savunmak söz konusu olduğunda Mus'ab bu kez, cepheye kahramanca savaştan bir asker olmakta ve bu yönüyle de İslâm'ın cihad tarafını temsil etmektedir. Sahip olduğu imkânlarla İslâm'dan önce oldukça rahat bir hayat süren ve Müslüman olduktan sonra konforlu yaşayışı ailesi tarafından sona erdirilen bu sahâbînin hayatını incelemek önem arz etmektedir. Dolayısıyla İslâmî tebliğ açısından önemli görevler ifa eden bir sahâbînin hayatını etraflıca ele almak tez çalışmamızın temelini oluşturacaktır.

Mus'ab b. Umeyr'in hayatıyla alakalı olarak Türkçe'de yeterli çalışmaların olmaması, bu alanda görülen eksikliklerin başında gelmektedir. Biyografik özellikten ziyade hikâye tarzı ve ders verici nitelikte ortaya konan eserler, onun hayatıyla ilgili sağlıklı bilgiler içermemektedir. Akademik hassasiyetle ele alınan bu çalışma, daha bir önem arz etmektedir.

Çalışma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Mus'ab b. Umeyr'in doğup büyüdüğü Arabistan Yarımadası çeşitli yönlerden ele alınarak onun kabilesi hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, onun ailesi ve Mekke'deki hayatı incelenmiş, ikinci bölümde ise Medine dönemi ele alınmış ve şehit olana kadar içerisinde bulunmuş olduğu olaylar incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise onun hayatı farklı bir perspektiften ele alınmış, İslâm'dan önceki ve sonraki hayatı birlikte değerlendirilerek şahsiyeti ve ahlâkı ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde onun İslâm'ı anlatırken üslubu ve olaylara yaklaşım tarzı da değerlendirilmiştir.

Çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ'e ve emeği geçen bütün hocalarıma şükranlarımı sunmam tahdîs-i nimettir.

Erzurum-2013

Köksal ÇOBAN

GİRİŞ

MUS'AB İBN UMEYR'İN MEKKE DÖNEMİ

I. ÇEŞİTLİ YÖNLERDEN ARAP YARIMADASI

Arap Yarımadası insanlık tarihinden itibaren sürekli olarak dikkat çeken bir yerleşim bölgesi olmuştur. Büyük medeniyetlere beşiklik etmesinin yanında semavî dinlerin de başlangıç merkezleri oluşu, bölgeyi ayrıca önemli bir konuma yükseltmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğup büyüdüğü bölge olması, buranın önemini bir kat daha artırmıştır.

Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) ve ashâbının gerçekleştirmiş oldukları değişim ve dönüşümün daha iyi anlaşılabilmesi için İslâm öncesi Arap Arap Yarımadası'nı çeşitli yönlerden incelemek faydalı olacaktır. Bu amaçla coğrafi, ekonomik, tarihî, siyasî, sosyo-kültürel ve dinî yönlerden bu bölge kısaca ele alınacaktır.

A. Coğrafi ve Ekonomik Durum

Arabistan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Yarımada batısında Kızıldeniz; doğusunda Basra ve Umman Körfezleri; kuzeyinde Filistin, Şam ve Irak; güneyinde ise Hint Okyanusu yer almaktadır.

Yarımada Hicâz, Yemen, Doğu, Batı, Orta ve Güney Arabistan olmak üzere beş bölgeye ayrılmıştır. Bunlardan Hicâz her dönemde önemini korumuştur. Zira Mekke ve Medine (Yesrib) burada bulunuyordu. Arabistan'ın en önemli şehirleri Mekke, Tâif, Yesrib (Medine), Yenbû, Cüreş, San'a, Hicr, Hayber, Suhâr, Debâ, Dûmetülcendel, Fedek, Teymâ, Vadilkura ve Maknâ'dır.¹

Yarımadanın geneline çöl iklimi hâkimken, Umman ve Bahreyn gibi ülkelerin yer aldığı kıyı kesimlerinde yağışlar görülmektedir. Yemen ve Asîr bölgelerinde de tarımsal faaliyet yapılacak seviyede yağmur yağmaktadır.

¹ Kudret Büyükcoşkun, "Arabistan", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, I, 248-252; Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2011, 43-53; M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, 15-24; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2004, 19-20; Ahmet Yılmaz Boyunağa, *Tebliğinden Günümüze İslâm Tarihi*, Akabe Biat Yayınevi, Samsun 1993, 7-9.

İslâm'ın doğduğu yıllarda Arap Yarımadası'na Bizans ve Sasanî İmparatorlukları komşu idiler. Yarımada komşu olan birçok devlet bu iki imparatorluğun kontrolünde bulunmaktaydı. Meselâ Gassaniler Suriye'de Bizans'ın; Hireliler ise Irak'ta Sasanîler'in hâkimiyetinde idiler. Mısır, aynı şekilde Bizans'a bağlıydı. Habeşistan ve Yemen bağımsız konumdaydılar.

Genel olarak geçim kaynağı ticaret üzerine kuruluydu. Bölge insanı civar ülke ve şehirlere ticaret kervanları düzenlerlerdi. Özellikle Mekkeliler yazın Şam; kışın Yemen taraflarına ticarî yolculuklara çıkarlardı. Onlar, Kâ'be'ye hizmet etmelerinden dolayı herhangi bir tehlike ile karşılaşmadan güven içerisinde yolculuklarını tamamlarlardı. Zira Mekke'yle irtibatı olan diğer şehirlerde yaşayanlar, hizmetlerinden dolayı onlara saygı duymaktaydılar.² Kur'an'da onların bu durumu şu şekilde anlatılmaktadır: “Kureyş'in güven ve barış antlaşmalarından faydalanmalarını sağlamak; kış ve yaz seferlerinde faydalandıkları antlaşmaların kadrini bilmiş olmak için, yalnız bu evin (Kâbe'nin) Rabbine ibâdet etsinler. Kendilerini açlıktan kurtarıp doyuran, korkudan emin kılan Rableri'ne kulluk etsinler.”³

İslâm'ın doğmaya başladığı dönemlerde en önemli bölge olan Hicâz, aynı zamanda ticaretin de üssü konumundaydı. Mekke ve Medine'nin burada bulunuyor oluşu Hicâz'ın önemini artırmıştır. Özellikle Mekke'de bulunan Kâ'be, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'den beri dinî bir merkez olma özelliğini koruyarak insanların buraya akın akın gelmelerini sağlamıştır. Buna ilaveten yılın belli aylarında gerçekleştirilen Ukâz, Mecenne ve Zu'l-Mecâz gibi panayırılar, bölge insanına ekonomik yönden avantaj oluşturmuştur.⁴

Yarımada oluşu sebebiyle Yemen'den itibaren başlayan ve Akabe Körfezi'ne kadar giden ticaret güzergâhının Mekke ve Medine'den de geçmesi, bölgenin aynı zamanda deniz ticaretine de imkân tanımıştır.

² Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Feza Yayıncılık, İstanbul 1998, 602; Günaltay, 23; M.G.S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, (1974), (Çev. Alp Eker, Mutlu Bozkurt, vdgr), İz Yayıncılık, Yeni Şafak Gazetesi Baskısı, İstanbul 1995, I, 93-94.

³ Kureyş, 106/1-4.

⁴ İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed, *Kitâbu'l-Muhabber*, (Thk. Eliza Lichtenstadter), Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut ts, 267-268; Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, I, 56-58.

Yemen ve Yemâme bölgelerinde buğday ve arpa yetiştirilirken, bölgenin genelinde bol olarak hurma yetiştiriciliği ile de uğraşılmaktadır. Coğrafi özelliklerden dolayı deve ve at en çok görülen hayvan türü iken, bazı yerlerde keçi ve koyun yetiştiriciliği de görülmektedir.

B. Tarihî, Siyasî ve Sosyo-Kültürel Durum

Tarih olarak oldukça eski zamanlara dayanan Arap Yarımadası'nda birçok millet hüküm sürmüştür, Nabatîler'den Palmira Krallığı'na, Gassânîler'den Tedmürlüler ve Hîreliler Beyliği'ne kadar birçok devlet kurulmuştur.⁵ Kurulan devletler daha çok yarımada'nın kuzey ve güney istikametinde yer almıştır. Arabistan'ın ortasında yer alan Hicâz bölgesinde ise insanların kabileler halinde yaşadığı bilinmektedir. Güney Arabistan'da kurulan devletler Maînîler, Sebeliler ve Himyerîler; kuzeyde kurulanlar ise Nebâtîler, Tedmürlüler, Gassânîler, Hîreliler ve Kindeliler'dir.⁶

İslâm tarihi açısından büyük öneme sahip olan ve Hicâz'da bulunan Mekke'nin tarihi, Hz. İbrahim'e kadar gitmektedir. Ondan önceki tarihi hakkında ise, bölgede Amalikalılar'ın ve Kahtanîler'in bir kolu olan Cürhümlüler'in yaşadıkları bilinmektedir.⁷ Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in Mekke'de Kâ'be'yi inşa etmesiyle beraber insanlar buraya yerleşmeye başlamışlar ve Hz. İbrahim'den yaklaşık bir asır sonra Cürhümlüler bölgeye hâkim olmuşlardır. Cürhümlüler'den sonra burası Huzaalılar'ın eline geçmiş ve bir müddet sonra da Hz. İsmail'in torunlarından Adnan'ın soyundan olan Kureyşliler, Mekke'nin sahibi olmuşlardır.⁸ Kureyş'in liderlerinden olan Kusay b. Kilâb, dağınık halde bulunan Kureyşliler'i bir araya getirerek onları Mekke'nin sahibi yapmıştır. Aynı zamanda Kâ'be'yi tamir ederek buranın yönetim işleriyle ilgili kurumlar ihdas etmiştir ki, bunlar şu şekilde belirtilebilir:

Dârünnedve: Kâ'be'yle alakalı işlerin görüşülüp karara bağlandığı meclistir. Oldukça saygın bir yere sahip olan buraya sadece asiller ve kırk yaşından büyük olanlar girebilirdi.

⁵ Ali Cevâd, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Beyrut 1993, II, 5-155; Büyükcoşkun, 248-252; Günaltay, 25-37; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 20-27; Boyunağa, 10-22; Hitti, 107-127; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 50-56.

⁶ Cevâd, II, 5-155; Casim Avcı, "İslâm Öncesi Arabistan ve Araplar'da Dinî, Sosyo-Kültürel Hayat", (Ed. Casim Avcı), *İlk Dönem İslâm Tarihi*, 2-25, Anadolu Ü. Yayınları, Eskişehir 2010.

⁷ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dârü'l- Kitâbi'l-Urbâ, Beyrut 1990, I, 117-122; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 59-60; Avcı, 2-25.

⁸ İbn Hişâm, I, 117-122; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 59-60; Avcı, 2-25.

Kıyâde: Mekke ordusunun komutanlığını ifade etmekteydi.

Livâ: Mekkeliler'in sancaktarlığı görevini yerine getirmek üzere kurulmuştur.

Hicâbe (Sidâne): Kutsî Ma'bedin bakımıyla ilgili işlerden sorumlu bulunan birimdi. Kâ'be'nin anahtarları "hâcib" denilen kişi de bulunur ve belirli zamanlarda ziyaretçilerin buraya girmelerini sağlardı. Ayrıca Kâ'be'nin örtüsü gibi işler de bu bölümün görevi idi.

Sikâye: Ziyarete gelen hacılara su temin etmekle görevli olan birim.

Rifâde: Görevi, dışarıdan gelen hacıların ağırlanması ve yiyeceklerinin temin edilmesi idi.⁹

Tarihî özellikleri kısaca bu şekilde olan Araplar'da esas itibariyle halk iki ana grupta toplanır: Hadârîler, Bedevîler. Hadârîler, kasaba ve şehirlerde yerleşik hayatı; bedevîler ise çöllerde yarı göçebe bir hayat yaşamayı tercih ederlerdi. Çöl yapısının bütün coğrafik özelliklerini psikolojik yapılarında, daha doğrusu karakterlerinde görmek mümkündür. Bedevîlerin özellikleri hakkında Philip K. Hitti'nin şu tespiti önemlidir: "Ülkesinin kıraç ve kuraklığı kendisini, bedevînin fizikî yapısında göstermektedir. Onun günlük yiyeceği hurma ve su yahut süt ile un veya haşlanmış mısır karışımı bir yemektir."¹⁰

İster hadârî, ister bedevî olsun bütün Araplar'da ortak olan bir özellik varsa, o da kabilesi ile övünme olgusudur. Zira Araplar, aşiret ve kabileler halinde yaşarlardı. Aşiretçiliğin düzenli ve sistemli yürütülmesi bütün Araplar'ın görevi idi. Her kabilenin bir reisi olurdu. Riyâsetin babadan oğula intikali de söz konusuydu. Büyük kabile reislerine "melik", bundan aşağıda olanlara ise "seyyid" denilirdi.¹¹ Aslında kabile taassubu çöl hayatının tabîî bir neticesidir. Burada Mukaddime sahibi İbn Haldun'un şu görüşünü nakletmek yerinde olacaktır: "Şehir ve kentlerde insanların birbirlerine düşmanlık ve zulmetmelerine yöneticiler ve devlet engel olmaktadır. Onları birbirlerine zulmetmekten devletin gücü ve otoritesi frenleyip alıkoyar. Tabîî eğer bizzat yönetimin kendisi zalim değilse. Şehir ve kentlere, geceleyin ansızın veya gündüz kendilerini savunmaktan aciz oldukları zamanlarda; dışarıdan gelecek düşmanlıklara ise şehirlerin

⁹ İbn Hişâm, I, 137-139; Avcı, 2-25.

¹⁰ Hitti, 57

¹¹ İhsan Süreyya Sırma, *İslâm Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, Beyan Yayınları, İstanbul 2010, 26.

surları ve kaleleri engel olur. Veya dışarıdan gelen düşmanlıklara, hazırlıklı olduğu takdirde devletin askerleri tarafından engel olunur.

Bedevî kabileleri içinde ise, bazılarının diğer bazılarına zulmetmelerine, herkesin saygı duyup hürmet ettiği ve sözünü dinlediği kabilenin ileri gelenleri ve büyükleri engel olur. Kabilelere dışarıdan gelecek düşmanlıklara da kabilenin yiğit ve cesur gençleri engel olur. Ancak bunların (dışarıdan gelecek düşmanlıklara) karşı kendilerini savunabilmeleri, güç ve kuvvet sahibi olmaları aynı nesepten (gelmeleriyle) mümkün olur. Çünkü Allah insanların kalplerine, yakınlarına ve akrabalarına karşı şefkatli olma ve yardım etme duygularını yerleştirmiştir. İşte bu duygu sayesinde dayanışma ve yardımlaşma olmakta ve düşmanlarının onlardan korkması sağlanmaktadır.”¹²

İbn Haldun’un analizi, özellikle İslâm’ın ilk tebliğ döneminde kendisini oldukça hissettirmiştir. Zira bir kişinin Müslüman olabilmesi için öncelikle kabilesinin rızasını almalıydı ki, daha sonra dışarıdan gelecek baskı ve şiddetler bir nebze de olsa asgariye indirilmiş olabilsin. Hem kendi kabilesinden dışlanma, hem de diğer aşiretlerden baskının bir araya gelmesi, o dönemde bir Müslüman için oldukça zor eziyetlere sebep olmaktaydı.

Kabilecilik Araplar üzerinde işte bu kadar etkindi. O dönem Araplar arasında baskı unsuru olan kabilecilik faktörü, çok farklı boyutlarda şekil alabilmekte ve toplumdaki gücünü herkese hissettirmektedir. Bu güç o denli ilerlemişti ki, kabilesiyle övünmek her ferdin tabîî vazifesi olmasından öte, iş artık mezarlarda bulunan kabile fertlerini saymaya kadar varmıştı. Kur’ân-ı Kerîm’de konuya şöyle değinilir: “Sizi tekâsürle (mal ve evlat çokluğuyla) övünmek (o kadar) oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz. (ve artık ölmüş olanlarınızı dahi sayarak gururlandınız.)”¹³

Kabile ile övünmek onlar için yadırganmamalıdır. Zira kabile asabiyeti, çöl hayatının zorunlu bir sonucudur. Arabistan’ın içinde bulunmuş olduğu iklim ve coğrafya gereği çekirdek aile modelinin bu tarz yerleşim yerlerine uygun olmamasından dolayı, insanlar ancak ve mecburen kan bağı esasına göre birliktelikleri tercih etmek

¹² İbn Haldun, *Mukaddime*, (2001), (Çev. Halil Kendir), Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul 2004, I, 169-170. Ayrıca bkz. Adnan Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, 17-18.

¹³ Tekâsür, 102/1-8.

zorunda kalmışlardır. Bu oluşum da beraberinde kabile veya aşiret denilen birlikleri ortaya çıkarmıştır.¹⁴ Yani bir anlamda her türlü tehdit ve tehlikelere karşı sosyal tabanda destek bulmak ve kişinin çölün acımasız şartlarına karşı savunma reflekslerini güçlü kılmak için asabiyet duygusu mecburen ortaya çıkmıştır. Zaten bundan dolayıdır ki, bir kişi diğer kabileden birisini öldürdüğü zaman, öldürenin kabilesine karşı savaş açılırdı. Yani günümüzdeki karşılığıyla aşiretler arası kan davası haline dönüşürdü.

Kabile asabiyeti, etkisini ilk Müslümanların üzerinde oldukça yoğun olarak hissettirmiştir. Bu durum hem negatif, hem de pozitif anlamda sonuçlar doğurmuştur.. Negatif anlamdaki etkisi, Mus'ab b. Umeyr örneğinde olduğu gibi baskı ve tecrit şeklinde kendini göstermiştir. Pozitif anlamdaki etkisi ise, daha sonradan da anlatılacağı üzere, Üseyd b. Hudayr'ın Müslüman olduktan sonra söylediği şu sözlerde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır: “Benim arkamda öyle bir adam var ki, o size uyarsa kavminden hiçbir kimse ona muhalefet edemez. Şimdi onu size göndereceğim. O, Sa'd b. Muâz'dır.”¹⁵

Sosyo-kültürel yapıda dikkat çeken bir başka husus ise, kadınların toplumda hor görülmesidir. Mirasta söz hakkı olmayan, varlık olarak bir değer taşımayan kadınlar o dönemde kölelerle birlikte en çok dışlanan kesimi oluşturmaktaydılar. Bir erkek sayısız kadınla evlenir, ondan sonra da istediğini boşardı. Üvey anneyle evlenmenin bile meşru olduğu câhiliye toplumunda koca öldükten sonra eşi, üvey oğullarınca miras telakki edilirdi.

Bununla beraber kız çocukları utanç sebebi sayılmaktaydı. Dünyaya geldikten belli bir süre sonra onlar, babaları tarafından diri diri toprağa gömülürdü. Bunu yapamayan bazıları, toplumsal alayı göze alamadığından göç etmek zorunda kalırdı. Kur'ân'da onların durumu şu şekilde anlatılır: “Diri diri gömülen kız çocuğuna hangi suçtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman; hesap defterleri açıldığı zaman; gök cisimleri yerlerinden kaydırıldığı zaman; cehennem alev alev kızıştirıldığı zaman; cennet yaklaştırıldığı zaman... İşte o zaman her insan hazırladığını, ortaya ne koyduğunu anlayacaktır.”¹⁶ Ayrıca birine kız çocuğu olduğu haberi verildiğinde, onun ruh haletini Kur'ân şu şekilde anlatmaktadır: “Onlardan birine bir kızının dünyaya

¹⁴ Apak, *İslâm Tarihi*, I, 74.

¹⁵ Muhammed Hasan Berîğîş, *Mus'ab İbn Umeyr*, (1975), (Çev. Kenan Levent), Esra Yayınevi, Konya 1991, 158.

¹⁶ Tekvîr, 81/8-14.

geldiği müjdelence, öfkesinden ve üzüntüsünden yüzü mosmor kesilir. Müjdelendiği bu kötü haberin etkisiyle utanıp eşinden dostundan saklanmaya çalışır. Şimdi ne yapsın: Hor, hakir, itilip kakılan bir bela olarak onu hayatta mı bıraksın, yoksa toprağa mı gömsün, ne yapsın? diye kara kara düşünür! Dikkat ediniz, ne fena hükümlerdi verdikleri bu hükümler!”¹⁷

O dönem câhiliye toplumunda yaygın olan bir diğer konu ise, fuhuş ve fâizin revaçta olması idi. Fuhuş yapan kadınlar, kendilerini ön plana çıkarmak için evlerinin önüne bayrak şeklinde bir işaret asarlardı.

Edebiyatın her alanında, özellikle şiirde ileride olan Arap toplumunda sözün gücü, toplumun her kesimi tarafından kabul görürdü. Şairlere değer verilir ve onların güçlerinden faydalanılmaya çalışılırdı. Öyleki bir şiirle, sıradan birisini çok yüceltmek mümkünken, toplumun saygı duyduğu birisini de aynı şekilde değersizleştirmek söz konusu olabilmekteydi. Kabilenin fazilet ve meziyetini ortaya koymada şiirin gücünden faydalanılırdı. Her kabile reisinin “kendine özgü şairi ya da şairleri vardı ki, onu düşmanlarına karşı savunan, etrafta olup bitenleri mısralarında dile getirip aşiret bireylerine bilgi veren medyası durumundaydılar.”¹⁸ Her yıl Zülmecâz, Zülmecenne, Ukâz ve Dûmetülcendel gibi panayırlarda şiir yarışmaları düzenlenir ve birinci olan şiirler, Kâ’be’nin duvarına asılarak ertesi yıla kadar bekletilirdi.

C. Dinî Durum

Arabistan’da dinî hayat, putlara tapmanın din olarak telakki edildiği bir özellikte ortaya çıkar. Ekseriyet itibariyle şirk eksenli bir durum söz konusu olmakla beraber Cezîretü’l-Arab’ın muhtelif yerlerinde Hristiyanlar, Yahudiler, Mecusîler, Sâbiîler ve Hanifler olmak üzere dinî yaşantıda çok çeşitlilik hâkimdi.

Bunlardan hususiyle putperestlik diye de bilinen “şirk”, câhiliye kültür ve hayatının bütün katmalarında kendisini hissettirmiştir. Müşriklerin putperestlik inancında hemen her evde irili ufaklı birkaç tane put bulunurdu. Ayrıca her kabile ve aşiretin de yine tanrı olarak kabul ettikleri putlara sahip oldukları bilinmektedir. Bu yönüyle tanrı put, onlar için manevî varlıkların somut şekle dönüşmüş haliydi. Araplar

¹⁷ Nahl, 16/58-59.

¹⁸ Sırma, *İslâm Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, 26; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 43-44.

açısından nihai bir tanrı olmaktan çok, onları bir arada tutan ve kabile bağımsızlığını simgeleyen bir “alâmet” olarak algılanıyordu.¹⁹

Kâ’be’de Lat, Menât, Uzza ve Hubel adlarında bütün kabileler tarafından kabul edilen ve saygı gösterilen dört tane büyük put bulunurdu. Büyük putların Kâ’be’de bulunması, onların her yıl hac mevsiminde hacılar tarafından ziyaret edilmesini sağladı. Bu durum Araplar’ın ticarî yönden gelişmesine etki etmekteydi. Dolayısıyla putlar Araplar için bir anlamda gelir kapısı durumundaydı. Aslında Araplar putları tanrı olarak kabul etmiyorlardı. Dinî yaşantılarında Allah inancı mevcuttu ve onlar putlara tapma gerekçelerini şöyle izah ediyorlardı: “Şayet onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye soracak olursan, elbette "Allah'tır" diye cevap vereceklerdir. De ki: "el-Hamdülillah. Fakat onların ekserisi bunun anlamını bilmezler.”²⁰ “İyi bilin ki halis din, yalnız Allah'a yapılır. Allah'tan başka birtakım hâmler edinerek: "Biz onlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz." diyenlere gelince, elbette Allah, onların hakkında ihtilaf ettikleri hususlarda aralarında hükmünü verecektir. Allah yalancılığı, nankörlük ve kâfirliği huy edinenlere hidâyet etmez, onları emellerine kavuşturmaz.”²¹

Müslümanların Habeşistan’a hicret ettikleri dönemde Ca’fer b. Ebî Tâlib’in Necâşi’nin huzurunda söylediği şu sözler, o dönem Mekke toplumunun içerisinde bulunduğu hali özetler niteliktedir: “Ey kral! Biz cahil bir kavim idik. Putlara tapar; ölü hayvan eti yer; her türlü kötülük yapar; akrabalarımızla alakayı keser; onların hukukuna riâyet etmez ve komşuluk vazifelerimizi yerine getirmezdik. Güçlü olan, güçsüzü ezerdi. İşte böyle iken Allah bizden, soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini, namus ve iffetini çok iyi bildiğimiz birini peygamber olarak gönderdi. O bizi, bizim ve babalarımızın, Allah’tan başka taptığımız taşları ve putları bırakıp, Allah’ın birliğine imân etmeye ve yalnızca Ona ibâdet etmeye çağırdı. Doğru söylemeyi, emanete riâyet etmeyi, akrabayı gözetmeyi, komşulara iyi davranmayı, haramlardan ve her türlü cinâyetten uzak durmamızı bize emretti. Bizi ahlaksızlıktan, yalan söylemekten, yetim malı yemekten, namuslu kadına dil uzatmak ve iftira etmekten de men etti. Ve yine bize namazı, zekâtı ve orucu emretti. Bizler bu Peygamber’e inandık.”²²

¹⁹ M. Salih Arı, “Câhiliye Toplumundan Medenî Topluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu”, *İSTEM Dergisi*, Ek (1), 2008, 227-228.

²⁰ Lokman, 31/25.

²¹ Zümer, 39/3.

²² İbn Hişâm, I, 362.

Mekke ve civarında akidevî, sosyal ve siyasî yozlaşmaların yoğun oluşu, güçlünün hâkimiyetine dayanan toplumsal yapı ve bu bozulmalardan dolayı sosyal müeyyide uygulayacak kurumların azlığı, Mekke için yeni bir düzenin varlığını zorunlu kılmaktaydı.²³

II. MUS'AB B. UMEYR'İN KABİLESİ

Mus'ab bin Umeyr Mekke'nin önde gelen kabilelerinden biri olan Abdüddâr oğullarına mensuptur. Nesebi; Mus'ab bin Umeyr bin Hâşim b. Abdimenâf b. Abdiddâr b. Kusay b. Kilâb el Abderî'dir.²⁴ "Abderî" ismi ile anılan kabilesinin,²⁵ Mekkeliler arasında hatırı sayılır bir yeri vardı. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) İslâm'ı anlatırken en çok düşmanlık gördüğü bu kabile,²⁶ Mekke'de Kâ'be hizmetlerinden olan hacılara su dağıtma, savaşlarda sancak taşıma ve Dârünnedve'de yönetim işlerini üstlenmişti.²⁷ Böyle görevleri ancak güçlü, seçkin bir kabilenin yapabileceği açıktır.

Adnân'a kadar olan soy bağınyı sayacak olursak; "Benû Abdiddâr b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Ğâlib b. Fihri b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Hüzeyme b. Müdrike (Amr) b. İlyâs b. Mudâr b. Nezâr b. Ma'd b. Adnân." Adnân'a kadar üç yol nispet edilir: Abdî, Abderî ve İbâdî.²⁸

Kusay kendi yaşlılık döneminde Abdüddâr'ı karşısına alıp; "Ey yavrum! Allah'a yemin ederim ki her ne kadar diğerleri (Abdumenâf, Abduluzza ve Abd) senden daha fazla hak etmiş olsalar da muhakkak ki seni kavmine reis yapıyorum. Sen Kâ'be'nin kapısını açmadan onlardan hiç kimse oraya girmeyecek; Kureyş'in savaş için açacağı sancağı sen açacak; Mekke'de senin elinden su içilecek; hac döneminde hacılar senden

²³ Demircan, 17.

²⁴ İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâtü'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Amr), Mektebetü'l-Hancî, Kâhire 2001, III, 107; el-İsbehânî, Ebû Naîm Ahmed b. Abdillâh, *Marifetü's-Sahâbe*, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1998, V, 2556; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-A'lam, Ürdün 2002, 698; İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, (Thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, V, 175; İbn Hacer, el-Hâfız Ebû'l Fadl Ahmed b. Ali b. Hicr Şihâbüddîn el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, (Thk. Abdullah bin Muhsin et-Türkî), Kâhire 2008, X, 183.

²⁵ es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdu'l-Kerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, *el-Ensâb*, Mektebetü İbn Teymiye, Kâhire 1980, VIII, 349.

²⁶ Özellikle Nadr b. Hâris'in bu konuda çok ileri gittiği bilinmektedir. Nadr, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sözleriyle oldukça zarar vermiş olup Bedir Savaşı'ndan sonra Hz. Ali tarafından öldürülmüştür. Bkz. 299. dipnot.

²⁷ İbn Hişâm, I, 137; Ahmet Lütfü Kazancı, "Abdüddâr", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, I, 177.

²⁸ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-A'râb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982, 723.

yemek yiyecek ve Kureyş önemli işlerini ancak senin evinde görüşecekler.”²⁹ ifadeleriyle Kâ’be’nin yönetim işleri olan hicâbe, livâ, rifâde, sikâye ve Dârünnedve’yi Abdüddâr’a devretmiş oldu.³⁰

Abdüddâr’ın babası Kusay’ın oğlu için yaptırdığı Dârünnedve, İslâmiyet’in başlangıç yıllarında yeni dinin aleyhinde kararların alındığı bir yer olarak tarihe geçecek ve Abdüddâr oğullarının İslâm’a karşı duruşlarının âdeta bir sembolü olacaktır.³¹

Hız. Peygamber’in (s.a.s.) büyük dedesi Kusay’ın oğlu Abdüddâr, daha sonraları Mekke’de ağırlığını hissettiren bir konuma yükselmiş, babasının dediği gibi şerefli bir şahsiyet kazanmış ve sözüne itibar edilir biri olmuştur. Bu özellikleri sebebiyle Abdüddâr oğulları, İslâm’a dostluk ve düşmanlıkta devamlı kendilerinden söz ettirmişlerdir. “Zemzem kuyusu kazılmadan önce kabile adına Ümmü Ahred adı verilen bir kuyu kazdıkları; Habeşistan’a yapılan ilk hicrete Abdüddâr oğullarından beş erkek ve bir kadının katıldığı; Müslümanlara karşı yürütülen boykot hareketinde kararlaştırılan metni bu kabileden Mansûr b. İkrime’nin yazdığı ve Kur’ân öğretmek için Medine’ye gönderilen Mus’ab b. Umeyr’in de aynı kabileden olduğu”³² dikkate alındığında Abdüddâr oğullarının Mekke’deki etkisi daha iyi anlaşılacaktır.

²⁹ İbnü’l-Kelbî, Hişâm Ebû’l-Münzir b. Muhammed b. es-Sâib, *Cemheretü’n-Neseb*, Dâru’l-Yakazati’l-Arabiyye, Şam ts, 73; İbn Hişâm, I, 147-148.

³⁰ İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, TDV Yayınları, Ankara 1997, 50.

³¹ Dârünnedve’yle ilgili olarak daha geniş bilgi için TDV İslâm Ansiklopedisi’nin “Darünnedve” maddesine ve diğer İslâm tarihi kaynaklarına müracaat edilebilir.

³² Kazancı, 177.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN OLMASINDAN SONRA MUS'AB B. UMEYR

1.1. MUS'AB B. UMEYR'İN AİLESİ ve DOĞUMU

Mus'ab b. Umeyr, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile beşinci göbekten akrabadır.³³ Kusay'dan itibaren başlayan bu akrabalık, Abdumenâf, Hâşim, Abdulmuttalib (Şeybe) ve Abdullah ile devam etmiştir. Mus'ab'ın babası, Umeyr b. Hâşim b. Abdimenâf b. Abdiddâr b. Kusay b. Kilâb el-Abderî'dir.³⁴ Umeyr b. Hâşim, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) risâletinin ilk yıllarını görmüş, fakat imân etmeden ölmüştür.³⁵ Hayatıyla alakalı bilgiler genelde, oğlu Mus'ab'a çok düşkün olduğu şeklindedir.

Mus'ab b. Umeyr'in babaannesinin adının "Tumâdir binti Abdimenâf";³⁶ dedesinin adının ise, Hâşim b. Abdimenâf b. Kusay olduğu bilinmektedir.³⁷

Mus'ab'ın hayatında en önemli yere sahip olan kişi hiç şüphesiz, annesi Hannâs³⁸ binti Mâlik'tir. Zira Mus'ab b. Umeyr'le alakalı olmak üzere onun gerek Müslüman olmasından önce ve gerekse İslâm'a girmesinden sonra annesinin ismine sıkça rastlanmaktadır. Annesinin nesebi; "Hannâs binti Mâlik b. el-Mutarıf b. Vüheyb b. Amr b. Huceyr b. Abd b. Maîs b. Âmir"³⁹ şeklindedir. Hannâs'ın babası Mâlik el-Mutarıf⁴⁰ olup, annesi hakkında ise kaynaklar suskundur. Hannâs binti Mâlik, ileriki bölümlerde de değinileceği üzere, İslâm'a o kadar düşmanlık ve kin gütmüştür ki, Uhud

³³ Muhammet Emin Yıldırım, *Hz. Peygamber'in Albümü –Soy Ağacı/Nesebi ve Yakınları-* Siyer Yayınları, İstanbul 2011, 385.

³⁴ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, (Thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Dâru'l-Maârif, Kâhire 1982, 75; Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tecridü Esmâi's-Sahâbe*, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan ts, II, 78 ve *Tehzîbu Siyer-i A'lami'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991, I, 18; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, X, 183.

³⁵ Yıldırım, 385. Babası hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmadı. Referans olarak belirtilen M. Emin Yıldırım da bu ifadesine eserinde kaynak göstermemiştir.

³⁶ Yıldırım, 385.

Araştırma esnasında "Tumâdir binti Abdimenâf" ismiyle İbnü'l-Kelbî'nin "Cemheretü'n-Neseb" ve Zübeyrî'nin "Nesebu Kureyş" adlı eserlerinde rastlanıldı. Fakat bahsedilen kitaplarda, Tumâdir'in, Mus'ab b. Umeyr'in değil de, babası Umeyr b. Hâşim'in babaannesi olduğu belirtilmektedir. Zira bu eserlerde; "و ولد عبد مناف هاشما وكلة و عثمان وامهم تماضر بنت عبد مناف بن قصي" şeklinde geçmektedir. İfade bu şekliyle alınırsa, o zaman Tumâdir binti Abdimenâf, Hâşim b. Abdimenâf'ın annesi olmuş olur. Konu için bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, Dâru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Şam ts, 69; Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebu Kureyş*", Dâru'l-Maârif, Kâhire ts, 254.

³⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, X, 183.

³⁸ "Hannâs" veya "Hunnas" diye iki şekilde okunduğu bildirilmektedir. Çalışmada "Hannâs" kullanımı tercih edilecektir.

³⁹ Zübeyrî, 254.

⁴⁰ Zübeyrî, 254. Bu isim, İbn Sa'd'ın Tabakatı'nda "Mutarıf" değil de, "Mudarrib" şeklinde geçmektedir. Bkz. İbn Sa'd, I, 107.

Savaşı'na fiilen katılarak tutumunu ortaya koymuştur.⁴¹ Araştırma esnasında başvuru kaynakların tamamına yakınında ortak olan bir diğer özelliği ise, oğlu Mus'ab'a tutku derecesinde düşkün oluşudur. Oğlunun her haline çok önem veren Hannâs'ın hassasiyeti, Mus'ab'ın Müslüman olmasıyla tersine dönmüştür. Sevgi ve ilginin yerini aynı derecede şiddet ve nefret almıştır. İlgili bölümde de anlatılacağı üzere Mus'ab b. Umeyr, kabilesinin ve özellikle de annesinin bu despot tavırlarından dolayı çok zorluklar çekmiş; ancak Habeşistan'a göç ederek bu eziyetlerden kurtulabilmiştir. Hannâs, imân etmeden ölmüştür.⁴² Ölüm yılı hakkında kaynaklar bilgi vermemektedir.

Mus'ab b. Umeyr'in ne zaman doğduğuna dair kaynaklarda kesin bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda bilinen tek şey, onun Mekke'de dünyaya geldiğidir. Doğum tarihinden ziyade vefat tarihi temel alınarak onun yaşı hakkında bir fikir ortaya konmaya çalışılmıştır. Vefat ettiğinde kırk yaşlarında olduğu belirtilir.⁴³ Şehit olduğu Uhud Savaşı dikkate alındığında onun yaklaşık 585 yılında doğduğu tahmin edilebilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ile hem soy, hem de sıhriyyet yönüyle akrabadır. Sıhriyyet yönü, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hanımı Zeyneb binti Cahş'ın kız kardeşi Hamne binti Cahş'ın, Mus'ab'ın hanımı olmasıylaadır.

Mus'ab b. Umeyr'in üç künyesinden bahsedilir. "Ebû Abdullah" ve "Ebû Muhammed" künyeleri içerisinde en az kullanılanlardır. Hz. Mus'ab'ın "Abdullah" ve "Muhammed" isimlerinde çocukları olmamasına rağmen bu künyelerin niçin verildiği bilinmemektedir.⁴⁴ Araplar'da künye veya lakab, sıklıkla kullanılırdı. Öyle ki, asıl ismin yerine geçecek derecede kullanıldığı da olurdu. İslâm tarihinde bu duruma sıkça rastlanmaktadır. Çok hadis rivâyet ederek muksirûndan olan Ebû Hureyre'nin asıl ismi,

⁴¹ Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmu'n-Nisâ fî Âlemi'l-A'râb ve'l-İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1959, 358.

⁴² Yıldırım, 385. Mus'ab'ın babası gibi annesi hakkında da kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmadı.

⁴³ Belâzurî, Ahmed b. Yahya el-Ma'rûf, *Ensâbu'l-Eşraf*, (Thk. Muhammed Hamidullah), Dâru'l-Meârif, Mekke ts, I, 203; en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şeref, *Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts, II, 96; Hayru'd-dîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi li'l-Malayîn, Beyrut 2002, VII, 248; Şelebî, Mahmûd, *Hayâtu Mus'ab b. Umeyr*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1966, 8.

⁴⁴ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2006, II, 278; İbnü'l-Esîr, V, 175; Zehebî, *Tecridu Esmâi's-Sahâbe*, II, 78; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, X, 183.

Abdurrahmân b. Sahre ed-Devsî olmasına rağmen o, Müslümanlar arasında Ebû Hureyre olarak bilinir.⁴⁵

Mus'ab b. Umeyr hakkında zikredilen üçüncü künye ise “Mus'abu'l-Hayr” (Hayırlı Mus'ab)'dır. Bu künye, Hz. Mus'ab'ın çok zengin olmasına rağmen dünya malını reddedip kendini İslâm'a adanmasından dolayı verilmiş olabilir.⁴⁶

Mus'ab, çok nazlı büyütülmüş, sosyal ve ekonomik imkânların sağlamış olduğu çok müreffeh bir hayat yaşamış ve anne-babası tarafından özenle yetiştirilmişti. Zengin oluşuna fizikî özelliği de eklenince Mus'ab, Mekke'de bütün genç kızlar tarafından dikkatle takip edilen birisi haline gelmişti. Bugünkü anlamda Mekke'de modayı o belirlerdi. Zira onun giyimi ile saçlarını tarama şekli ve yüzünün güzelliği Mekkeliler'in dikkatini çekmekteydi.⁴⁷ Bu konuda Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivâyet edilir: “Mekke'de Mus'ab b. Umeyr'den daha güzelini, zarif ve şık giyinenini ve nimet içinde yüzenini görmedim.”⁴⁸

Mus'ab'ın kardeşleri arasında anne-baba bir kardeş olarak sadece Ebû Aziz b. Umeyr'in ismi zikredilmektedir.⁴⁹ Diğer kardeşleri ise ya anneleri ya da babaları bir

⁴⁵ Künye veya lakabla ilgili olarak şunları aktarmak yerinde olacaktır: “Birisini sarıh olmayan bir şekilde zikretmeye “kinâye” denir. Araplar'da künye, isme galebe edecek şekilde rağbettir.” (İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, Akçağ Yayınları, (Zaman Gazetesi Dağıtımı), İstanbul ts, I, 291.) Araplar arasında künye, gündelik hayatta önemli bir yere sahiptir. Erkek hâkimiyetinin baskın olduğu Arap toplumunda erkek çocuğa sahip olmak gurur sebebi sayılırdı. Künye verilirken genelde ilk erkek çocuğa nispet edilirdi. Fakat bazen de erkek evlat sahibi olmanın dışında anlık gelişen olaylara göre de verildiği olurdu. Ebû Hureyre'nin kedileri çok sevdiği için Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından “Kedicik Babası” anlamına gelen “Ebû Hureyre” ile künyelenmesi bu türdendir. (Canan, I, 291-292.)

⁴⁶ İbn Sa'd, I, 107; Belâzurî, *Ensâb*, I, 53; ez-Ziriklî, 248. “Mus'abu'l-Hayr” künyesinin Hz. Peygamber tarafından verildiğini belirten M. Emin Yıldırım'ın bu bilgisine kaynak olarak belirttiği İbnü'l-Esîr'in *Usdu'l-Ğâbe* adlı eserinin ilgili bölümlerinde ifadeye rastlanılmadı. (Yıldırım, 385.)

⁴⁷ İbn Sa'd, III, 108; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II, 278; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, X, 183; Kandehlevî, Muhammed Yusuf, *Hayâtü's-Sahâbe*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1999, I, 361; en-Nevevî, II, 96; İbn Esîr, V, 175; Berîğîş, 31; Hâlid Muhammed Hâlid, *Ricâlu Havle'r-Rasûl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000, 23.

⁴⁸ İbn Sa'd, II, 108; Berîğîş, 80.

⁴⁹ Ebû Azîz b. Umeyr hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler yer almaktadır. Asıl isminin “Zürâre b. Umeyr” olduğunu belirten Belâzurî ve İbnü'l-Kelbî, Ebû Azîz'in Uhud'da Kazman Halîf Benî Züfîr tarafından öldürüldüğünü belirtirler. (Bkz. İbnü'l-Kelbî, I, 74; Belâzurî, *Ensâb*, I, 33). Yine onun Bedir Savaşı'nda esir alındığını ve annesinden fide alınarak serbest bırakıldığı da ifade edilmektedir. Süheylî Bedir'de esir alınanları soylarına göre sayarken, Abdüddâr oğullarından onun ismini de zikreder. (Bkz. Süheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*, III, 178). Ayrıca konuya Vâkîdî'nin *Meğâzîsi*'nde de temas edilmektedir. (Bkz. Vâkîdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, I, 140). Onun Müslüman olarak ölüp ölmediği hakkında İbnü'l-Esîr *Usdu'l-Ğâbe* adlı eserinde İbn Mande'nin şöyle dediğini rivayet eder: “Onun Müslümanlığı hakkında bir şey bilmiyorum. O, Uhud Savaşı'nda müşriklerin sancaktarı idi.” (İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, (Thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VI, 209.

olmak üzere üveydir. Bunlardan birisi Ebû'r-Rûm b. Umeyr'dir. Ebû'r-Rûm, Mus'ab'ın baba bir kardeşidir. Annesi Rum bir câriye⁵⁰ olup adı, “Ümmü Veled Rûmiyye'dir.⁵¹ Ebû'r-Rûm hakkında farklı bilgiler vardır. Onun Müslüman olarak Hz. Mus'ab'ın yanında yer aldığı konusunda ortak fikir mevcuttur.⁵²

Kardeşi olarak ismi geçen kişilerden birisi de Ubeyd b. Umeyr'dir. Ancak İslâm tarihi kaynaklarında onun böyle bir kardeşinin olduğuna dair genel bir kanaat mevcut değildir. Birkaç kaynak dışında bu isimde birisinden bahsedilmemektedir.⁵³

Mus'ab'ın kardeşleri konusunda zikredilecek bir diğer isim ise, Ebû Hâşim b. Utbe'dir. Bu isme daha çok hadis kitaplarında rastlanır. Onun Mus'ab b. Umeyr ile anne bir kardeş oldukları bildirilmektedir. Yine onun Muâviye b. Ebî Süfyân'ın dayısı olduğu; Ebû Huzeyfe ile baba bir kardeş oldukları da kaynaklarda rivâyet edilmektedir. Ayrıca “Şeybe, Hüseyim, Müheşşim, Hâşim ve Hâlid” isimleriyle de bilinmektedir.⁵⁴ Hakkında çeşitli rivâyetler bulunan ve kendisinden hadis rivâyet edildiği bilinen Ebû

Konuyla ilgili farklı rivayetlerden birisi de, onun Bedir esirleri arasında olmadığı, bu durumun isim benzerliğinden kaynaklandığı ve “Ebû Azîz” değil de esir alınan kişinin “Ebû Azze” olduğu mevzuudur. (Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 462).

Ebû Azîz'in Uhud'da müşrik olarak öldürüldüğü ve İslâm'a düşmanlık beslediği bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak ayrıca şu eserlere de bakılabilir: ez-Zübeyrî, *Nesebu Kureyş*, 254; İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, 126 ve *Cevâmiu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, 176; Berîğîş, 32-33; Yıldırım, 386.

⁵⁰ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II, 404.

⁵¹ İbn Esîr, VI, 109; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul 1991, I, 29; Yıldırım, 386.

⁵² Mekke'de İslâm'ın ilklerinden olduğu ve Mus'ab b. Umeyr'le beraber Habeşistan'a hicret ettiği belirtilmektedir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, I, 74; İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, 126; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II, 404; İbn Esîr, VI, 109.

İbnü'l-Esîr'in Ebû'z-Zinâd'dan rivayetine göre, onun Habeşistan'a göç edenlerden olmadığı bildirilir. (İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VI, 109). Hakkındaki bilgilerden birisi de onun Uhud Savaşı'nda şehit olduğudur. (Belâzurî, *Ensâb*, I, 203; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II, 404). Uhud'da değil de Yermuk Savaşı'nda şehit olduğunu İbn Hazm bildirmektedir. (Bkz. Cemhere, 126).

⁵³ İbn Sa'd ve İbn Hişâm gibi temel İslâm tarihi yazarları böyle bir kişiden bahsetmemektedirler. Fakat Mevdûdî, Mücâdele Sûresi'nin tefsirinde, Bedir Savaşı'nda Mus'ab b. Umeyr'in, kardeşi Ubeyd b. Umeyr'i öldürdüğünü belirtmektedir. (*Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 183). Yine aynı şekilde Sîret Ansiklopedisi'nin yazarı Afzalurrahmân, eserinin III. cildinde *Tefhîmu'l-Kur'ân*'daki aynı ifadeleri zikretmektedir. (Bkz. Afzalurrahmân, *Sîret Ansiklopedisi*, (Çev. Sabahaddin Belik), İnkılâb Yayınları, (Yeni Şafak Gazetesi Baskısı), İstanbul 1996, III, 165.

M. Emin Yıldırım da *H. Peygamber'in Albümü* adlı eserinin 386. sayfasında Ubeyd b. Umeyr'den bahsetmektedir. Yıldırım, Vâhidî'nin “*Esbâbu'n-Nuzûl*” adlı eserinde Mücâdele Sûresi'nin tefsirini izah ederken bu ismin geçtiğini ve başka hiçbir kaynakta bulunmadığını belirtmektedir. (Yıldırım, 386).

⁵⁴ Zübeyrî, 254; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VI, 311; Zehebî, *Tecridu Esmâi's-Sahâbe*, II, 209; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Dâiretü'l-Maârif, Haydarabâd H. 1327, XII, 261.

Hâşim, Mekke'nin fethinde Müslüman olmuş ve daha sonraları Şam'a giderek Hz. Osman zamanında vefat etmiştir. O, sahâbenin zâhid ve sâlihlerindendi.⁵⁵

Tabakât ve ricâl kitaplarında Mus'ab b. Umeyr'in "Ümmü Ebân binti Utbe b. Rebîa" adında anne bir kız kardeşinden daha söz edilmektedir.⁵⁶

Mus'ab'ın öz kardeşinin sadece Ebû Azîz b. Umeyr olduğu ve onun beş tane de üvey kardeşinin olduğu kaydedilmiştir.⁵⁷ Bu bilgiler ışığında, annesi Hannâs binti Mâlik'in ve babası Umeyr b. Hâşim'in birden fazla evlilik yaptıklarını söylemek mümkündür.

1.1.1. Eşi, Çocuğu ve Torunları

Mus'ab b. Umeyr tek evlilik yapmıştır. Bu evliliğin ne zaman gerçekleştiği bilinmemektedir. Hanımının adı Hamne binti Cahş'tır. Nesebi şöyledir: Hamne binti Cahş b. Riyâb b. Ya'mer b. Sabire b. Mürre b. Kebîr Ğanmin b. Dûdân b. Esed.⁵⁸ Hamne, Cahş b. Riyâb'ın kızıdır ve bundan dolayı Mus'ab b. Umeyr, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile akrabadır. Zira Hamne'nin kız kardeşi Zeyneb binti Cahş, Hz. Peygamber'in hanımıdır. Hamne binti Cahş'ın ismine İslâm tarihi kaynaklarında sıkça rastlanır. Özellikle Uhud Savaşı'nda kocası Mus'ab b. Umeyr'in şehit olduğu haberini öğrendiğinde Hz. Peygamber'le arasında geçen konuşmaya bütün İslâm tarihi eserlerinde rastlamak mümkündür.

Hamne'nin kız kardeşleri Zeyneb ve Ümmü Habîbe'dir. Bazı kaynaklarda "Ümmü Habîbe" ile "Hamne" aynı kişi olarak değerlendirilmiş, bu sebeple de Ümmü Habîbe'nin kocası olan Abdurrahmân b. Avf, yanlışlıkla Hamne'nin kocası olarak ifade edilmiştir.⁵⁹ Araştırmada elde edilen görüşe göre Hamne binti Cahş ile Ümmü Habîbe,

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, II, 644 ve VI, 311; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, V, 160 ve XII, 23; ve *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 261.

⁵⁶ Zübeyrî, 254. Ümmü Ebân binti Utbe b. Abdişems b. Abdimenâf el-Kureşî, kocası Ebân b. Saîd b. Âs ile beraber Şam'da bulunmuş; eşi Ecnâdeyn'de vefat edince Medine'ye dönmüştür.

Bkz. İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II, 574; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 287; Ömer Rıza Kehhâle, *A'lâmu'n-Nisâ fî Âlemi'l-A'râb ve'l-İslâm*, I, 20.

⁵⁷ M. Hasan Berîğîş, Mus'ab b. Umeyr'in hayatını anlattığı kitabında Hz. Mus'ab'ın, Hind binti Utbe adında anne-baba bir kız kardeşinden ve bu kişinin de Osman b. Şeybe'nin annesi olduğundan bahsetmektedir. Bkz. Berîğîş, 32-33.

⁵⁸ İbnü'l-Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, I, 264; İbn Sa'd, X, 229; el-İsbehânî, *Marifetü's-Sahâbe*, VI, 3293.

⁵⁹ Konu için bkz. el-İsbehânî, *Marifetü's-Sahâbe*, VI, 3293; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 72; Zehebî, *Tehzîb*, I, 56; Berîğîş, 33-34.

aynı kişi olmayıp kardeşirler.⁶⁰ Hamne'nin annesi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) halası Ümeyye binti Abdilmuttalib'tir.⁶¹ Abdullah b. Cahş da Hamne'nin kardeşidir.

Hamne'nin Hz. Mus'ab'la olan evliliğinden sadece bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir ki, o da “Zeyneb binti Mus'ab”dır.⁶² Mus'ab'ın Uhud'da şehit olmasından sonra Hamne, Aşere-i Mübeşşere'den olan Talha b. Ubeydullah ile evlenmiştir.⁶³ Bu evlilikten “Muhammed b. Talha b. Ubeydullah” ve “İmrân b. Talha b. Ubeydullah” adlı iki çocuk dünyaya gelmiştir.⁶⁴ Muhammed b. Talha'ya “Seccâd” (çok secde eden) denilmiştir. Muhammed, babası Talha b. Ubeydullah ile beraber Cemel Savaşı'nda şehit olmuştur.⁶⁵

Hamne binti Cahş'ın Mekke'den Medine'ye hicret edenlerden olduğu; Uhud Savaşı'nda cephe gerisinde bulunup yaralıların tedavisi ile meşgul olduğu; askerlere su taşıdığı ve onlara yemek yaptığı olmak üzere onunla alakalı olarak aktarılan bazı bilgiler arasında yer almaktadır.⁶⁶

Hamne binti Cahş'la ilgili konulardan birisi de, onun kadınlık hastalıklarıyla ilgili sağlık probleminin olduğu ve bu sebeple de Hz. Peygamber'e (s.a.s.) soru sorup yardım istediğidir.⁶⁷

Hamne binti Cahş'a, İslâm tarihinde çok farklı bir yeri olan “İfk Hâdisesi”nde de rastlanır. Şöyle ki Hamne, Rasûlullah'ın (s.a.s.) eşinin kardeşi olması hasebiyle, Hz.

⁶⁰ Mehmet Aykaç, “Hamne binti Cahş”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, XV, 497.

İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*'de bu konuyla ilgili olarak İbn Mande'den alıntı yaparak onun “Ümmü Habîbe” diye künyelendiğini belirtirken, aynı eserinin III. cildinin 195. sayfasında Abdullah b. Cahş hakkındaki bilgide ise Zeyneb binti Cahş, Ümmü Habîbe ve Hamne binti Cahş'ın isimlerini zikredip üç kız kardeşi olduğundan bahsetmektedir. (Bkz. İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, III, 195, VII, 71.) Fakat bu bilgileri verdikten sonra konunun en sonunda kendi görüşünü ifade ederken Hamne binti Cahş ve Habîbe binti Cahş'ın farklı kişiler olduğunu belirtmektedir. (Bkz. İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 72).

⁶¹ Zübeyrî, 254; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 71.

İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ının X. cildinin 229. sayfasında bu isim “Ümeyme” diye belirtilmektedir.

⁶² Belâzurî, *Ensâb*, I, 437; Zübeyrî, 254; İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, 126; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 135; Berîğîş, 33; Dere, 346.

⁶³ Belâzurî, *Ensâb*, I, 437; Zübeyrî, 254; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*; 884; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 71; Nevevî, II, 340; Zehebî, *Tehzîb*, I, 56; İbn Hacer, *Tehzîb't-Tehzîb*, IV, 670.

⁶⁴ Belâzurî, *Ensâb*, I, 437; Zübeyrî, 254; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 71; İhsan Atasoy, vd. *Sahâbîler Ansiklopedisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012, 662.

⁶⁵ Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1984, I, 292; İbn Sa'd, X, 230; Belâzurî, *Ensâb*, I, 437; Zübeyrî, 254; İsbehânî, *Marifetü's-Sahâbe*, VI, 3293; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 71; Zehebî, *Tehzîb*, I, 56; ve *Tecridü Esmâ*, II, 260; Berîğîş, 34.

⁶⁶ Vâkîdî, I, 292; İbn Sa'd, X, 230; İsbehânî, *Marifetü's-Sahâbe*, VI, 3293; Kehhâle, *A'lâmu'n-Nisâ fî Âlemi'l-A'râb ve'l-İslâm*, I, 296; Aykaç, 497; Nurgül Dere, *Hanım Sahâbîler*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2010, 345.

⁶⁷ el-İsbehânî, *Marifetü's-Sahâbe*, VI, 3293; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 72; Nevevî, II, 340; Zehebî, *Tecridü Esmâ*, II, 260; ve *Tehzîb*, I, 56; Aykaç, 497; Dere, 347.

Peygamber'in Zeyneb binti Cahş'ı, diğer eşlerinden daha fazla sevmesi için Hz. Âişe'ye atılan iftira olayına karışmıştır. Bu hâdis, konu dışında kaldığı için olayın teferruatına girmeden sadece Hamne'ye bakan yönü kısaca ele alınacaktır. Hamne binti Cahş'a, bu sebeple hadd-i kazf (namuslu bir kadına iftira etme cezası) uygulanarak celde (sopa) vurulmuştur. Hz. Zeyneb, konu hakkında susmuş ve Hz. Âişe ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.⁶⁸ Bazı kaynaklarda Hamne'ye bu olay sonucunda hadd-i kazf uygulanmadığı da bildirilmektedir.⁶⁹

Mus'ab b. Umeyr'in kızı Zeyneb binti Mus'ab, Abdullah b. Ömer b. Mahzum ile evlenmiş ve bu evlilikten, "Muhammed, Mus'ab ve Garîba" adlı üç çocuk dünyaya gelmiştir.⁷⁰ Garîba binti Abdullah, Amr b. Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm b. el-Muğîre ile evlenmiş ve "Hafsa" adlı çocuk bu evlilik sonucu dünyaya gelmiştir.⁷¹

1.2. İSLÂM'A GİRİŞİ

Mus'ab b. Umeyr'in Müslüman oluşu, İslâmiyet'in gizli olarak anlatıldığı döneme rastlar. Mekke müşriklerinin Müslümanlar üzerindeki baskılarının çok yönlü olarak devam ettiği bu dönemde, İslâm'ın karargâh binası denilebilecek yer, Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evi olan ve İslâm tarihinde tebliğ sürecinin âdeta sembolü haline gelen "Dâru'l-Erkâm" idi. Mekkeliler'in Müslümanlara uyguladıkları yıldırma, alay, inkâr, hakaret, cinâyet vb. baskılardan kurtulma ve yeni dini insanlara anlatma plan ve projesi burada konuşulur ve karara bağlanırdı. Burası aynı zamanda İslâm'a girmek isteyenlerin de uğrak yeri idi. Gelen vahiyler Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yeni dinin müntesiplerine iletilir ve bu mekânda dinin esas ve usulleri tatbik edilmeye çalışılırdı.

Mekke'de gizli davetten açık davete geçiş, oldukça sıkıntılı bir dönemin başlangıcını oluşturur. Zira İslâmiyet yeni bir nizâm, yeni bir hayat tarzı ve âdeta başka bir dünya sunuyordu insanlara. Putların yok sayılması, buna bağlı olarak bunlardan elde edilen rantın kesilmesi, rab olarak Allah'ın kabul edilmesi, köleliğin kaldırılarak herkesin eşit haklara sahip olması, kadına değer verilerek onun miras gibi temel haklardan faydalanması ve onun zina objesi olma anlayışından çıkarılması vb. sosyo-ekonomik dengelerin değişecek, Mekke ileri gelenlerini bütünüyle kaygılandırmış ve

⁶⁸İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 71; Zehebî, *Tehzîb*, I, 56; Dere, 348.

⁶⁹İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 71.

⁷⁰Belâzurî, *Ensâb*, I, 437; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 135; Yıldırım, 386; Berîğîş, 33.

⁷¹Belâzurî, *Ensâb*, I, 437.

bundan dolayı Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ve Müslümanlara bütün güç ve imkânlarıyla karşı çıkmaya başlamışlardı. Bu dönemde Kureyşli müşriklerin İslâm'a cephe almalarının nedenini şu cümleler özetlemektedir: "Ahlâkî olarak hasta olan, putperest ve fanatik Mekke'nin aristokratik zümresi ve onlar gibi düşünen insanlar, babalarından ve atalarından kendilerine miras kalan âdet ve an'anelere muhalif bir hareket karşısında kaldıkları zaman, onların işleri bu harekete karşı mukavemet göstermektir. Kureyş büyüklerinin nüfuzu ne derece tehlikeye maruz ise İslâmiyet'e karşı mukavemet de o nispette artıyordu. Bu yüzden İslâm'ın açık, net, kararlı ve temel konularda uzlaşma kabul etmez tavrı karşısında Mekke aristokratları reaksiyon gösterdiler. Zira İslâm tek Allah inancına bağlı, âhiret müeyyidesine dayalı bir sosyal düzen getiriyordu. Kureyş liderleri, İslâm'ın tevhid inancının sadece soyut bir inanç olmadığını; mevcut statü ve dengeleri kökten değiştireceğini hissediyorlardı. Bunun için sadece mukavemetle yetinmediler; kan dökülmesine bile sebebiyet verdiler."⁷²

Bu dönemde Müslümanlardan en çok ezilip horlanan kesim, Mekke'de herhangi bir sosyal güvencesi (kendisini koruyacak birileri) olmayan kimselerdi. Mesela Ammâr b. Yâsir'in ailesi ve Bilâl b. Rebâh gibi sahâbe, en çok zorda kalanlardan bazılarıydı. "Bunlar dövüldüler, kavurucu yaz sıcağında kızgın kumlar üzerine çırılçıplak yatırıldılar, boyunlarından ip geçirilerek ister kadın, ister erkek olsun caddelerde sürüklenip durdular. Bazı sahipler, İslâm imânına geçen kölelerin vücutlarını kızgın demirlerle dağladılar. Bunlardan bir kısmı bu işkenceler karşısında hayatlarını devam ettiremediler."⁷³

Buna benzer sayısız nice hâdiselere Mekke döneminde sıkça rastlanmaktaydı. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve ona inananlara baskılar o derece artmıştı ki, Müslümanlar gizli şekilde ibâdetlerini yerine getirirken bile Mekkeli müşriklerin zulmüne uğramaktan korkuyorlardı. Saîd b. Zeyd b. Âmr b. Nüfeyl'in şu sözü bu dönemdeki korkunun derecesini ifade etmektedir: "İslâm'ı bir yıl gizledik. Ancak birbirimize gözcülük yaparak ya تنها mahallelerde ya da kapısı kilitli evlerde namaz kılabilirdik."⁷⁴

Yine o döneme ait Zührî'den nakledilen şu olay da İslâm'ın ilk yıllarında Müslümanlara reva görülen davranışları göstermesi açısından son derece önemlidir:

⁷² Arı, 211-227.

⁷³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 95.

⁷⁴ Belâzurî, *Ensâb*, I, 116.

“Rasûlullah, putperestliğe iltifat etmeden gizli bir şekilde insanları Allah’a çağırdı. Çağrısını gençler ve zayıf insanlar kabul etti. Ona inanan kimseler çoğaldı. Kureys kâfirlerinin ileri gelenleri, ona karşı çıkmıyorlardı. Bulundukları meclislere uğrayınca, ona işaret edip; “Bu, semayla konuşan Abdulmuttalib’in oğludur.” diyorlardı. Bu durum, onların ilâhlarını açıkça ayıplamaya, atalarının küfür ve sapıklık üzere öldüklerini ve ateşte olduklarını bildirene kadar devam etti. Bundan sonra ona saldırmaya, buğz ve düşmanlık edip eziyete başladılar.”⁷⁵

İlerleyen dönemde Mus’ab b. Umeyr de zulme uğrayanlardan birisi olacaktı. O, bolluk ve refahın kendisine sunulduğu bir aile ortamında büyümüştü. Yakışıklılığı ile ünlenen Mus’ab, kendisine sağlanan imkânlardan ruhen huzur bulmamış olmalı ki, bu yönde bir arayış içerisine girmişti. Dâru’l-Erkâm’da İslâm’ın anlatıldığı bilgisi kendisine ulaştınca o da yeni dine ilgisiz kalmamış ve gizli bir şekilde bahsedilen eve gitmişti. Dâru’l-Erkâm, Safâ Tepesi’nin üzerinde,⁷⁶ gözden uzak oluşu nedeniyle çok fazla dikkat çekmeyen bir yerdeydi. Bu yüzden Müslümanlar bu evi sıkça kullanıyorlardı. İlk tepkilerin çok yoğun olmasından dolayı Hz. Peygamber burada, gelen vahiyleri gizli olarak Müslümanlara anlatıyordu.⁷⁷

Mus’ab b. Umeyr’in, ilk Müslümanlardan olduğu hakkında ortak bir görüş hâkimdir. Hatta onun ilk altmış Müslüman arasında olduğu bilgisi de rivâyet edilerek⁷⁸ Müslümanlar arasındaki kıdemine dikkat çekilmiştir.⁷⁹ Mus’ab, Dâru’l-Erkâm’da Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yanında İslâm’a girince, özellikle annesinden çekindiği için bu durumunu gizlemek yolunu tercih etmiştir.⁸⁰ Zira annesi hem otoriter, hem de oğluna

⁷⁵ Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi (Tahlil ve Tenkit)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, 300.

⁷⁶ İbn Sa’d, III, 224; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 99.

⁷⁷ İbn Sa’d, III, 224; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Köksal Yayıncılık, (Gerçek Hayat Dergisi Baskısı), Çorum 2005, I, 370; ve “Dâru’l-Erkâm”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 520-521.

⁷⁸ İbn Sa’d, III, 108; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, V, 175; Nevevî, II, 96; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureysî, *el-Fusûl fî Sîreti’r-Rasûl*, Dârut-Turâs, Medine 1985, 110; İbn Hacer, *es-Sîretü’n-Nebeviyye fî Fethi’l-Bârî*, Medine H.1414, II, 296; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınları, İstanbul 1986, I, 211; Şelebî, 7; Köksal, I, 247; Algül, “Mus’ab b. Umeyr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 226- 227.

⁷⁹ W. Montgomery Watt, Mus’ab b. Umeyr’in ilk Müslümanlardan olmadığını ve Amr b. Rebîa ile olan arkadaşlığı vesilesiyle Müslüman olduğunu belirtmektedir. Bu husus, Watt’ın bir yorumudur. Zira hem bu görüşüne referans olabilecek kaynak zikretmemiş, hem de ilk dönem kaynaklarının tamamına yakını, onun İslâm’a girenlerin ilki olduğunu belirtmektedir. Bkz. W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke’de*, (Çev. M. Rahmi Ayas, Azmi Yüksel), Ankara Ü. İlâhiyat Fk. Yayınları, Ankara 1986, 101.

⁸⁰ İbn Sa’d, III, 108; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, V, 175; Zirikî, VII, 248; Şelebî, 16; Hakkı Dursun Yıldız, vdgr, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, (Zaman Gazetesi Baskısı), İstanbul 1986, I, 297; Köksal, I, 370.

çok düşkün birisiydi. Müslüman oluşunu gizlemesinin bir diğer nedeni de, Hz. Mus'ab gibi Mekke'de sürekli göz önünde olan birisinin İslâm'a girdiğinin bilinmesi, Müslümanlar üzerine yönelen şiddet eğilimlerinin daha fazla yoğunlaşmasına engel olmak olabilir.

İşte böyle bir dönemde her nasılsa amcasının oğlu Osman b. Talha,⁸¹ onu Erkâm b. Ebi'l Erkâm'ın evinde namaz kılariken gördü.⁸² Bunun üzerine Hannâs binti Mâlik'e ve kavmine bu olayı bildirdi.⁸³ Mus'ab b. Umeyr'in hayatında bu ihbar son derece olumsuz bir etki yapmıştır. Zira bu olayla birlikte Mus'ab, o güne kadar sahip olduğu bütün imkânlarını kaybetmiş ve ailesi tarafından işkenceye uğramıştır.

1.2.1. Müslüman Oluşuna Gösterilen Tepkiler

Mus'ab b. Umeyr'in çile ve zorluk yılları, Osman b. Talha'nın, annesine onun Müslüman oluşunu haber vermesiyle başlamıştır. Kaynaklarda bu olayla birlikte annesi ile Mus'ab b. Umeyr arasında nelerin geçtiği ve sürecin nasıl cereyan ettiği ile alakalı bilgiler bulunmamaktadır. Fakat onun, Müslüman olduktan sonra gerek ailesinden, gerekse çevresinden şiddete dayalı baskı gördüğü İslâm tarihi kitaplarında anlatılmıştır.

Şüphesiz Hz. Mus'ab'ın hayatında ailesinin çok büyük bir yeri vardı. Özellikle de annesi, onun hayatını belirleme ve tanzim etmede hayli etkiliydi. Zira ailesi ona kaliteli elbiseler ve sivri uçlu ayakkabılar giydire; güzel kokular sürdürür ve onu en güzel yiyeceklerle beslerdi.⁸⁴ İşte hayatını bu kadar belirleyici bir role sahip olan annesi, Osman b. Talha'nın bu haberi karşısında dövünmeye ve ağlamaya başladı. Çünkü Mus'ab'dan böyle bir şey beklemiyordu. Oğlundan eski dinine dönmesini istedi. Fakat o bunu kesinlikle kabul etmeyeceğini belirtti.⁸⁵ Bunun üzerine Mus'ab'ı yeni dininden

⁸¹ Yıldırım, 385.

⁸² Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi* adlı kitabında Mus'ab b. Umeyr'in Müslüman oluşunu şu ifadelerle anlatmaktadır: "Rivayete göre Osman b. Talha'yı (r.a) ibadet ederken gördü, etkilendi ve Hz. Erkâm'ın evine giderek Rasûllah'ın huzurunda Müslüman oldu." (Bkz. *İslâm Tarihi*, I, 211). Genel kanaate göre Musab b. Umeyr, Osman b. Talha'dan etkilenererek Müslüman olmamıştır. Osman'ın bu konuda ismi, Mus'ab b. Umeyr'in Müslüman olduğunu onun annesine ihbar eden kişi olarak geçmektedir.

⁸³ İbn Sa'd, III, 108; İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II, 279; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, V, 175; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, X, 183; en-Nedvî, Ebû'l-Hasan Ali el-Hasenî, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Dâru's-Şuruk, Cidde 1989, 125; Köksal, I, 370; Abdulaziz Cumhur, *Tevhid Daveti ve Mus'ab b. Umeyr*, Mektup Yayınları, İstanbul 1983, 58.

⁸⁴ İbn Sa'd, III, 108; Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullah b. Ahmed b. Ebi'l-Hasan, *er-Ravdu'l-Unuf*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts, II, 252; Cumhur, 58-59.

⁸⁵ Konuyla ilgili olarak hemen bütün İslâm tarihi kitaplarında bu sahne anlatılır. Genel olarak şu kaynaklara bakılabilir: İbn Sa'd, III, 108; Fr. Buhl, "Mus'ab bin Umayr", *İA*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VIII, 668; Yıldız, I, 391; Berîğiş, 79-80; Zirikî, VII, 248; Köksal, I, 370; Algül, *İslâm*

vazgeçirebilmek için çeşitli yollar denediler ve ondaki kararlılığı görünce onu bazı temel haklardan mahrum bırakma yoluna başvurdular. Öyle ki onu günlerce aç ve susuz bırakarak hapsedtiler ve evlatlıktan reddetme ile tehdit ettiler. Ama o, bunların hiçbirisinden etkilenmedi ve verdiği karardan dönmedi.

Bu aşamadan sonra Mus'ab'ı “fakirlik mihneti, ailenin, akrabaların ve aşiretin mihneti, sosyal saygınlıktan mahrum olma mihneti, eziyet ve açlık mihneti ve vatandan uzaklaşma mihneti (hicret)”⁸⁶ gibi zor imtihanlar bekliyordu. Bu yıldırma politikası, onun Habeşistan'a hicret etmesine kadar devam etmiştir.

Bir zamanlar her şeyin en güzeline layık olan Mus'ab'ın hayatında bu süreçle birlikte fakirlik ve çile dolu bir hayat başlamıştır. Süheylî'nin “er-Ravdu'l-Unuf” adlı eserinde geçen şu ifadeler onun İslâmiyet sonrası durumunu ortaya koyması açısından önemlidir: “İslâm'dan önce Kureyş'in nimet bakımından en iyi yaşayanı ve en güzel koku sürüneni idi. Annesi ona aşırı düşküdü. Geceleyin başucunda büyük ve kalın karınlı kâselerle çekirdeksiz hurma varken uyurdu ve uyandığında onları yerd. Fakat Müslüman olunca şiddete maruz kaldı; yüzünün rengi gitti; zayıfladı ve mecalsiz kaldı. Üzerinde yamalı bir elbise varken Rasûlullah'ın (s.a.s.) gözüne ilişti ve onun nimetler içerisinde olan önceki hayatını bildiği için ağladı. Mus'ab Müslüman olunca ve Habeşistan'a hicret edince annesi, o kendisine dönünceye kadar güneşte kalmaya ve hiçbir şey yiyip içmemeye yemin etti. Akşam olana kadar güneşte duruyordu ve Mus'ab'ın dönmesini bekliyordu. Oğulları, bu şekilde ölmesin diye ona yaprak yedirdiler. Rasûlullah (s.a.s.), Mus'ab'ı anıyor ve şöyle diyordu: “Mekke'de Mus'ab b. Umeyr'den daha güzelini, daha iyi giyinenini ve daha rahat yaşayanını görmedim.”⁸⁷

Yine onun İslâm'a girişiyle beraber nasıl bir ekonomik zorluk içerisinde olduğunu göstermesi açısından Nevevî'nin “Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât”ında geçen şu ifadeler de aynı şekilde önemlidir : “Mus'ab İslâm'a girmeden evvel Mekkelilerin en iyi imkânlarla sahip olanı, en çok elbisesi olanı, en yakışıklı olanıydı. Anne ve babası ona büyük sevgi beslerlerdi. Annesi ona Mekke'nin en güzel elbiselerini giydirir ve iyi koku

---

Tarihi, I, 211 ve *DİA*, XXXI, 226; Reşit Haylamaz, *Gönül Tahtımızın Eşsiz Sultanı Efendimiz*, Işık Yayınları, İstanbul 2006, I, 303; Cüneyt Eren-Halit Erboğa, *Şühedâ-i Uhud*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012, 103.

⁸⁶ Berîğîş, 95-96.

⁸⁷ Süheylî, II, 252.

sürünmesini sağladı. Sonra bu durum onun İslâm'a girişiyle, üstünde tüylü deri, yamalı bir hırka ile sona erdi.”⁸⁸

Benzer ifadelerle Hz. Ali'nin onun hakkında söylemiş olduğu şu sözleri de belirtmek gerekir: “Ben Allah'ın Rasûlü (s.a.s.) ile oturuyordum. O sırada yanımıza Mus'ab b. Umeyr geldi. Üzerinde yamalı deri hırkadan başka bir şey yoktu. Âlemin fahrı onu bu hal ile görünce mübarek gözleri yaşlarla doldu. Çünkü o, Müslüman olmazdan evvel nimetler içerisinde yüzüyor; ipek elbiseler giyiyordu. Bu gün ise yamalı bir hırkaya bürünmüştü. Mus'ab selam verince Rasûlullah (s.a.s.) onun selamını aldı ve şöyle buyurdu: “Allah'a hamd olsun! Dünyada insanların durumunda nasıl da değişiklik yapıyor! Ben Mus'ab'ı gördüğümde Mekke'de ondan değerli kimse yoktu. Onun iyiliğe temayülü, kendisini bu hayattan alıp Allah ve Rasûlü'nün yoluna sevk etti.”⁸⁹

Mus'ab b. Umeyr'in ailesi tarafından uygulanan eza ve cefalar, onun Habeşistan'a hicret etmesiyle son bulacak ve bu hicret, kendisinin İslâm'ı daha iyi yaşayabileceği başka bir şehirde bir süre ikâmet etmesiyle neticelenecekti.

1.3. HABEŞİSTAN'A HİCRETİ

Hz. Peygamber (s.a.s.) ilâhî emirleri açıktan anlatmaya başlayınca Mekke oligarşisinin sert muhalefeti ile karşılaştı. O döneme kadar Hz. Muhammed'e (s.a.s.) son derece güvenen ve onu seven Mekke uluları, İslâmî davetle birlikte Hz. Peygamber'e değişik isimler takarak onun mecnun olduğunu bile iddia ettiler. Ebû Cehil, Ebû Leheb ve Ukbe b. Ebî Muayt gibi küfürde ileri derecede olanlar Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ve inananlara büyük zulümler yaptılar ve fiilî müdahaleye varana

⁸⁸ Nevevî, *Tehzîb*, II, 96.

⁸⁹ Cumhur, 68.

Hadisin farklı şekli, *Kütüb-ü Sitte*'de şu şekilde geçmektedir: Hz. Ali anlatıyor: “Biz Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber otururken uzaktan Mus'ab b. Umeyr göründü. Bize doğru geliyordu. Üzerinde deri parçası ile yamanmış bir bürdesi vardı. Rasûlullah (s.a.s.) onu görünce Mekke'de iken giyim kuşam yönünden yaşadığı bolluğu düşünerek ağladı. Sonra şunu söyledi: Gün gelip sizden biri sabah bir elbise, akşam bir elbise giyse ve önüne yemek tabaklarının birisi getirilip diğeri kaldırılrsa ve evlerinizi de (halılar ve kilimlerle) Kâ'be gibi örtseniz o zamanda nasıl olursunuz?” “O gün” dediler; “Biz bu günümüzden çok daha iyi oluruz. Çünkü hayat külfetimiz karşılanmış olacak. Biz de ibadete daha çok vakit ayıracağız.” “Hayır!” buyurdu; “Bilakis siz bugün o günden daha iyisinizdir.” (Canan, VI, 496).

Konuyla alakalı olarak Hz. Ömer'den gelen bir haberde şöyle bildirilmektedir: “Rasûlullah, Mus'ab b. Umeyr'in üstünde dabalıkmış posttan giysiyi gördüğünde; “Allah'ın, kalbini nurlandırdığı şu adama bakın ki, onu anne ve babası tarafından yiyecek ve içeceklerle beslenirken gördüm. Allah ve Rasûlü'ne olan bağlılığı gördüğünüz şeyleri terk ettirdi.” (Bkz. İsbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 108*).

kadar bu işi ilerlettiler.⁹⁰ İş bununla da kalmadı; Velid b. Muğîre, As b. Vâil, Esved b. Muttalib gibileri de Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile alay etme şeklinde psikolojik baskı uyguladılar.⁹¹ Hz. Peygamber’e bile acımasız muamelelerde bulunan müşrikler, Mekke’deki güçsüz Müslümanlara daha fazla işkence yapıyorlardı. “Kureyş, bu gibi Müslümanları hapsedmek, dövmek, aç susuz bırakmak ve günün en sıcak saatlerinde güneş altında bekletmek suretiyle dinlerinden dönmeye zorluyordu. Hatta bazı Müslümanlar yapılan işkencelere tahammül edemeyip dinden döndüklerini ifade ediyorlardı.”⁹² Yâsir ve Sümeyye gibi dinden dönmeyi kabul etmeyip şehit olanlar da bulunmaktaydı.⁹³

Kureyş’in şiddeti sadece zayıf durumda olanlara münhasır değildi. Onlar Mekke’de asil ailelere mensup kişilere de işkencelerde bulunuyorlardı. “Bunlardan Hz. Ebû Bekr ile birlikte işkence gören Talha b. Ubeydullah; babası ve kardeşleri tarafından işkence edilen Hâlid b. Saîd; amcasından işkence gören Zübeyr b. el-Avvâm; yine amcası Hakem b. Ebi’l-As b. Ümeyye tarafından işkenceye maruz kalan Hz. Osman, Âmir b. Ebî Vakkâs; annesi tarafından hapsedilip Habeş hicretine kadar hapiste tutulan ve nihayet hapisten kaçmayı başaran Mus’ab b. Umeyr; Kâ’be’de ilk defa Kur’ân okuyan ve müşriklerin hücumuna uğrayan Abdullah b. Mes’ûd meşhurdur.”⁹⁴ Yine ilk Müslümanlardan ve Hz. Ömer’in ailesinin câriyesi olan Zinnîre, Ebû Cehil tarafından dövülmüş ve bundan dolayı o bir gözünü kaybetmişti.⁹⁵

Hz. Osman b. Affân gibi nazik ve güzel huylu birisi bile aynı akıbete uğramaktan kurtulamamıştır. “İslâm’a girdikten sonra amcası Hakem b. Ebi’l-As, önce

⁹⁰ İbn Hişâm, I, 319; Köksal, I, 290.

⁹¹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, III, 84-88; Köksal, I, 290.

⁹² İsmail Altun, *Mekke Müslümanlarının Habeşistan’a Hicreti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996, 64-65.

İşkenceden dolayı dinlerini değiştirmek zorunda kalan Müslümanlar hakkında İbn Hişâm’da bahsedilen bir olayda şunlar anlatılmaktadır: “İbn İshâk dedi ki: Bana Hâkim b. Cübeyr, Saîd b. Cübeyr’den naklederek haber verdi. O şöyle dedi: Abdullah b. Abbas’a dedim ki: “Müşriklerin Rasûllah’ın (s.a.s.) sahabesine yaptıkları işkencenin derecesi onların dinlerini terk etmelerine mazeret teşkil edecek boyuta ulaştı mı?” O da dedi ki: “Allah’a yemin olsun ki evet (ulaştı). Onlardan birisini döverler ve onu aç ve susuz bırakırlardı ki, onun vermiş olduğu zarardan dolayı oturamazlardı. Ta ki o, onlara istedikleri fitneden (dinden dönmeyi) verirdi. Hatta ona derlerdi ki; “Lat ve Uzza Allah’tan gayrı olarak senin ilahların değil mi?” O da “evet” derdi. Bunu onların arzularının ulaştığı işkenceden kurtulmak için yaparlardı.” (İbn Hişâm, I, 347).

⁹³ İbn Hişâm, I, 346; Altun, 64-65.

⁹⁴ Altun, 57.

⁹⁵ Belâzurî, *Ensâb*, I, 196; Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saâdet*, Eser Neşriyat, İstanbul 1977, I, 171; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 199.

ihtiyaçlarını karşılamayı kısıtlayarak onu İslâm'dan döndürmeye çalıştı. Bunu başaramayınca ellerini, ayaklarını iplerle bağladı. Boğucu duman koklattı ve; “Demek sen atalarının yolunu bırakıp da yeni gelen bir dine girersin ha! şayet bu dini terk etmezsen, seni iplerle sürekli bağlı tutacağım” dedi. Hz. Osman ise; “Vallahi ne yaparsan yap, ebediyyen bu dini terk etmem; ondan asla ayrılmam” cevabını verdi. Hakem, onun sebatını görünce salıverdi.”⁹⁶

Böyle bir ortamda Abdullah b. Mes'ûd, Kâ'be'de yüksek sesle Rahmân Sûresi'ni okumuş ve müşrikler ona saldırarak yara bere içinde bırakmışlardı. İşkenceler öylesine artmıştı ki, o dönemde Hz. Ebû Bekr gibi Mekke halkı tarafından hürmet gören birisi bile Habeşistan'a hicret etmeyi düşünmek zorunda kalmıştı.⁹⁷

Yine bunlardan başka olarak Benî Ümeyye gibi Mekke oligarşisinin en önemli kabilesine mensup olan Hz. Osmân'ın ve Abdüddâr oğullarından Mus'ab b. Umeyr'in Habeşistan'a hicret etmesi, o dönem Mekke müşriklerinin ne kadar güçlü olduklarını ve herhangi bir ayırım yapmadan bütünöyle Müslömanlara baskı uyguladıklarının göstergesidir. Zaten bu dönem akabinde meydana gelecek boykot hâdisesi ile Mekkeliler'in Müslömanlara karşı uyguladıkları zulüm bir anlamda zirveye ulaşacaktı.

Müslömanların Habeşistan'a hicretlerini farklı bir perspektiften ele alan Ali Ünal'ın şu tespitleri yerindedir: “Habeşistan hicretinin salt sığınmak için yapıldığı ileri sürölemez. Çünkü Habeşistan'a hicret edenlerin, mü'minlerin en çok işkence gören zayıfları değil de, çoğunlukla Mekke'nin belli ailelerine mensup ve kölelerle zayıflar kadar işkence görmeyen mü'minler olduğunu göröyoruz. Sözelimi, birinci Habeş hicretine Osman b. Affân, Abdurrahmân b.Avf, Ebû Huzeyfe, Zübeyr b. Avvâm, Osman b. Maz'ûn ve Mus'ab b. Umeyr gibi Mekke'nin ileri gelen ailelerine mensup mü'minler katılmışlardır. İkinci Habeşistan hicretinde de Ammâr, Habbâb, Bilâl ve Âmir b. Fukeyhe gibi mü'minlerin en zayıflarının adlarına rastlayamıyoruz. Habeş hicretine, ya hicret etmeye gücü yetenler katılmışlardır; ya da hicretin nedenlerinden biri de, Hz. Rasûl'ün sonradan yaptığı Tâif Seferinde olduğu gibi, yeni din için bir sığınak ve destek yeri, ya da bir “Medine” arama arzusudur.”⁹⁸

⁹⁶ İbn Sa'd, III, 55; Algöl, *İslâm Tarihi*, I, 203.

⁹⁷ Belâzurî, *Ensâb*, I, 205-206; Doğrul, I, 173.

⁹⁸ Ünal, 230-231.

Burada Ömer Rıza Doğrul'un, Godefray Hegens'ten naklettiği şu ifadeyi aktarmak, o dönemdeki baskıya rağmen yollarından ayrılmayan sahâbenin hakkını teslim etmek demektir: "Hz. Muhammed'in (s.a.s.) akâidi, ilk Müslümanların dimağına o kadar yerleşmişti ki, onları yollarından ayırmaya zerre kadar imkân kalmamıştı. Hz. İsa'nın havarileri arasında bunlara benzer bir kişi bulunamaz. Hz. İsa çarmıha sevk edildiği zaman havarileri onu terk etmişlerdi. Onların dinî hararetleri buharlaşmış, uçmuştu. Hepsi de mürşidlerini ölümün pençesine bırakmışlardı. Hz. Muhammed'in ashâbı ise onun etrafında toplanıyor, masum ve mazlum peygamberlerini müdafaa ediyor, onun davası uğrunda canlarını feda ederek düşmanlarına karşı zafer kazanmasını temin ediyorlardı."⁹⁹

Müslümanların hem dinlerini yaşama ve İslâm'ı tebliğ etme isteği, hem de Mekke'nin baskıcı rejiminden kurtuluş ümidi, gözleri yeni bir arayışa itmişti. Bu arayışa çözüm, Allah Rasûlü (s.a.s.) tarafından bulunacaktı. Hz. Peygamber (s.a.s.), müşriklerin baskıları iyice artınca inananlara, Habeşistan'a (Etiyopya'ya) göç etmelerine izin verdi. Zira Müslümanlara Mekke'de hiç kimse eman vermiyordu. Arap toplumunda da birisi emanını kaybetti mi tamamen savunmasız hale gelirdi.¹⁰⁰ Bu yüzden Hz. Muhammed (s.a.s.), sıkıntıda olan ashâbına; "Habeşistan'a gitmeniz sizin için iyi olacak. Muhakkak ki orada yanındaki hiç kimseye zulmedilmeyen bir hükümdar vardır. Orası doğru bir yerdir. Allah size içinde bulunduğunuz darlıktan bir çıkış yolu gösterene kadar orada kalın."¹⁰¹ diye buyurarak hicrete izin verdi.

Hz. Peygamber tarafından Müslümanlara bir sığınma yeri olarak sunulan Habeşistan'da karar kılınması sebepsiz değildir. Zira Mekke'nin etrafındaki şehirlerin ve hatta ülkelerin varlığı düşünüldüğünde Habeşistan'ın seçilmesinin makul gerekçelerle yapıldığı görülür. Mekke civarındaki şehirlerin tercih edilmemesine sebep olarak şunlar gösterilebilir: "Şayet herhangi bir kabile mensupları kendi rızası ile yabancıya sığınma hakkı tanımamışsa, Arap örfüne göre iltica hakkı doğmamış sayılırdı. O zaman ki şartlarda herhangi bir Arap kabilesi, sayıları yüzü aşkın olan

⁹⁹ Doğrul, I, 172.

¹⁰⁰ Levent Öztürk, "İslâmiyet'in Yayılmasında Hicretin Önemi: Habeşistan Örneği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 2001, 7-24.

¹⁰¹ İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk*, (Thk. Muhammed Hamidullah), Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya 1981, 154; İbn Hişâm, I, 349; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 98; Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kalem, Şam 1992, I, 349; Mahmud Şâkir, *et-Târîhu'l-İslâmî*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 2000, II, 91.

Müslümanlara iltica hakkı tanıyamazdı.”¹⁰² Ayrıca o dönemdeki Arap Yarımadası’nda bulunan şehirlerin yöneticileri, Kureyş’in zulmünden kaçmak amacıyla kendilerine sığınan Müslümanlara sahip çıkamazlardı. Zira Kureyşliler’le olan münasebetlerinin kesintiye uğramasını istemezlerdi.¹⁰³

İran’ın Hire Arap Krallığı’nı henüz yıkması ve Bizans’ın o dönemde İranlılar’la olan savaşlarında ağır kayıplar vermiş olması nedeniyle hicretin buralara yapılmak istenmesini engellemiştir.¹⁰⁴ Habeşistan’ın “o sıralarda gerek beynelmilel çatışmaların dışında olması, gerek Habeş hükümdarı Ashame’nin tarafsızlığı ve adaleti ile etrafa ün salarak Araplar lehine pek müsait ve hazır vaziyette bulunması ve gerekse Mekke-Habeşistan arasındaki ticarî ilişkiler sayesinde ahvalinin Araplarca malum olması, Müslümanların orayı hicret için tercih etmelerine sebep olmuştur.”¹⁰⁵

Habeşistan’ın tercih edilmesindeki sebepler şu şekilde sıralanabilir:

- “1. Ülkeden ayrılışın kolay oluşu, bir başka kabilenin topraklarından geçmeden Mekke topraklarının deniz yoluyla terk edilebilmesi;
2. Ticaretin önemli bir limânı olarak Şuaybe’nin kullanılıyor ve ticaret gemilerinin limândan ayrılış günlerinin biliniyor oluşu;
3. Habeşistan’ın ilk çağlardan beri Arap göç dalgalarını üzerine çeken bir bölge oluşu;
4. Habeş kökenli köle Ümmü Eymen’in ülkesi ile ilgili bazı bilgileri aktarmış olabileceği hususu;
5. Hz. Peygamber’in ticarî yolculukları sırasında en az bir defa Habeşistan’a gitmiş olabileceği ya da Habeş kralı hakkında yolculukları sırasında pek çok bilgi edinmiş olması;
6. Habeşistan dışındaki yerlerin o günkü siyasî tablolarının hicret etmeye müsait olmaması;

¹⁰² Altun, 60.

¹⁰³ Hasan İbrahim Hasan, *Siyâsî, Dînî, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, (1964), (Çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1987, I, 116; Altun, 61.

¹⁰⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 295.

¹⁰⁵ Altun, 63-64.

7. Bazı araştırmacılara göre (her ne kadar Habeşistan dışında da pek çok Hristiyan yerleşim yerinin bulunmasına rağmen) Mâide Sûresi 82-84. âyetlerinin Habeşistan'a hicreti yönlendirdiği hususu."¹⁰⁶

Bi'setin beşinci, yani 615 yılının Receb ayında, Hz. Peygamber'in yukardaki sözü üzerine aralarında Mus'ab b. Umeyr'in de bulunduğu 17 kişilik bir grup¹⁰⁷ Mekke'den Habeşistan'a doğru yola çıktılar. Bazı kaynaklarda sayının 14 veya 16 olduğu da rivâyet edilmiştir.¹⁰⁸ 17 kişinin gerçekleştirmiş olduğu hicret, İslâm'daki ilk hicret olma özelliğine sahiptir. Bu sahâbîler şunlardır:

- 1- Hz. Osman b. Affân,
- 2- Hz. Osman'ın zevcesi Hz. Rukiyye,
- 3- Ebû Huzeyfe b. Utbe,
- 4- Ebû Huzeyfe'nin zevcesi Sehle binti Süheyli,
- 5- Zübeyr b. Avvâm,
- 6- Mus'ab b. Umeyr,
- 7- Abdurrahmân b. Avf,
- 8- Ebû Seleme b. Abdilesed,
- 9- Ebû Seleme'nin zevcesi Hz. Ümmü Seleme binti Ebî Ümeyye,
- 10- Osman b. Maz'ûn,
- 11- Âmir b. Rebîa el-Anzî,

¹⁰⁶ Öztürk, 9.

Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 98-99; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 295; Doğrul, I, 172; Hasan, I, 117; Köksal, II, 13; Şâkir, II, 91; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 100-101; Celalettin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslâm Daveti*, Pınar Yayınları, İstanbul 2010, I, 417; M. Hanefî Palabıyık, *Hz. Peygamber ve Mekke Yılları –Eleştirel Bir Yaklaşım-*, Araştırma Yayınları, Ankara 2009, 38; Altun, 51.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, I, 173; Makdîsî, Mutahhar b. Tâhir, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih*, Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, IV, 149; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 98; İbn Hacer, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, 48; Yıldız, I, 212; Muhammed İzzet Derveze, *Siretü'r-Rasûl*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ts, I, 263; Şâkir, II, 93; Davut Dursun, "Etiyopya", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XI, 488-491; Şulul, 311; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 237; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 204; Haylamaz, I, 357.

¹⁰⁸ İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî, *Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, (Thk. Muhammed el-İ'yd el-Hatravî, Muhyi'd-Dîn Meto), Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1992, I, 209; İbn Kesîr, *el-Fusûl*, I, 100; Doğrul, I, 173; Köksal, II, 15; Nedvî, 131; Hasan, I, 117; Şulul, 311-312; Vatandaş, I, 418; Palabıyık, *Hz. Peygamber ve Mekke Yılları*, 40; Altun, 65-66.

- 12- Âmir b. Rebia'nın zevcesi Leyla binti Ebî Hasme,
 13- Ebû Sebre b. Ebî Rühm,
 14- Ebû Sebre'nin zevcesi Ümmü Gülsüm binti Süheyl b. Amr,
 15- Hâtıb b. Amr,
 16- Süheyl b. Beyzâ,
 17- Abdullah b. Mes'ûd.¹⁰⁹

Bu kafileye Osman b. Maz'ûn başkanlık yapmıştır.¹¹⁰ Mekke'den gizli bir şekilde hareket eden Müslümanlar, Şuaybe limânına vardılar ve limâna henüz gelmiş olan iki ticaret gemisine kişi başı yarım altın karşılığında binerek Habeşistan'a doğru yola çıktılar.¹¹¹ Hicret o kadar gizli bir şekilde gerçekleştirilmiştir ki, Müslümanlar Habeşistan'a ulaşınca kadar Mekke'de hiç kimsenin bundan haberi olmamıştır.¹¹² Zaten bunun çok gizli yapılması gerekiyordu. Aksi takdirde Mekkeliler onların gidişene engel olurlardı. Kureyşliler, ilk giden kafilenin Habeşistan'a varmasından sonra olayın farkına varmışlar ve onları yakalamak için limâna doğru harekete geçmişlerse de kimseyi bulamadan geri dönmüşlerdir.¹¹³

Hz. Peygamber (s.a.s.) kızı ve damadının durumunu öğrenme arzusu taşıyordu. Diğer Müslümanlar gibi onların da sahile varıp varmadıkları hakkında herhangi bir haber alamamıştı. Bu olay, İbn Kesîr'de şöyle anlatılmaktadır: “Nadr b. Enes'in Ebû Hamza'ya, yani Enes b. Mâlik'e şöyle dediğini işittim: Osman b. Affân, zevcesi Peygamber'in kızı Rukiyye ile birlikte Habeşistan'a hicret etmek üzere yola koyuldu. Rasûlullah'a oraya vardıklarına dair haber geç geldi. Nihâyet Kureyşliler'den bir kadın

¹⁰⁹ İbn İshâk, 156; İbn Hişâm, I, 349; İbn Sa'd, I, 173; Makdîsî, IV, 149; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, 56; İbn Seyyidinnâs, I, 209; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 99-100; İbn Hacer, *es-Sîreti'n-Nebeviyye*, I, 448; Doğrul, I, 173-174; Hasan, I, 117; Şâkir, II, 93; Derveze, I, 263; Köksal, II, 15; Ebû Şehbe, I, 349; Muhammed Ebû Zehra, *Hâtemü'n-Nebiyyîn*, Katar 1979, 490; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 237; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 100-101; Palabıyık, *Hz. Peygamber ve Mekke Yılları*, 39-40.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 99-100; Şâkir, II, 93; Yıldız, II, 213; Şulul, 311.

Makdîsî, IV, 149'da bu kafileye Osman b. Affân'ın başkanlık yaptığını belirtmektedir.

¹¹¹ İbn Sa'd, I, 173; İbn Seyyidinnâs, I, 210; Doğrul, I, 174; Köksal, II, 16; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 237; Palabıyık, *Hz. Peygamber ve Mekke Yılları*, 40; Şulul, 311; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 101; Altun, 67.

¹¹² Martin Lings, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (1983), (Çev. Nazife Şişman), İnsan Yayınları, İstanbul 1984, 119.

¹¹³ İbn Sa'd, I, 173; İbn Seyyidinnâs, I, 210; Süleyman Ateş, “Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in (sav) Hayatı, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts, 62; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 101; Vatandaş, I, 418.

gelip şöyle dedi: “Ya Muhammed! Damadını eşiyle birlikte gördüm.” Peygamber (s.a.s.); “Onları nasıl bir durumda gördün?” diye sorunca, kadın; “Eşini şu yavaş yürüyen merkeplerden birine bindirmiş, kendisini de merkebi yederken gördüm.” dedi. Peygamber (s.a.s.); “Allah onlarla beraber olsun. Osman, Lût Peygamber’den sonra eşiyle hicret eden ilk kişi olmuştur” dedi.¹¹⁴ Habeşistan’a ilk giden kişilerin Hz. Osman ve eşi Hz. Rukiyye olduğu da bildirilmektedir.¹¹⁵

Habeşistan’a göç eden Müslümanlar, daha önceden buraya âşina olmaları nedeniyle iyi bir şekilde karşılanmışlar; küçük çaplı birkaç olumsuz durum dışında zorluk ve meşakkate maruz kalmamışlar ve yabancılık duygusu çekmemişlerdir.¹¹⁶ Zira daha önceden bölgeye ticaret nedeniyle gelmiş olmaları, onlara böyle bir ortamı sağlamıştır.

1.3.1. Habeşistan’a İlk Gidenlerin Dönüşü ve Garanik Hâdisesi

Habeşistan’a ilk giden kafilenin üç ay sonra¹¹⁷ Mekke’ye dönmesi, İslâm tarihinde o günden beri bir tartışmanın da başlangıcını oluşturmuştur. İlk giden kafiye, Mekke ileri gelenlerinin Müslüman oldukları haberi ulaşmıştı. Dolayısıyla artık Mekke’ye dönüp baskı ve işkence görmeden dinlerini yaşayabilecekleri düşüncesine sahip olmuşlardı. Bu bilginin kaynağına temel teşkil eden konu ise, İslâm tarihi literatürüne “Garanik Hâdisesi” diye geçen olaydır.

Olay şöyle meydana gelmiştir: Hz. Peygamber, bir gün Kâ’be’de namaz kılarken sesli bir şekilde tilâvet ettiği Necm Sûresi’nin secde emri olan 62. âyetini okuduktan sonra secdeye varmış ve etrafında bulunan Müslüman ve müşrik herkes onunla beraber secdeye gitmişlerdi. Müşriklerin bunu yapma nedenleri ise, putları olan Lat ve Uzza’nın adının Hz. Peygamber’in (s.a.s.) okuduğu âyette geçmesidir. “Müşrikler de Hz. Peygamber’in okuduğu bu cümleler sebebiyle son derece sevinip; “Artık Muhammed, ilâhlarımızın şefaatinin kabul ettiğine göre aramızda önemli bir ayrılık kalmadı.” diyerek hepsi de secdeye kapanmışlar, son derece yaşlı bir veya birkaç müşrik de bu esnada yere eğilip secde etmek zor geldiği için yerden bir avuç toprak alarak alınlarına değdirmiş ve

¹¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 99.

¹¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 99; M. Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu’s-Sîre*, (1991), (Çev. Ali Nar, Orhan Aktepe), Gonca Yayınları, İstanbul 1991, 132.

¹¹⁶ İbn Sa’d, I, 173; İbn Hişâm, I, 359; Altun, 69.

¹¹⁷ İbn Sa’d, I, 176; Vatandaş, I, 421.

böylece ilâhlarına tazimde bulunmuşlardı.”¹¹⁸

İşte bu asılsız haber Mekke’de yayılınca, Habeşistan’a da ulaşmış ve orada bulunan Müslümanlar sevinmişler; artık Mekke’ye dönmelerine engel bir hususun kalmadığını düşünerek üç ay sonra¹¹⁹ 33’ü erkek, 6’sı kadın olmak üzere yola çıkmışlardı. Habeşistan’dan Mekke’ye şu 39 kişi geri dönmüştür:

- 1- Hz. Osman,
- 2- Hz. Osman'ın eşi Hz. Rukiyye,
- 3- Ebû Huzeyfe,
- 4- Ebû Huzeyfe'nin eşi Sehle binti Süheyl b. Amr,
- 5- Abdullah b. Cahş,
- 6- Utbe b. Gazvân,
- 7- Zübeyr b. Avvâm,
- 8- Mus'ab b. Umeyr,
- 9- Suveybıt Sa'd,
- 10- Tuleyb b. Umeyr,
- 11- Abdurrahmân b. Avf,
- 12- Mikdâd b. Amr,
- 13- Abdullah b. Mes'ûd,
- 14- Ebû Seleme b. Abdilesed,
- 15- Ebû Seleme'nin eşi Hz. Ümmü Seleme,
- 16- Şemmâs b. Osman,
- 17- Ayyaş b. Ebi Rebâa,
- 18- Seleme b. Hişâm,
- 19- Ammâr b. Yâsir,

¹¹⁸ İbn Sa'd, I, 174-176; Palabıynk, *Hz. Peygamber ve Mekke Yılları*, 52.

¹¹⁹ İbn Sa'd, I, 176; Belâzurî, *Ensâb*, I, 228; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't- Târîh*, (Thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, I, 596; İbn Seyyidinnâs, I, 215; Derveze, I, 263; Altun, 102.

- 20- Muattib b. Avf,
- 21- Osman b. Maz'ûn,
- 22- Sâib b. Osman,
- 23- Kudâme b. Maz'ûn,
- 24- Abdullah b. Maz'ûn,
- 25- Huneys b. Huzâfe,
- 26- Hişâm b. Âs,
- 27- Âmir b. Rebîa,
- 28- Âmir b. Rebîa'nın eşi Leylâ binti Ebî Hasme,
- 29- Abdullah b. Mahreme,
- 30- Abdullah b. Süheyl,
- 31- Ebû Sebre b. Ebî Rûhm,
- 32- Ebû Sebre'nin eşi Ümmü Gülsüm binti Süheyl,
- 33- Sekrân b. Amr,
- 34- Sekrân b. Amr'ın eşi Sevde binti Zem'a,
- 35- Sa'd b. Havle,
- 36- Ebû Ubeyde b. Cerrâh,
- 37- Amr b. Hâris,
- 38- Süheyl b. Beyzâ,
- 39- Amr b. Ebi Serh.¹²⁰

Adı geçen sahabîler Mekke'ye vardıklarında kendilerine ulaşan haberin asılsız ve yalan olduğunu anlayınca tekrar Habeşistan'a dönmeyip Mekke'ye girmeye karar verdiler. Mekke'ye girmeleri ya gizli bir şekilde, ya oradaki birisinin emânını alarak ya da hiçbir güvence olmadan gerçekleşti. Onlara emân verenler ise, Mekkeliler'in toplumsal baskısına karşı çok fazla bir direnç gösteremeyip desteklerini sona erdirmek

---

¹²⁰ İbn Hişâm, II, 19-21; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 65-66; Köksal, II, 23-24; Palabıyık, *Hız. Peygamber ve Mekke Yılları*, 56-58; Altun, 103-104.

zorunda kalmışlardır.

Habeşistan'dan dönen Müslümanların bir kısmı, Mekke'ye şu kişilerin teminatları ile girebilmişlerdir: Osman b. Affân, akrabası Ebû Uhayha Saîd b. Âs'ın; Ebû Huzeyfe b. Utbe, Ümeyye b. Halef'in; Zübeyr b. Avvâm, Zem'a b. Esved'in; Abdurrahmân b. Avf, Esved b. Abdiyâğûs'un; Osman b. Maz'ûn, Velîd b. Muğîre'nin; Ebû Seleme b. Abdilesed, dayısı Ebû Tâlib'in; Amr b. Rebîa, Âs b. Vâil'in; Ebû Sebre b. Ebî Rühm, Ahnes b. Şerîk veya Süheyl b. Amr'ın; Hâtıb b. Amr, Huvaytîb b. Abdiluzza'nın; Süheyl b. Beyzâ, kabilesi olan Benî Fihri'den birisinin himayesi ile.¹²¹ Mus'ab b. Umeyr ise, Nadr b. Hâris b. Kelede'nin veya kardeşi Ebû Azîz b. Umeyr'in garantisi altında Mekke'ye girmiştir.¹²² Mus'ab kendisine verilen güvencenin ortadan kalkmasıyla savunmasız kalmış ve annesi tarafından işkenceye uğramıştır. Baskılar neticesinde istediğini alamayan annesi, onu evlatlıktan reddetmiştir.¹²³ Habeşistan'dan dönen diğer bir sahâbî olan Abdullah b. Mes'ûd ise, hiç kimsenin güvencesi olmadan Mekke'ye gizli bir şekilde girmiştir.¹²⁴

1.3.2. Habeşistan'a Yeniden Dönüş

Tarihe "II. Habeşistan Hicreti" diye geçen bu hâdisenin, hicretin beşinci senesinde vuku bulduğu kaydedilmektedir.¹²⁵ "Habeş ülkesinden Mekke'ye gelip de müşriklerin işkencelerine uğrayınca geri dönen Muhâcirlerin yanına, Mekke'deki Müslümanlardan katılanlar olduğu gibi, sonradan fırsat buldukça kabile kabile Habeş yolunu tutanlar da olmuştur."¹²⁶

Cafer b. Ebî Talib, müşriklerin eza ve cefalarının iyice arttığı bir dönemde Rasûlullah'a (s.a.s.) gidip; "Hiç kimseden korkmaksızın Allah'a ibâdet edebileceğim bir yere gitmeme izin verir misin?"¹²⁷ dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.) de bunun üzerine onun

¹²¹ İbn Hişâm, II, 19-21; Köksal, II, 25; Palabıyık, *Hiz. Peygamber ve Mekke Yılları*, 58; Altun, 105-106.

¹²² Belâzurî, *Ensâb*, I, 227; Köksal, I, 25.

¹²³ İbn Sa'd, III, 108; Cumhur, 69; Haylamaz, I, 358.

¹²⁴ Abdullah b. Mes'ûd'un Mekke'ye girişte bir süre beklediği ve daha sonra hiç kimseden emân bulamayınca Habeşistan'a geri döndüğü de rivâyet edilmektedir. Bkz. Belâzurî, *Ensâb*, I, 228; İbn Seyyidinnâs, I, 215; Altun, 106.

¹²⁵ İbn Sa'd, I, 176; Köksal, II, 32.

Bu tarih ihtilafli olsa da genel kabul hicrî beşinci senesinde gerçekleştiği yönündedir.

¹²⁶ Köksal, II, 32.

¹²⁷ Belâzurî, *Ensâb*, I, 198; Köksal, II, 32.

başkanlığında yeni bir grubun Habeşistan'a gitmesi için izin verdi.¹²⁸

Sayısı hakkında ittifakın olmadığı bu grupta ilk kez yola çıkacak olanların yanı sıra, Habeşistan'dan Mekke'ye dönen ve görmüş oldukları baskılar sebebiyle tekrar oraya göç etmek isteyenler de vardı. Ekseriyet itibariyle Mekke'den Habeşistan'a bu dönemde giden sahâbîlerin sayısı 100'ü aşkındır. Zaten bundan dolayıdır ki, böyle kalabalık bir grubun varlığından sonra Kureyş, geleceklerinin tehlike altında olduğunu sezmış ve Habeş melikine elçiler göndermiştir.

Habeşistan'a sonradan şu kişiler gitmiştir:

- 1- Hz. Ca'fer b. Ebî Tâlib,
- 2- Hz. Ca'fer'in zevcesi Esmâ binti Umeys,
- 3- Hz. Osman b. Affân,
- 4- Hz. Osman'ın zevcesi Hz. Rukiyye,
- 5- Amr b. Saîd,
- 6- Amr b. Saîd'in zevcesi Fâtıma,
- 7- Hâlid b. Saîd,
- 8- Hâlid b. Saîd'in zevcesi Ümeyne (Hümeysne) binti Halef,
- 9- Abdullah b. Cahş,
- 10- Ubeydullah b. Cahş,
- 11- Ubeydullah b. Cahş'ın zevcesi Hz. Ümmü Habîbe,
- 12- Kays b. Abdullah,
- 13- Kays b. Abdullah'ın zevcesi Bereke binti Yesâr,
- 14- Muaykib b. Ebi Fâtıma,
- 15- Ebû Huzeyfe b. Utbe,
- 16- Ebû Mûsâ el-Eş'ârî,
- 17- Utbe b. Gazvân,

¹²⁸ İbn Sa'd, I, 176; İbn Esîr, *el-Kâmil*, I, 598; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd, fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd, Abdulkadir el-Arnâvûd), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994, I, 98; Köksal, II, 32; Berîğîş, 116; Altun, 109.

- 18- Zübeyr b. Avvâm,
- 19- Esved b. Nevfel,
- 20- Yezid b. Zem'a,
- 21- Amr b. Ümeyye,
- 22- Tuleyb b. Umeyr,
- 23- Mus'ab b. Umeyr,
- 24- Suveybıt b. Sa'd,
- 25- Cehm b. Kays,
- 26- Amr b. Cehm,
- 27- Huzeyme b. Cehm,
- 28- Ebû'r-Rûm b. Umeyr,
- 29- Firâs b. Nadr,
- 30- Abdurrahmân b. Avf,
- 31- Âmir b. Ebi Vakkâs,
- 32- Muttalib b. Ezher,
- 33- Muttalib b. Ezher'in zevcesi Remle binti Ebî Avf,
- 34- Abdullah b. Mes'ûd,
- 35- Utbe b. Mes'ûd,
- 36- Mikdâd b. Amr,
- 37- Hâris b. Hâlid,
- 38- Hâris b. Hâlid'in zevcesi Reyta binti el-Hâris,
- 39- Amr b. Osman,
- 40- Ebû Seleme Abdullah b. Abdilesed,
- 41- Ebû Seleme'nin zevcesi Hz. Ümmü Seleme,
- 42- Şemmâs b. Osman,

- 43- Hebbâr b. Süfyân,
- 44- Abdullah b. Süfyân,
- 45- Hişâm (Hâşim) b. Ebî Huzeyfe,
- 46- Seleme b. Hişâm,
- 47- Ayyaş b. Ebi Rebîa,
- 48- Muattib b. Avf,
- 49- Osman b. Maz'ûn,
- 50- Sâib b. Osman,
- 51- Kudâme b. Maz'ûn,
- 52- Abdullah b. Maz'ûn
- 53- Hâtıb b. Hâris,
- 54- Hâtıb b. Hâris'in zevcesi Fâtıma,
- 55- Muhammed b. Hâtıb,
- 56- Hâris b. Hâtıb,
- 57- Hattâb b. Hâris,
- 58- Hattâb b. Hâris'in zevcesi Fûkeyhe binti Yesâr,
- 59- Süfyân b. Ma'mer,
- 60- Süfyân b. Ma'mer'in zevcesi Hasene,
- 61- Câbir b. Süfyân,
- 62- Cünâde b. Süfyân,
- 63- Şurahbil b. Hasene,
- 64- Osman b. Rebîa,
- 65- Huneys b. Huzâfe,
- 66- Abdullah b. Hâris,
- 67- Hişâm b. Âs,

- 68- Kays b. Huzâfe,
- 69- Ebû Kays b. Hâris,
- 70- Abdullah b. Huzâfe,
- 71- Hâris b. Hâris,
- 72- Ma'mer b. Hâris,
- 73- Bişr b. Hâris,
- 74- Saîd b. Hâris,
- 75- Sâib b. Hâris,
- 76- Umeyr (İmran) b. Riâb,
- 77- Mahmiyye b. Cez',
- 78- Ma'mer b. Abdullah,
- 79- Urve b. Ebi Üsâse,
- 80- Adiyy b. Nadle,
- 81- Nu'mân b. Adiyy,
- 82- Âmir b. Rebîa,
- 83- Âmir b. Rebîa'nın zevcesi Leylâ binti Ebî Hasme,
- 84- Ebû Sebre b. Ebî Rûhm,
- 85- Ebû Sebre'nin zevcesi Ümmü Gülsüm,
- 86- Abdullah b. Mahreme,
- 87- Abdullah b. Süheyl,
- 88- Salîb b. Amr,
- 89- Sekrân b. Amr,
- 90- Sekrân b. Amr'ın zevcesi Sevde binti Zem'a,
- 91- Mâlik b. Zem'a,
- 92- Mâlik b. Zem'a'nın zevcesi Âmire,

- 93- Hâtıb b. Amr,
- 94- Sa'd b. Havle,
- 95- Ebû Ubeyde b. Cerrâh,
- 96- Süheyl b. Beyzâ,
- 97- Amr b. Ebî Şerh,
- 98- İyâz b. Züheyr,
- 99- Osman b. Abdi Ganm,
- 100- Saîd b. Abdi Kays,
- 101- Hâris b. Abdi Kays.
- 102- Sa'd b. Abd-i Kays.¹²⁹

Habeşistan hicretine Mekke'de bulunan bütün kabilelerden katılım olmuştur.¹³⁰

Habeş ülkesine giden müslümanların sayısının çoğalmasi üzerine Kureyş ileri gelenleri endişeye kapıldılar ve Habeşistan'a, aralarında daha sonra İslâm'ın dört dâhisinden biri olacak olan Amr b. Âs'ın da bulunduğu bir ekip gönderme kararı aldılar. Ekip Habeşistan'a gidecek ve oraya göç eden Müslümanların iadesini isteyecekti. Amr b. Âs, beraberinde Abdullah b. Ebî Rebîa olduğu halde Habeş kralına sunulmak üzere hediyelerle yola çıktı.¹³¹ Mekkeliler'in bu işi çok önemsemelerinin nedeni, dinî hassasiyetlerinden kaynaklanmasının yanında ticarî kaygılardan da olduğu aşikârdır. Zira Habeşistan, Kureyşliler'in ticareti için vaz geçilmez bir konuma sahipti. Bu konum, Müslümanların orada potansiyel bir tehlike arz etmesinden dolayı sona erebilir; bunun sonucunda da Kureyşliler'in bölge ile olan ticaretleri sekteye uğrayabilirdi.¹³²

Amr b. Âs ve Abdullah b. Ebî Rebîa, Ashame'ye hediyelerini takdim ettikten sonra; "Ey kral! Ülkenize bizim memleketimizden akılsız bir takım gençler sığınmış.

¹²⁹ İbn Hişâm, I, 349-357; İbn Sa'd, I, 176-177; Belâzurî, *Ensâb*, I, 198-227; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 55-63; İbn Seyyidinnâs, I, 209-213; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 100-101; Köksal, II, 33-353; Vatandaş, I, 426; Altun, 110-114.

Habeşistan'a göç edenlerin sayısı hakkında ihtilâf vardır. 80 ile 105 arasında bir rakamdan söz edilmektedir.

¹³⁰ Apak, *İslâm Tarihi*, I, 205.

¹³¹ İbn Hişâm, I, 359-361; Apak, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, 51; Altun, 123.

¹³² Palabıyık, *Hız. Peygamber ve Mekke Yılları*, 61.

Bunlar kendi dinlerini terk eden kişilerdir. Sizin dininize girmedikleri gibi bizim de, sizin de hakkında bilginizin olmadığı bir dine girmişlerdir. Bunların yanlış içerisinde bulunduğunu bilen kavimlerinin ileri gelenleri, bizi size gönderdiler ve onları iade etmenizi rica ettiler.” Necâşî’nin yanında bulunan adamları da onların sözlerine destek vererek ülkelerine sığınan mültecilerin iade edilmeleri yönünde görüş beyân ettiler. Ashame ise; “Hayır, Allah’a yemin ederim ki, korumam altına sığınan, ülkemi yurt edinen ve herkese rağmen beni seçen bu adamları, savunmalarını almadan teslim etmem.” dedi. Bunun üzerine Müslümanlar Necâşî’nin huzuruna çıktılar. Muhâcirler sözcü olarak, ifade kabiliyeti güzel olan Ca’fer b. Ebî Tâlib’i seçtiler.

Huzuruna çıkan Cafer’e Ashame; “Sizin dininiz nasıl bir dindir ki, hem kendi atalarınızın dinini bıraktınız, hem de bizim dinimize girmediniz?” diye soru yöneltti. Ca’fer de; “Ey kral! Biz câhil bir kavim idik. Putlara tapar; ölü hayvan eti yer; her türlü kötülük yapar; akrabalarımızla alakayı keser; onların hukukuna riâyet etmez ve komşuluk vazifelerimizi yerine getirmezdik. Güçlü olan, güçsüzü ezerdi. İşte böyle iken, Allah bizden, soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini, namus ve iffetini çok iyi bildiğimiz birini peygamber olarak gönderdi. O bizi, bizim ve babalarımızın, Allah’tan başka taptığımız taşları ve putları bırakıp, Allah’ın birliğine imân etmeye ve yalnızca Ona ibâdet etmeye çağırdı. Doğru söylemeyi, emanete riâyet etmeyi, akrabayı gözetmeyi, komşulara iyi davranmayı, haramlardan ve her türlü cinâyetten uzak durmayı bize emretti. Bizi ahlaksızlıktan, yalan söylemekten, yetim malı yemekten, namuslu kadına dil uzatmak ve iftira etmekten de men etti. Ve yine bize namazı, zekâtı ve orucu emretti. Bizler bu Peygamber’e inandık ve onun davet ettiği şeyleri kabul ettik. Bir ve tek olan Allah’a ibâdet ettik ve Ona hiçbir şeyi ortak koşmadık. Onun bize helâl kıldığını helâl, harâm kıldığını harâm olarak benimsedik. İşte bunlardan dolayı kavmimiz bize düşman kesildi. Bizi dinimizden döndürüp putlara tapmaya; daha önce yapmakta olduğumuz çirkin şeyleri tekrar yapmaya zorladılar. Biz de onların baskı ve işkenceleri karşısında ülkene göç etmeye karar verdik; seni tercih ettik. Zira senin zorba olmadığını, kendine sığınanları koruyacağını ümit ettik.” dedi. Necâşî ise; “Peygamberin’in Allah’tan getirdiği mesajdan bazı sözler biliyor musun?” diye sordu. Ca’fer; “Evet” diye cevaplayınca, Necâşî onları okumasını istedi. Bunun üzerine o, Meryem Sûresi’nin baş tarafından Yahyâ ve İsâ (a.s.) ile ilgili bilgileri içeren bölümlerinden bir kısım okuyunca, kral okunanlardan etkilendi ve sakalları ıslanincaya

kadar ağladı. Necâşî devamla; “Duyduklarım, Musâ ve İsâ’nın getirdikleri ile aynı kaynaktan.” dedi ve Kureyşliler’e dönerek; “Vallahi ben onları sizlere teslim etmem. Hiç kimse onlara zarar veremeyecek.” demek suretiyle onların taleplerini geri çevirmiş oldu.

Hesapları hiç beklenmedik şekilde bozulan Mekkeliler bunun üzerine yeni bir plan yaptılar. Amr b. Âs, ertesi gün Necâşî’ye, İsâ Peygamber (a.s.) hakkında Müslümanların inançlarını haber vermek suretiyle onu tahrik etmeye çalıştı. Huzuruna çıkan Amr’ı dinleyen Necâşî, tekrar Muhâcirleri çağırdı ve onlara, İslâmiyet’in Hz. İsâ hakkındaki görüşlerini sordu. Ca’fer de onun sorusuna şöyle cevap verdi: “Bu konuda Peygamberimiz bize ne demişse ancak onu deriz. Peygamberimiz bize Meryem oğlu İsâ’nın Allah’ın kulu, Rasûlü, Ruhu ve bir bâkire olan Meryem’e ilkâ ettiği kelâmı olduğunu bildirdi.” Bu cevap üzerine Necâşî, elini yere uzatıp bir çöp aldı ve; “Sizin bu söylediklerinizle İsâ b. Meryem’in söylediği arasında bu çöp kadar dahi fark yok.” dedi ve olanlardan rahatsızlık duyan Hristiyan din adamlarına dönerek son kararını açıkladı: “Siz ne kadar homurdansanız da Vallahi, gerçek olan ancak budur.” Müslümanlara müjde verircesine sözlerini şöyle sürdürdü: “Sizler artık, ülkemde güven içindesiniz. Size hiç kimse zarar veremez. Zarar veren de cezasını bulur.” Sonra da adamlarına Kureyşliler’in sunmuş oldukları hediyeleri kastederek; “Getirdikleri hediyeleri şu iki adama geri verin. Benim onlara ihtiyacım yok. Allah bana saltanatımı geri verdiği zaman, benden rüşvet almadı ki, ben de bu hususta rüşvet alayım.” dedi. Bunun üzerine Amr b. Âs ile Abdullah b. Ebî Rebîa, Necâşî’nin huzurundan ayrıldılar.¹³³

Bu diyalog, Müslümanların Habeşistan’da rahat yaşaması adına çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira artık Muhâcirler, üzerlerinde herhangi bir baskı ve şiddet olmaksızın dinlerini istedikleri gibi yaşama hürriyetine kavuşmuşlardır. Habeşistan’a hicret, peyderpey devam etmiş ve Hayber’in fethedilmesiyle beraber sona ermiştir.

Mekke’den Habeşistan’a göç edenlerin kısmen rahatlamalarına karşılık, Hz. Peygamber (s.a.s.) dâhil olmak üzere göç etmeyip Mekke’de kalanlar, müşriklerin

¹³³ Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr, *Târîhu’t-Taberî*, (Thk. Muhammed Tâhir el- Berencî, Muhammed Hasan Hallâk), Dâru İbn Kesîr, Şam 2007, II, 33; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü’n-Nübüvve*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1998, II, 293-295; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 598-600; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 101-105; Lings, 119-124; Köksal, II, 40-43; Ateş, 62-65; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 237-238; Berîğiş, 118-122; Palabıyık, *Hz. Peygamber ve Mekke Yılları*, 61-64; Vatandaş, I, 428-433; Altun, 125-129; Haylamaz, I, 367-376.

zulümleri neticesinde çok zor günler geçirmişlerdir. Bu zaman içerisinde, İslâm tarihinde “Boykot Hâdisesi” diye bilinen toplumdan tecrit edilme uygulamasına maruz kalmışlar; yine “Hüzün Yılı” olarak adlandırılan dönemde ise Hz. Hatice ve Ebû Tâlib’in peşpeşe vefat etmeleri ile de moral olarak hüzünlü bir zaman dilimine girmişlerdir.

Yine bu dönemde Hz. Peygamber (s.a.s.), tebliğ için gittiği Tâif’te çok sert bir muhalefetle karşılaşmış; yılmadan insanlara İslâm’ı anlatabilmek için her fırsatı değerlendirmiş ve bu amaçla Mekke’ye civar şehirlerden gerek ticarî, gerekse hac ibâdeti (müşriklerin yaptığı) için gelenlere de ulaşmaya çalışmıştır. Verilen mücadeleler, daha sonra İslâm’a ve Müslümanlara yeni bir şehrin kapılarını açacak olan Akabe Biâtları’nın da temelini oluşturmuştur.

1.4. AKABE BİATLARI ve MUS’AB B. UMEYR

1.4.1. Biat Kavramı

İslâm’ın Mekke dışına sistemli ve planlı bir şekilde ilk kez çıkacak olmasının en önemli merhalelerinden biri olan Akabe Biatları’nın, İslâm tarihinde farklı bir yeri vardır. Yeni bir vatan ve devletleşme yolunda ilk basamak olma özelliğini ihtiva eden bu biatlar, aynı zamanda Mus’ab b. Umeyr’in İslâm tarihinde isminin sıklıkla anılacağı bir dönemi de ifade eder. Zira bu görüşmelerin sonrasındaki süreci organize eden sahâbîlerden birisi Hz. Mus’ab’tır. Tek başına gideceği Medine’de bir yıl gibi kısa bir sürede büyük işler başarması, onun biatlarla isminin özdeşleşmesini sağlamıştır.

“Biat” kavramı hakkında İbn Haldun şu ifadeleri kullanmaktadır: “Biat, itaat etmek üzere verilen sözdür. Sanki bir emîre (idareciye) biat eden kimse, kendisi ve Müslümanların yönetimine ait işlerin görülmesini ona teslim ettiği; bu hususlarda onunla bir çekişmeye girmeyeceği ve hoşlansa da hoşlanmasa da bu konuda kendisine yükleyeceği sorumluluklar konusunda ona itaat edeceğine dair onunla yaptığı bir ahitleşme (sözleşme)’dir. Bir emîre biat edip ahit yaptıklarında, yaptıkları bu ahdi kuvvetlendirmek için ellerini de biat ettikleri kişinin eline koyuyorlardı. Bu durum, alıcı ve satıcının yaptığına (satış akdinde birbirinin ellerini tutmalarına) benzediğinden, biat eden ve biat edilen arasındaki bu ahitleşmeye de “Bâ’a” (satmak, satın almak) kökünden türetilmiş olan “biat” denmiştir. Bu şekilde biatın manası “bir sözleşme sırasında el sıkışmak” anlamına dönüşmüştür. “Biat” lafzı, Akabe gecesinde Hz. Peygamber’e biat

edilmesi hâdisesinde ve Kur'ân'da bahsedilen “ağaç altında biat edilmesiyle” ilgili âyette de geçmektedir.”¹³⁴

Gerek sözlük, gerekse terim anlamıyla geniş manalar ihtiva eden kavramın, daha çok “itaat etmek üzere söz verme” olarak ifade edilmesi yerinde olacaktır. Zira Abbâs b. Abdilmuttalib'in, Medineliler'in Hz. Peygamber'le (s.a.s.) görüşmeleri sırasında onlara söyledikleri de bu anlamla paralellik arz etmektedir.¹³⁵

Tarihî seyri içerisinde Akabe görüşmeleri, esas itibariyle iki defa gerçekleşmiş ve İslâm tarihi kitaplarına da “I. ve II. Akabe Biatları” diye geçmiştir. Fakat bazı yazarlar, bunun üç defa gerçekleştiğini ve bundan dolayı da “III. Akabe Biatı” kavramının İslâm tarihi literatürüne girmesi gerektiğini belirtmişlerdir.¹³⁶ Oysa Akabe Biatları'nı “I. ve II.” diye tasnif etmek daha doğru olacaktır. Zira yapılan bey'atların özünde “daha önceden bir kararlaşıma ve buluşmak üzere sözleşme” olduğu gerçeği vardır. Şöyle ki, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) görüşen ilk altı Medineli'nin bu görüşmesi, “buluşmak üzere kararlaşıma” olmadan, yani kendiliğinden gerçekleşen bir görüşme olduğu dikkate alınırsa, bu karşılaşmaya “I. Akabe Görüşmesi” demenin çok isabetli olmadığı söylenebilir. Meselenin bir diğer yönü ise, Medineliler'in bu görüşmede Allah Rasûlü'ne I. ve II. Akabe'de olduğu gibi herhangi bir bey'atta bulunmamış olmalarıdır.¹³⁷ Zaten bu ilk karşılaşma esnasında orada bulunan ilk altı kişi, bir yıl sonra Akabe'de görüşmek üzere sözleşmişler ve bunun gereği olarak da on iki kişi ile ertesi yıl Akabe'ye gelmişlerdir. Dolayısıyla bahsedilen zamanda gerçekleşen bu buluşmaya “I. Akabe” denmesi yerinde olacaktır.

1.4.2. Medineliler'le İlk Karşılaşma

H. Peygamber (s.a.s.) ilâhî vahyi insanlara tebliğ ederken Mekke'ye dışarıdan çeşitli amaçlarla gelen insanlara da kendini arz etmekteydi. Gördüğü ve karşılaştığı her Arap kabilesine İslâm'ı anlatıyor ve onun diğer kabileler arasında yayılmasını arzuluyordu. Bu amaçla “Allah Rasûlü (s.a.s.) sırasıyla Âmir b. Sa'saa, Muhârib Hasafa, Fezâre, Mürre, Hanîfe, Süleym, Abs, Benî Nadr, Kinde, Kelb, Hâris b. Ka'b, Uzre, Hadarîme gibi kabilelerle tek tek görüşmeler yaptı. Fakat bu teşebbüslerden

¹³⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 293.

¹³⁵ Bkz. Bu çalışmanın 62 ve 63. sayfaları.

¹³⁶ Bkz. İbn Seyyidinnâs, I, 262; Semhûdî, Nûru'd-Dîn Ali b. Ahmed, *Vefâu'l-Vefâ b. Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, (Thk. Kâsım es-Samiraiyyi), Müessesetü'l-Furkan li't-Turâsi'l-İslâmî, Mekke 2001, I, 395.

¹³⁷ Konu için bkz. İbn Sa'd, I, 185-187; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 230-232.

herhangi bir netice alamadı.”¹³⁸

Yine bir gün Hz. Peygamber (s.a.s.), Abdüleşhel oğullarından bir grubun Enes b. Râfî'nin başkanlığında Hazreciler'e karşı Kureyş'le işbirliği yapmak üzere, Medine'den Mekke'ye geldiklerini öğrendi ve onların yanına giderek İslâm'ı tebliğ etti. Ancak Kureyş'i karşısına almak istemeyen bu grupta İyâs b. Muâz dışında Müslümanlığı kabul eden çıkmadı.¹³⁹

Medine'nin (Yesrib'in) kozmopolit yapısı içerisinde bulunan Araplar'ın diğer unsurlara karşı birlikte olmaları gerekirken, aksine bunlar aralarında şiddetli düşmanlık duygusuna sahiptiler. Yesrib'in Arap kabilelerinden olan Evs ve Hazrec'in bu tutumu, onları kendi içlerinde savaşa götürecek kadar ileri boyuttaydı. Hem de öyle bir savaş ki, tam 120 yıl boyunca sürmüştü¹⁴⁰ ve Araplar'ı Medine'de Yahudiler'e karşı oldukça güçsüz ve savunmasız bırakmıştı. İşte bunların en meşhuru, “Buâs Harbi” adıyla bilinen ve Yesrib'e iki fersah uzaklıkta bulunan Buâs mevkiinde gerçekleşen savaştır.¹⁴¹ Daha sonra da görüleceği şekilde Mekke'ye I. Akabe Biatı'ndan önce gelen altı kişi de Evs aleyhine Kureyş'le ittifak yapmak amacını taşımaktaydılar. Hal böyle iken aslında Yesrib Araplar'ı, Yahudilerle de düşmandılar.

Yesrib'de Araplar'la savaş halinde olan Yahudiler, onlara yenilince; “Kitabımızdan öğrendiğimize göre Peygamber'in gelme zamanı yaklaşmıştır. O Peygamber gönderildiği zaman ona uyar ve onun yardımıyla sizi Âd ve İrem kabilelerinin öldürüldüğü gibi öldürürüz.”¹⁴² diyorlardı. Yahudi inancında o döneme denk gelecek şekilde bir peygamber geleceği fikri, onları böyle bir beklenti içerisine sokmuştu. Yahudilerle sürekli iletişimde olan Araplar'ın da bu inanca yönelen eğilimleri vardı.¹⁴³ İşte bu eğilim sonucudur ki hac mevsiminde Mekke'ye gelen Hazreciler'den altı kişi, Müslüman olmuşlardır.

¹³⁸ Apak, *İslâm Tarihi*, I, 216.

¹³⁹ İbn Hişâm, II, 76; Mustafa Ağırman, “Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 1 (2), 1998, 57-85.

¹⁴⁰ Asri Çubukçu, “Buâs”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, VI, 340; Ahmet Önkâl, “Hazrec”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVII, 143-144.

¹⁴¹ Çubukçu, 340; Önkâl, “Hazrec”, 143-144.

¹⁴² Yıldız, I, 247.

Konuyla ilgili olarak Bakara, 2/89. âyetinde şöyle bildirilmektedir: “Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrât'ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşısına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcılardır.”

¹⁴³ Yıldız, I, 247.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Medineliler'den ilk görüştüğü kişinin Süveyd b. Sâmit olduğunu İbn Hişâm, Sîreti'nde belirtmektedir.¹⁴⁴ Hız. Peygamber (s.a.s.) hac mevsiminde Mekke'ye gelen Süveyd'le ilgilenerek onu İslâm'a davet etti. Süveyd, bu davet karşısında şöyle dedi: "Belki sende olan şey ile bende olan şey aynıdır." Hız. Peygamber (s.a.s.) ise şu şekilde cevap verdi: "Sen de olan nedir?" Süveyd; "Lokman'ın mecellesi (sahifesi)'dir. (Yani Lokman'ın hikmetidir.)" dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber; "Onu bana sun" dedi. O da sundu. Rasûlullah (s.a.s.) da; "Bu söz güzeldir. Ben de olan ise bundan daha üstündür. Kur'ân, Allah'ın bana indirdiğidir. O, hidâyet ve nurdur." dedi. Hız. Peygamber bu konuşma üzerine Kur'ân'dan biraz okudu. Süveyd, memnuniyetini ve beğenisini ifade etti. Sonra oradan ayrılarak, mensubu bulunduğu Hazrecliler'in yanına gitti; ancak onlar Müslüman olduğundan dolayı onu öldürdüler.¹⁴⁵ Süveyd'in öldürülmesinin Buâs harplerinden sonuncusunun sebebi olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁶

Hız. Peygamber (s.a.s.) yeni simalara İslâm'ı anlatmaya devam ederken 620 yılında Minâ'da Akabe denilen mevkide konaklayan Hazrecliler'e rastladı ve onlara kim olduklarını sordu. Onlar da kendilerini tanıttılar. Hız. Peygamber (s.a.s.) onlara İslâm'ı anlatarak ve Kur'ân'dan âyetler okuyarak Müslüman olmalarını istedi. Hazrecliler'in arasında şöyle bir konuşma geçti: "Arkadaşlar bilin ki, Yahudilerin durmadan kendisinden söz ettikleri ve geleceğini bekledikleri peygamber işte budur. Sakın onlar bu konuda bizi geçmesinler." Böylece İslâm'ı kabul ettiler ve durumlarını ifade sadedinde şöyle dediler: "Bizim milletimiz kadar geçimsiz; iç çekişme ve çatışmalara giren başka bir millet yoktur. Biz milletimizi bu halde bırakıp buraya geldik. Belki de Allah sizin vasıtanızla onları birleştirir. Biz onlara gidiyoruz ve sizin bize öğrettiğiniz dini, kendilerine anlatacağız. İnanın ki, Allah onları sizin etrafınızda birleştirirse, sizin kadar kuvvetli bir başkası olmayacaktır."¹⁴⁷

¹⁴⁴ İbn Hişâm, II, 75.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, II, 74-75; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 228-229; Semhûdî, I, 392.

¹⁴⁶ İbn Hişâm, II, 74-75; Ağırman, "Hız. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi", 57-85.

¹⁴⁷ İbn Hişâm, II, 77; Belâzurî, *Ensâb*, I, 239; Makdîsî, IV, 165; Süheylî, II, 245; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 610; Zehebî, *Siyeru Alami'n-Nübelâ*, (Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991, I, 239-240; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 231-232; İbn Hacer, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 642-643; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 152; Doğrul, I, 191; Hasan, I, 124-12; Yıldız, I, 248; Ağırman, "Hız. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi", 57-85; Sarıçam, *Hız. Peygamber ve Evrensel Mesajı*, 111; Şulul, 365; Salih Suruç, *Kâinatın Efendisi Peygamberimiz'in Hayatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010, I, 397-398; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 218; Fetullah Zengin, *Medine'nin İslâmlaşması*,

Evs ve Hazrec'in daha sonra bir araya gelmesi İslâm'dan başka bir hususla mümkün olmamıştır. Kaldı ki, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatıyla ortaya çıkan halifelik tartışmasında vs. gibi konularda zıtlasma ve ters düşme olgusu zaman zaman nüksetmiştir. Bu altı kişi, ertesi sene aynı yerde buluşmak ve görüşmek üzere karar aldıklarında, I. Akabe Biatı'nın da temelini atmış oluyorlardı. İslâm'ın yeni bir şehirde tebliğ imkânına kavuşacak olması, bu kişilerin gayretleri ile mümkün olmuştur. Mus'ab b. Umeyr'in daha sonra gideceği Medine'de, işlerini büyük ölçüde kolaylaştıran Medineli ilk altı Müslüman şunlardır: 1. Es'âd b. Zürâre (Ebû Ümâme), 2. Avd b. Hâris b. Rifâa (İbn Afrâ), 3. Râfi b. Mâlik (Âmir b. el-Ezrek), 4. Kutbe b. Âmir b. Hadîde (Ebû Zeyd), 5. Ukbe b. Âmir b. Nâbi, 6. Câbir b. Abdillâh b. Riâb.¹⁴⁸

Bunlar Medine'ye vardıklarında insanlara Rasûllah'ı (s.a.s.) ve İslâm'ı anlattılar ve böylece Medine'nin her evinde İslâm konuşulur oldu.¹⁴⁹

Elbette Medineli ilk Müslümanların yapacakları şeyler çok önemliydi. Zira “başka bir şehre mensup olmaları o zaman fark edilmese bile, İslâm'ın dünyaya açılımının ilk basamağını oluşturan önemli bir gelişmeydi. Mekke'de sıkışıp kalmış İslâm davetinin ilk defa Mekke'den bir çıkış yolu buluşunu ifade ediyordu. Dolayısıyla o altı kişinin Müslüman olmaları, İslâm daveti için önemi reddedilemez büyüklükte bir gelişme oldu.”¹⁵⁰

Bu ilk görüşme risâletin 11. yılında, yani yaklaşık 620 yılının Zilhicce ayında gerçekleşmiştir.¹⁵¹ Bu sahâbîlerin sayısı hakkında çeşitli rivâyetler olsa da¹⁵² genel olarak altı kişi üzerinde ittifak edilir.

1.4.3. I. Akabe Biatı ve Mus'ab b. Umeyr'in Medine'ye Gönderilmesi

Medineli altı Müslüman ertesi yıl aynı yerde buluşmak üzere sözleştiler ve belirtilen tarihte on iki kişi olarak Akabe'de hazır bulundular. Bunların 10'u Hazreci, 2'si de Evsli idi.¹⁵³ 120 yıl kadar sürmüş olan Evs ve Hazrec arasındaki savaşlar da bu vesileyle bitmiş oluyordu. Geline aşama, Medineli ilk Müslümanların gayretlerini

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008, 40-41.

¹⁴⁸ İbn Hişâm, II, 77-78.

¹⁴⁹ İbn Hişâm, II, 78.

¹⁵⁰ Vatandaş, I, 527.

¹⁵¹ Şulul, 365; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 218.

¹⁵² Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 232.

¹⁵³ İbn Sa'd, I, 187; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 152; Vatandaş, I, 528; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 219.

göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. 621 yılında Akabe’de Allah Rasûlü (s.a.s.) ile gizlice görüşen on iki Medineli’nin beşi bir önceki yıl yine orada bulunanlardı. Bu sahâbîlerden I. Akabe’ye sadece Câbir b. Abdillâh katılmamıştı.

Taberî’nin Tarihi’nde bu görüşme şöyle anlatılır: “Ubâde b. Sâmit’ten; I. Akabe’de bulunanlardandım ve biz 12 kişi idik. Allah Rasûlü’ne (s.a.s.) kadınların bey’atı üzerine bey’at ettik ve bu durum savaşın farz olmasından önce idi. Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmak; hırsızlık yapmama; zina etmeme; kız çocuklarını öldürmeme; hiç kimseye iftirada bulunmama ve iyiliklerde Allah Rasûlü’ne (s.a.s.) itaatsizlikte bulunmama konularında biat ettik.”¹⁵⁴ Hz. Peygamber (s.a.s.), ifade edilenlere karşılık şu cevabı verdi: “Eğer sözlerinize vefa gösterirseniz size Cennet vardır. Sizden birisi eğer yasak bir şey yapar da kendisine had cezası uygulanırsa, onun keffâreti olur. Allah kimin suçunu örterse, onun işi Allah’a kalır. Allah dilerse ona azab eder, dilerse bağışlar.”¹⁵⁵

İlk biate “Bey’atü’n-Nisâ” (Kadınlar Bey’atı) denmesinin sebebi hakkında farklı görüşler vardır. Bunlar şu şekilde aktarılabilir:

1. Biate katılanlar arasında Ubeyd b. Sa’lebe’nin kızı Afsa’nın olmasından dolayı bu isim verilmiştir.¹⁵⁶

2. Biate verilen sözler arasında savaşmak olmadığı için bu isim verilmiştir.¹⁵⁷

3. Biat esnasında verilen sözler Mümtehin Sûresi 12. âyette Müslüman kadınlardan alınması teklif edilen bey’at sözlerine benzemesinden dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir. Mümtehin Sûresi 12. âyette şu ifadeler vardır: “Ey Peygamber! Mü’min kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocukları öldürmemek, elleri ve ayakları arasında bir bühtan uydurup getirmemek (gayr-ı meşru bir çocuk dünyaya getirip de onu kocalarına nisbet etmemek), herhangi bir iyilik hususunda sana isyan etmemek üzere söz verdikleri zaman bey’atlarını kabul et. Onlar için Allah’tan mağfiret dile. Çünkü Allah Ğafûr’dur,

¹⁵⁴ Taberî, II, 44. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Fusûl*, 110; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 112.

¹⁵⁵ İbn Sa’d, I, 187; Taberî, II, 44; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 233; Ebû Şehbe, I, 437; Ağırman, “*Hz. Peygamber’in Medine’yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi*”, 57-85.

¹⁵⁶ Yıldız, I, 248; Vecdi Akyüz, “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed (sav), Ahmet Yaman (Ed.), *Câhiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed 13-15 Nisân 2007 Konya*, 187- 238, Fecr Yayınları, Ankara 2007; Hasan, I, 126.

¹⁵⁷ Vatandaş, I, 528; Şulul, 368.

Rahîm'dir.¹⁵⁸

I. Akabe Biati'na katılanlar gece vakti gizlice Hz. Peygamber'le (s.a.s.) görüşüp ona biat ettikten sonra memleketlerine döndüler.¹⁵⁹ On iki sahâbe şunlardır: 1. Muâz b. Hâris b. Rifaa, 2. Zekvân b. Abdikays, 3. Ubâde b. Sâmit, 4. Yezid b. Sa'lebe, 5. Abbâs b. Ubâde b. Nadle, 6. Ebû'l-Heysem b. Teyyihân, 7. Uveyym b. Saîde. Diğer 5 kişi ise, ilk görüşmede Hz. Peygamber (s.a.s.) ile görüşen Es'âd b. Zûrâre, Avf b. Hâris, Rafi' b. Mâlik, Kutbe b. Amr ve Ukbe b. Âmir'dir.¹⁶⁰

Zekvân b. Abdikays'ın veya Abbâs b. Ubâde'nin Medine'ye geri dönmeyip hicret'e kadar Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanında kaldığı rivâyet edilir.¹⁶¹

I. Akabe'de bulunanlar, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile yine ertesi yıl görüşmek üzere memleketlerine dönerken, beraberlerinde onlara dinlerini öğretecek bir öğretmen göndermesini Rasûlullah'tan istediler. O da onların bu isteğine karşılık Mus'ab b. Umeyr'i görevlendirdi.

I. Akabe Biati, Mus'ab b. Umeyr'in hayatında farklı bir dönüm noktası oluşturmuştur. Medine'nin İslâmlaşması sürecinde büyük görevler ifa edecek olan Mus'ab, Habeşistan'dan yeni dönmüştü. Daha sonra da görüleceği üzere, taşımış olduğu fizikî ve ahlakî özelliklerinin yanı sıra okuma-yazma bilmesi ve zeki oluşu bu göreve Hz. Peygamber tarafından layık görülmüştü.

Medine'ye giden Mus'ab b. Umeyr'in görevlendirilmesi ile alakalı farklı görüşler mevcuttur. Onlardan biri, yukarıda anlatıldığı gibi Medineliler yurtlarına dönerken, beraberlerinde kendilerine dinlerini öğretecek ve onlara Kur'ân okuyacak birisini göndermesini Hz. Peygamber'den (s.a.s.) istediler. Allah Rasûlü de onlarla beraber Hz. Mus'ab'ı gönderdi. Ümmü Mektûm'un da Mus'ab'la gittiği rivâyet edilmektedir.¹⁶²

¹⁵⁸ İbn Hişâm, II, 79; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 253-254.

¹⁵⁹ Suruç, I, 399.

¹⁶⁰ İbn Hişâm, II, 79-80; İbn Sa'd, I, 187; Belâzurî, *Ensâb*, I, 239; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 71-72; Beyhakî, II, 430-431; İbn Seyyidinnâs, I, 263; İbn Kayyim, III, 45; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 233; ve *el-Fusûl*, 109-110; Semhûdî, I, 395; Ağırman, "Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi", 57-85; Zengin, 42-43.

¹⁶¹ İbn Hişâm, II, 80; Ağırman, "Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi", 57-85; Zengin, 43.

¹⁶² İbn Sa'd, I, 187; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Bustî, *Târîhu's-Sahâbe*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988, 229; Makdîsî, IV, 166; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 72; Süheylî, II, 252; İbn

Diğer bir görüş ise, I. Akabe heyeti Medine'ye gittikten sonra, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir mektup yazarak; "İçimizde İslâmiyet anlatıldı ve yayılmaya başladı. Halkı, Allah'ın kitabına davet edecek, Kur'ân-ı Kerîm okuyacak (mukrî), İslâm Dini'ni anlatacak, İslâm sünnet ve şariatlarını aramızda ikâme edecek, namazlarımızda bize imamlık yapacak bir kimse gönder."¹⁶³ şeklinde talepte bulundular. Hz. Peygamber ise Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi.

Konuyla alakalı son görüş ise, Beyhakî'nin Delâilü'n-Nübüvve'sinde anlatılan rivâyettir ki, şöyledir: Medineliler, Muâz b. Afra ve Rafî' b. Mâlik'i Hz. Peygamber'e (s.a.s.) göndererek kendilerine fikhî öğretecek ve insanları Allah'ın kitabına çağırarak birisini göndermesini istediler. Hz. Muhammed (s.a.s.) de bunun üzerine Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi.¹⁶⁴

Aktarılan rivâyetlerde ortak olan husus, Hz. Mus'ab'ın Medine'ye giderek insanlara yeni dinlerini öğretecek, namaz kıldırarak ve henüz Müslüman olmayanları İslâm'a davet edecek olması idi.

Kayyim, III, 47; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 234; ve *el-Fusûl*, 110; Nedvî, 153; Cumhur, 102; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 155.

¹⁶³ İbn Sa'd, I, 187; Belâzurî, *Ensâb*, I, 29; Beyhakî, II, 431; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 234; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 155; Köksal, II, 250; Ebû Şehbe, 429.

¹⁶⁴ Beyhakî, II, 431.

İKİNCİ BÖLÜM

MUS'AB İBN UMEYR'İN MEDİNE DÖNEMİ

2.1. MUS'AB İBN UMEYR'İN HİCRET ETTİĞİ DÖNEMDE GENEL ÖZELLİKLERİ İLE MEDİNE (YESRİB)

Arap Yarımadası'nın önemli şehirlerinden olan Medine, insanlık tarih boyunca önemini korumuş ve bu özelliğini de günümüze kadar devam ettirmiştir. Değişik kavim ve milletlerin uğrak yeri olan şehir, Mekkeli Müslümanların buraya hicret edeceği döneme kadar yönetim itibariyle sürekli olarak el değiştirmiş ve bu durum, İslâm şehir devletinin kurulmasıyla Müslümanların hâkimiyetine geçmiştir.

Medine, İslâm'dan önceki ismiyle Yesrib, Cezîretü'l-Arab'ın (Arap Yarımadası'nın) batısında yer almaktadır. Konum itibariyle Hicâz'da bir ova üzerinde kurulmuştur. “Bu ova şimâlde ve cenûb-i şarkîde, şehirden takriben 4 km. mesafede bulunan ve yüksek Arabistan yaylası ile sahilin (Tihâme) alçak ovaları arasında hudut teşkil eden dağ silsilesinin çıkıntıları ona Uhud ve Ayr dağları ile çevrilmiştir.”¹⁶⁵ Rakım olarak 916 metrede bulunuşu, Kızıldeniz'in 100 km doğusunda yer alması ve Mekke'nin yarısı kadar bir yüzeye sahip bulunması¹⁶⁶ Medine'nin coğrafi özellikleri arasında yer alır. Mekke ile arasında yaklaşık olarak 500 km'lik bir mesafe vardır.¹⁶⁷

“İslâm'dan önce Medine, nüfusu on bini aşmayan bir kasaba idi. Merkezî bir idare yoktu; yerleşik bir kabile hayatı hâkimdi ve otorite herkesin kendi kabilesine aitti. Yarımadanın nisbeten yağış alan bir bölgesi olduğu için tarım ve hayvancılık yegâne geçim kaynağı idi. Bunun için de şehir, bahçeler içinde yer alan bir “Kulübeler Birliği” görünümündeydi. Bazı batılı yazarların iddia ettiği gibi Medine'de öyle Yahudiler tarafından geliştirilmiş siyasî bir yapı (veya gelişmiş bir toplum) mevcut değildi. Esasen varlıklı olmalarına rağmen Yahudiler, kültürel yönden Araplaşmışlar ve tamamıyla bağımlı hale gelmişlerdi.

Medine'de sosyal hayat, Mekke'den daha geri idi. Kabile (göçebe) hayatı ile yerleşik hayat arasında bir çelişki yaşanıyordu. Ekili alanların gittikçe yetersiz hale gelmesi, anlaşmazlıklar, bahçelerin duvarlarla çevrili hale getirilmesi karşılıklı

¹⁶⁵ Fr. Buhl, “Medine,” *İ.A.*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VII, 459-471.

¹⁶⁶ Köksal, III, 48.

¹⁶⁷ Hitti, I, 153.

etkileşimi iyice azaltıyordu. Burada Mekke'deki ticaretin zorladığı yüzeysel bir birlik duygusu bile mevcut değildi. Kimse kendini çitlerin dışında güvenli görmüyordu. Çünkü aralarında, kuralı belli hiçbir ilişki mevcut değildi. Kabile içinde büyükler zaman zaman toplanıp sözlü karara varırlardı. Bağışların toplandığı genel bir kasa vardı ki, kabile üyelerinden birinin ödemek zorunda olduğu “diyet” borcu buradan verilirdi. Ne var ki kabileler arasındaki anlaşmazlıkların çoğu yine de kaba kuvvetle çözüldü. Diyetler güçlünün durumuna göre ödenir, yaygın olan “hakemlik” kişisel kanaatlere göre yürürdü. Mehir, boşanma hakkı gibi imtiyazlar tanınmışsa da birden çok kadın aynı erkeğin nikâhı altında toplanmıştı. Ailede mirası da eli silâh tutan erkekler alıyor; kadın ve çocuklar mahrum bırakılıyordu.”¹⁶⁸

Yesrib’e ilk yerleşenler hakkında kesin bilgiler bulunmamakla beraber, bu konuda üç topluluğun ismi ön plana çıkmaktadır ki bunlar; Amâlika, Yahudiler ve Evs-Hazrec’tir.¹⁶⁹

Genel kabule göre Yesrib, önce Amâlikâlılar’dan “Amelak b. Erfah veya aynı kabileden “Yesrib” adlı bir kişi ve beraberlerindeki”¹⁷⁰ ev sahipliği yapmıştır. Yahudilerin buraya yerleşmeleri hakkında ise şöyle bir rivâyet mevcuttur: Bâbil kralı Buhtunnassâr (Buhtunnasr), M.Ö. 586’da Kudüs’ü işgal ederek Süleyman Ma’bedi’ni yıkmış; burada bulunan Yahudiler, Hicâz tarafına doğru yola çıkmışlar ve Vâdi’l-Kurâ’ya, Teyma’ya ve Yesrib’e yerleşmişlerdir.¹⁷¹ Bu zorunluluğun yanında onların buraları tercih etmelerindeki bir başka husus ise, Tevrat’ta geleceği bildirilen Peygamber’in de aynı yerlere hicret edeceğinin bildirilmesidir.¹⁷² Bunlardan Kureyza oğulları, Kaynuka oğulları ve Nadr oğulları Yesrib’e yerleşmişlerdir.¹⁷³

¹⁶⁸ Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yayınları, İstanbul 1991, 106-107; Ayrıca bkz. İsmail L. Çakan-N. Mehmet Solmaz, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, 435.

¹⁶⁹ ez-Zebîdî, VI, 226-229; Günaltay, 251; Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Medine”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2003, XXVIII, 305-311; Yaşar Çelikkol, “Câhiliye Döneminde Yesrib’in Etnik Yapısı (İlk Çağlardan M. 600 Yılına Kadar)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), 2005, 319-346.

¹⁷⁰ ez-Zebîdî, VI, 226-229; Bozkurt-Küçükaşçı, 305-311.

¹⁷¹ Belâzurî, Ahmed b. Yahya el-Ma’rûf, *Futûhu’l-Buldân*, (Thk. Abdullah Enîs), Müessesetü’l-Meârif, Beyrut 1987, I, 22-24; Semhûdî, I, 320-326; Köksal, III, 50, Bozkurt-Küçükaşçı, 305-311.

¹⁷² Bozkurt-Küçükaşçı, 305-311.

¹⁷³ Belâzurî, *Futûhu’l-Buldân*, I, 22-24; Semhûdî, I, 320-326; Ağırman, “Hz. Peygamber’in Medine’yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi”, 57-85.

İsrailoğulları buraya yerleşirken, Amalikalılar'ın kalıntıları ve Cürhümlüler'den bir grup da bulunuyordu.¹⁷⁴ Daha sonra Yahudiler, nüfus itibariyle çoğalınca diğer gruplara baskın çıkmış ve onları Medine'den çıkarmışlardır.¹⁷⁵

Yahudilerin yanı sıra Medine'de daha sonra söz sahibi olacak olan Evs ve Hazrec'in de buraya yerleşmeleri hakkında şunlar anlatılmaktadır: Evs ve Hazrec'in asıl yurtları Yemen olup, bunlar "Arîm seliyle" beraber Yesrib'e yakın bir yerde yurt edinmişlerdir.¹⁷⁶ Yahudilerle komşu olduklarından ve sayı itibariyle az olmalarından onların etkisi altına girmişlerdir.

Özellikle İsrailoğulları'nın onları hâkimiyetleri altına almaya yönelik uyguladıkları politikalarla Evs ve Hazrec birbirine düşmüş ve Evsliler, Benî Kureyza ve Benî Nadir ile, Hazrecliler ise Benî Kaynuka ile işbirliğine girmişlerdir. Bu süreç beraberinde yaklaşık 120 yıl sürecek olan Evs ve Hazrec arasında düşmanlıkları ve savaşları meydana getirmiştir. Fakat daha sonra Hazrec liderlerinden olan Mâlik b. Aclan, Gassâniler ve anlaştığı diğer Arap kabileleri ile beraber Yahudiler'e karşı üstünlük kurarak Medine'nin hâkimiyeti Evs ve Hazrec'in eline geçmiştir.¹⁷⁷ Daha sonra Yahudiler Medine'de ticaret ile uğraşmışlar ve bu alanda söz sahibi olmuşlardır. Ayrıca onların tefecilikle de uğraştıkları rivâyet edilmektedir.¹⁷⁸ Evs ve Hazrec'in tarihleri hakkında ise kaynaklarda şu ifadeler yer almaktadır:

Evs ve Hazrec, Yemen'deki Ezd kabilesine mensup olup "Kayle oğulları" ismiyle anılırlar.¹⁷⁹ Kahtânî asıllı olan bu iki kabilenin nesepleri, Benu'l-Evs ve Hazrec İbney Hârise b. Sa'lebe b. Amr b. Âmir b. Hârise b. İmru'l-Kays b. Sa'lebe b. Mâzin b. Esed b. Ğavs şeklindedir.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, I, 22-24; Semhûdî, I, 320-326; Köksal, III, 50.

¹⁷⁵ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, I, 24-25; Semhûdî, I, 320-326; Köksal, III, 51; Günaltay, 252; Bozkurt-Küçükaşçı, 305-311.

¹⁷⁶ Arîm seliyle alakalı olarak Kur'ân'da şu ifadeler yer almaktadır: "Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Ârîm selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde bireaz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik." Sebe, 34/16.

¹⁷⁷ Semhûdî, I, 320-326; Köksal, III, 51-52; Günaltay, 254-255; Bozkurt-Küçükaşçı, 305-311.

¹⁷⁸ Semhûdî, I, 320-326; Hüseyin Algül, "Evs", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XXI, 541-542. Çelikkol, 330.

¹⁷⁹ Semhûdî, I, 320-326; Hitti, 154; Nedvî, 180; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 89; Çelikkol, 332; Ağırman, "Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi", 57-85; Bozkurt-Küçükaşçı, 305-311; Zengin, 26.

¹⁸⁰ İbn Hişâm, I, 24; Semhûdî, I, 320-326.

Kayleoğulları çeşitli nedenlerden dolayı Yemen'den Yesrib'e doğru göç etmişlerdir. Hârise b. Sa'lebe, daha sonra "Sa'lebiyye" diye de anılacak olan Sa'lebe ve Zik'âr bölgelerine yerleşti. Nüfus itibarıyla çoğalınca Evs, Kureyza ve Nâdir Yahudilerinin bulunduğu mıntıka olan Avâlî bölgesine; Hazrec ise Safile bölgesine yerleşerek Benî Kaynuka'ya komşu oldular.¹⁸¹

Evs ve Hazrec'in sonradan Yesrib'e hâkim olmaları ile alakalı olarak kaynaklarda şunlar nakledilmektedir: Mâlik b. Aclân, Gassan kralı İbn Cübeyle'ye sığınarak Yesrib'te Fityân b. Sa'd'ı öldürdüğünü belirtti. Ayrıca bu kişinin Yesrib'te evlenen her kızla ilk olarak kendisinin zifafa girdiğini söylemesi üzerine İbn Cübeyle Yesrib'e ordusuyla beraber hareket ederek Yahudileri yok etti. Böylece Benî Kayle Yesrib'e hâkim oldular ve istedikleri yerlere yerleştiler.¹⁸²

Yesrib'te hâkimiyet kuran Benî Kayle daha sonra çeşitli nedenlerden dolayı birbirlerine düştüler ve Yahudilerin entrikaları yüzünden kendilerini yaklaşık bir asırdan fazla sürecek olan çatışmaların içinde buldular.¹⁸³ İşte bu savaşlarda Evs, Benî Nâdir ve Benî Kurayza ile; Hazrec ise, Benî Kaynuka ile ittifak ettiler.¹⁸⁴ Bunların sonuncusu olan Buâs Harbi, hicretten yaklaşık beş yıl önce, milâdî 618'de meydana gelmiştir.

Müşrik olan Yesrib Araplar'ı Yahudilerle sürekli olarak diyalog halinde olduklarından diğer yönlerden olduğu gibi dinî yönden de onlardan etkileniyorlardı. Yahudilerin kitaplarından ve peygamberlerinden haberdar oluşları, Medine Arapları'nın Tevrat'ta geleceği müjdelenen Peygamber hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamıştı. Bu husus nedeniyledir ki daha sonra gerçekleşecek olan Akabe görüşmelerinde Yesrib Araplar'ı İslâmiyet'i rahatlıkla benimseyerek kabul etmişlerdir.¹⁸⁵

¹⁸¹ Semhûdî, I, 298-303; Çelikkol, 336.

¹⁸² Semhûdî, I, 327-330; Çelikkol, 336-338; Zengin, 27.

¹⁸³ Çubukçu, 340; Önkâl, "Hazrec", 143-144; Ağırman, "Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi", 57-85.

¹⁸⁴ Semhûdî, I, 298-303; Çelikkol, 339.

¹⁸⁵ Ağırman, "Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi", 57-85. Ayrıca bkz. 142. dipnot.

Medine’de dinî açıdan tam bir karmaşıklık hâkimdi. Mekke’deki kadar yoğun olmasa da burada da putperestlik yaygındı. Yine bunlardan başka olarak az sayıda Hristiyanın da varlığı bilinmekteydi.¹⁸⁶

Ekonomik olarak geçimlerini tarıma dayalı olarak gerçekleştiren Evs ve Hazrec kabileleri, kısmen ticaretle de uğraşmaktaydılar. Özellikle Şam’a doğru ticaret kervanları düzenledikleri bilinmektedir.¹⁸⁷ Medine’nin öteden beri kuzey-güney ticaret güzergâhında bulunması, Medine halkının da ister istemez ticarî faaliyetlerde bulunmalarını sağlamıştı. Şehrin sakinlerinden olan Yahudilerin kuyumculuk, demircilik, dokuma vb. sektörlerinde bulunmalarına karşılık Araplar, daha çok çiftçilik ile uğraşmaktaydılar. Özellikle burada hurma yetiştiriciliği büyük öneme sahipti. Öyle ki, Medine hurması ün yapmıştı.¹⁸⁸

Şehre ismini veren “Yesrib” kelimesi, hicretin ardından Hz. Peygamber tarafından “Tâbe, Taybe” (hoş ve güzel) gibi manası olumlu isimlerle değiştirilmiştir. Zira “Yesrib” kelimesi, “kınamak, kötülemek, fesat çıkarmak” manalarını içermektedir.¹⁸⁹ İslâm tarihi kaynaklarında onlarca ismi¹⁹⁰ zikredilen şehir genel olarak, “Medîne-i Münevvere” adıyla bilinmektedir.

Medine’ye hicretten sonra Hz. Peygamber, şehrin çeşitli yönlerden gelişmesi ve değişmesi için birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. Bunlardan birisi de eğitim alanına yönelik uygulamalardır. Bilindiği gibi Hz. Peygamber Mescid-i Nebevî’nin bir bölümünü sahâbenin eğitim-öğretim işlerine ayırmış ve burası “Suffa Mektebi,” burda talim görenler ise “Ashâb-ı Suffa” adıyla anılmıştır. Hz. Mus’ab da burada görev yapmış ve sahâbenin taliminde bulunmuştur. M. Bahaüddin Varol, Suffa’da öğretmenlik yapan bazı sahâbelerin isimlerini sayarken, onun ismini de zikretmektedir.¹⁹¹ Bu görevinin yanında Medine’de halka, İslâm’ın esas ve öğretilerinin anlatılmasında da görev yaptığı söylenebilir.

¹⁸⁶ Aydın, 107; Çakan-Solmaz, 446; Suruç, I, 475; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 131-132; M. Ali Kapar, “Hz. Peygamber Toplumunu Meydana Getiren Unsurlar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 1999, 13-27; Zengin, 32.

¹⁸⁷ Çelikkol, 339; Zengin, 34.

¹⁸⁸ Çelikkol, 331; Zengin, 34.

¹⁸⁹ Çelikkol, 320.

¹⁹⁰ Semhûdî, I, 61-92; Bozkurt-Küçükaşçı, 305-311.

¹⁹¹ Varol, 157-175.

2.2. MUS'AB B. UMEYR'İN MEDİNE'DE İSLÂM'I ANLATMAYA BAŞLAMASI

Mus'ab b. Umeyr'in Allah Rasûlü tarafından bu işle görevlendirilmesi sebepsiz değildi. Mus'ab, Medine'ye gitmekle “tehlikeli bir görevi üstlenmiş bulunuyordu. Çünkü Medine'ye henüz Müslüman olmamış bir toplumla karşı karşıya gelmek üzere gidiyordu. Fakat Mus'ab, üstlendiği görevin şuurundaydı. Bütün tehlikelerine rağmen bu görevi ifa edecekti. Yetişme tarzı, geçmişi ve İslâm'a girişinden itibaren ortaya koyduğu davranışlar, onu bu göreve layık hale getirmişti.”¹⁹²

“Gideceği yerin çok zor olduğunu bilmesi ve bir anlamda da daha önceden maruz kalmış olduğu eza ve cefalar, onu gerek ruhî, gerekse bedenî açıdan bu zor göreve hazır hale getirmişti. Onun derin ilmini, siyasî tecrübesini, geniş ufku ilave edersek Rasûlullah'ın Medine'de İslâm'ı yaymak, Müslümanlara Kur'ân okuyup dinlerini öğretmek, İslâm âdâb ve prensiplerini bildirmek üzere niçin onu tercih ettiğini daha iyi anlamış oluruz.”¹⁹³ Mus'ab, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) emri alır almaz Medine'ye hareket etti. Ümmü Mektûm'la beraber gittiği düşünülürse, onların Medine'ye giden ilk Muhâcir oldukları söylenebilir.¹⁹⁴

Mus'ab b. Umeyr, Medine'ye vardığında Es'âd b. Zürâre'nin evine yerleşti. Burası onun Medine'de tebliğ faaliyetlerinde bulunacağı bir merkez olmuştur.¹⁹⁵ Daha önce de belirtildiği gibi Medine halkının kozmopolit yapıda oluşu Mus'ab b. Umeyr'in işinin kolay olmayacağını göstermekteydi. Es'âd b. Zürâre'nin Akabe'de Hazrecliler'den Müslüman olması ve kendi kabilesi içerisinde hatırı sayılır bir konumda bulunması, Mus'ab b. Umeyr için faydalı olmuştur. Yine İbn Zürâre ve beraberindekilerin daha önceden Medine'de birkaç kişinin İslâmiyet'le tanışmasını sağlaması, onun için avantaj oluşturmuştur. O da bu avantajı, keskin zekâsı ve tebliğ faaliyetlerinin inceliğini bilmesiyle birleştirmiştir. Hem Müslümanlara dinî emir ve

¹⁹² Yıldız, I, 297.

¹⁹³ Yıldız, I, 297.

¹⁹⁴ Bu konuda Bera b. Azîb'den gelen şu hadis rivayet edilir: “Bize ilk önce hicret edenler, Mus'ab İbn Umeyr ve Ümmü Mektûm'dur. Bunlar, Medine Müslümanlarına Kur'ân okuturlardı. Sonra Bilâl, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ammâr b. Yâsir hicret ettiler. Daha sonra Ömer b. Hattâb, Nebî'nin (s.a.s.) ashabından yirmi kişi ile hicret etti. Bunlardan sonra da Nebî (s.a.s.), hicret buyurdu.” (ez-Zebîdî, Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, (Çev. Kâmil Miras), DİB Yayınları, Ankara 1976, X, 110. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, III, 109.

¹⁹⁵ İbn Hişâm, II, 82; İbn Sa'd, III, 110; Belâzurî, *Ensâb*, I, 239; Taberî, II, 48; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 234; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, X, 185; Kandehlevî, I, 137; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 155.

uygulamalarının talimi, hem de Müslüman olmayanlara İslâm'ı anlatacak olması, ayrıca Evs ve Hazrec arasındaki geçimsizlik onun ne kadar hassas davranması gerektiğini ortaya koymaktadır. Mus'ab oraya gitmekle, yeni İslâm yurdunun temellerini de atmış oluyordu. Hem Evs ve Hazrec arasındaki rekabeti giderecek, hem de yeni Müslüman olanları kültür ve medeniyet yönünden eğitecek olması, Mus'ab'ın Medine'de denge unsuru olma fonksiyonunu da icra ettiğini göstermektedir. Özellikle Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki rekabete çok dikkat etmiştir. Adem Apak, onun bu özelliğini şöyle ifade etmektedir: “Her iki kabile mensupları rakip kabilelerden birinin imamlık yapmasına razı olmak istemiyorlardı. Bunun çözümü, tarafların rızasıyla Kureyş'ten bir muallim ve imam etrafında birleşmek oldu. Dolayısıyla iki kabile arasındaki rekabet, Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) elçisinin meşruiyetini artırdı.”¹⁹⁶

Es'âd b. Zü'râre'nin evini mesken tutan Hz. Mus'ab, etrafındaki yeni Müslümanlara Ümmü Mektûm'la beraber Kur'ân okuyor ve böylece onlara okuma-yazma da öğretmiş oluyordu.¹⁹⁷ Mus'ab'a bu özelliğinden dolayı Medine halkı tarafından “el-Mukrî” (Okuyucu) denilmiştir.¹⁹⁸

“Mus'ab b. Umeyr'in Medine'deki çalışmalarını Es'âd b. Zü'râre yönlendiriyordu. Medineli bir önder ile Mekkeli bir muallim, bilgi ve birikimlerini bir araya getirerek kimseyi kırmadan, kimseyi nefret ettirmeden mü'minlerini sayısını artırıyorlardı.”¹⁹⁹ Onun kısa zamanda, Medineliler'in gönlünü fethetmesindeki en önemli özelliği yumuşak huylu, tatlı sözlü ve güler yüzlü olmasıdır. Konuyla alakalı olarak onun Medine'deki irşad ve tebliğ faaliyetinde yaşamış olduğu Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr'ın Müslüman oluşlarını aktarmakta fayda var:

Üseyd b. Hudayr, babasından sonra kabilesinin lideri ve kendisine danışılan

¹⁹⁶ Adem Apak, *Asabiyyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, 91.

¹⁹⁷ M. Bahaüddin Varol, “Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış 2 (Eğitim Kurumları ve Metotları)”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), 2001, 157-175.

¹⁹⁸ İbnü'l-Kelbî, *Cemhere*, I, 73; İbn Hişâm, II, 82; Zübeyrî, 254; Taberî, II, 48; el-İsbehânî, Ebû Naîm Ahmed b. Abdillâh, *Delâilü'n-Nübüvve*, (Thk. Muhammed Revvâs Kal'âcî ve Abdu'l-Berr Abbâs), Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986, I, 299 ve *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988, I, 107; İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II, 278; Süheylî, II, 252; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, V, 176; İbnü'l-Cevzî, *Cemâlû'd-dîn Ebû'l-Ferec, Sıfatü's-Safve*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1985, I, 391; İbn Seyyidinnâs, I, 265; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, I, 242; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 234; Nedvî, 153; Kandehlevî, I, 138; Şâkir, II, 128; ez-Ziriklî, IIV, 248; Hasan, I, 127; Köksal, II, 250; M. Hanefi Palabıyık, *Cahiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri*, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 2007, 31-68; Şulul, 369.

¹⁹⁹ Ağırman, “Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi”, 57-85.

kimselerdendi. Okuma yazma bilmesi, iyi yüzmesi ve ok atmasıyla meşhurdu. Câhiliye döneminde kendisinde bu vasıfların bulunduğu kimseye “Kâmil” denirdi.

Es’âd, bir gün Mus’ab b. Umeyr’i yanına alarak Abdüleşhel oğullarıyla Zafer oğullarının evlerine doğru gittiler. Es’âd, Sa’d b. Muâz’ın halasının oğlu idi. Es’âd b. Zürâre ile Mus’ab b. Umeyr, Zafer oğullarının bahçelerinden birine girdiler. Orada “Mark” diye alınan kuyunun başında oturdular. Medineliler’den, Müslüman olanlarda onların yanına toplandılar. Sa’d b. Muâz ile Üseyd b. Hudayr, o zaman Abdüleşhel oğulları kabilesinin lideri ve büyükleri olup, müşrik idiler. Bu ikisi, Es’âd b. Zürâre’nin Mus’ab b. Umeyr’i oraya getirdiğini ve başına bazı kimselerin toplandığını işitince Sa’d, Üseyd b. Hudayr’a; “Sen işini iyi bilen ve kimsenin yardımına muhtaç olmayan birisin! Zayıflarımızın inançlarını bozmak için mahallemize gelmiş olan şu adamların yanına git de, kendilerine bağır ve onları mahallemize bir daha gelmekten men et! Bilirsin ki Es’âd b. Zürâre şayet benim akrabam olmasaydı bu işi kendim yapabilirdim. O, halamın oğlu olduğu için üzerine varmaya gidemedim.” dedi. Üseyd b. Hudayr bunun üzerine onların bulunduğu yere doğru hareket etti. İbn Zürâre onun geldiğini görünce, Mus’ab b. Umeyr’e; “Şu yanına gelen, kavminin efendisi ve lideridir.” dedi. Mus’ab da; “Oturursa, kendisiyle konuşurum.” dedi.

Üseyd sövüp sayarak gelip onların yanında durdu ve; “Sizin bize gelme nedeniniz nedir? Zayıflarımızın inançlarını mı bozacaksınız? Sen şu yabancı, kovulmuş adamı zayıflarımızın inançlarını bâtıl ile bozmak ve onları ona davet etmek için mi getirdin? Senin bundan sonra bizim etrafımız da bir daha bir şey yaptığını görmeyeyim! Eğer hayatınız sizin için değerli ise, hemen bizim yanımızdan ayrılın!” dedi. Mus’ab b. Umeyr ona; “Biraz oturup söyleyeceklerimi dinlesen; beğenirsen kabul edersin, beğenmezsen, hoşuna gitmezse, dinlemekten yüz çevirirsin; olmaz mı ?” dedi. Üseyd b. Hudayr; “Yerinde bir söz söyledin.” dedi ve mızrağını yere saplayıp oturdu. Mus’ab, İslâmiyet üzerine bir konuşma yaptı ve ona Kur’ân’dan okudu. Üseyd b. Hudayr, onu dinledikten sonra Es’âd ile Mus’ab; “Vallahi, o daha konuşmadan önce kendisinin yüzünde İslâm’ın nurunun parladığını ve sinirinin gittiğini anladık.” demişlerdir. Üseyd b. Hudayr, Kur’ân-ı Kerîm hakkında; “Bu ne kadar güzel, ne kadar yüce bir söz! Siz bu dine girmek istediğiniz zaman ne yaparsınız?” dedi. Es’âd ile Mus’ab ona İslâm’a giriş şartlarını anlattılar. Üseyd b. Hudayr kalkıp gusletti. Elbiselerini temizledi. Şehâdet getirdikten sonra; “Benim arkamda öyle bir adam var ki o size tâbi olursa, kavminden

hiçbir kimse ona muhalefet etmez; ondan geri kalmaz. O, Sa'd b. Muâz'dır. Ben şimdi size onu gönderirim." dedi ve kavminin yanına döndü.

Onlar bir araya toplanmış oturuyorlardı. Üseyd b. Hudayr gelirken, Sa'd b. Muâz ona bakınca; "Allah'a yemin ederim ki, Üseyd yanınızdan gidişinden başka bir yüzle geldi size." dedi. İbn Hudayr toplantı yerinde durunca Sa'd b. Muâz ona; "Ne yaptın?" diye sordu. Üseyd; "Onlarla konuştum ve ben onlarda bir sakınca görmedim. Bununla birlikte kendilerini bazı şeylerden yasakladım. Onlar da; "Biz senin istediğini yaparız." dediler. Bana haber verildiğine göre, Hârise oğulları, Es'âd b. Zürâre'yi, senin halanın oğlu olduğunu bildikleri halde, sana verdikleri sözü bozup, öldüreceklermiş." dedi. Sa'd b. Muâz, Hârise oğullarının adı anılınca kızgın bir şekilde hemen kalkıp mızrağını aldı ve; "Sende beni tatmin edecek bir şey göremedim." dedikten sonra Es'âd b. Zürâre ile Mus'ab b. Umeyr'in bulunduğu yere doğru gitti.

Es'âd, Mus'ab'a; "Ey Mus'ab! Sana, arkasındaki kavminin efendisi, lideri geliyor ki, kendisi sana tâbi olursa onlardan iki kişi bile sana muhalefet etmez." dedi. Sa'd b. Muâz, Es'âd b. Zürâre ile Mus'ab b. Umeyr'i sakın ve telaşsız görünce Üseyd b. Hudayr'ın onların söyleyeceklerini kendisine dinletmek istediğini anladı. Söyüp sayarak üzerlerine dikildi. Es'âd b. Zürâre'ye; "Ey Ebû Ümâme! Vallahi seninle aramızda akrabalık bağı olmasaydı bu adamı benden kurtaramazdın. Siz bizim hoşlanmadığımız şeyi evlerimizin içine mi sokacaksınız? Sen şu yabancı, kovulmuş adamı evlerimize, zayıflarımızın inançlarını bâtil şeylerle bozmak ve onları ona davet etmek için mi getirdin? Sizin bundan sonra çevremizde bir daha bir şey yaptığınızı görmeyeyim." diyerek çıktı. Mus'ab b. Umeyr ona; "Biraz oturup söyleyeceklerimi dinlesen; beğenirsen kabul edersin; beğenmezsen dinlemekten vaz geçersin; olmaz mı?" dedi. Sa'd b. Muâz: "Yerinde bir söz söyledin." dedi ve Mus'ab ona İslâmiyet'i anlattı ve Zuhruf Sûresi'nin 1-9. âyetlerini okudu: "Hâ Mîm. Açık olan ve gerçekleri açıklayan bu kitaba yemin olsun. Biz düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. O bizim nezdimizdeki ana kitaptadır; çok yücedir; hikmet doludur. Siz haddi aşan bir topluluksunuz diye bu hakikatli mesajla sizi uyarmaktan vaz mı geçeceğiz? Bu mümkün değil! Daha önce gelip geçmiş nesillere nice nebiler gönderdik. Onlara hiçbir nebi gelmedi ki onunla alay etmiş olmasınlar. Biz bunlardan senin Mekkeli muhataplarından daha kuvvetli olan toplumlar helâk ettik. Nitekim öncekilerin kıssaları geçmiştir. Onlara: "Gökleri ve yerleri kim yarattı." diye sorarsan mutlaka; "Onları o Azîz ve

Hakîm, o üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi yarattı.” derler.”

Sa’d b. Muâz, Mus’ab b. Umeyr’i dinlediği zaman Es’âd b. Zürrâ ile Mus’ab, Üseyd b. Hudayr hakkında söylediklerini onun için de söylediler. Sa’d b. Muâz, Kur’ân’ı dinleyince; “Ben şimdiye kadar hiç bilmediğim bir şey dinledim.” dedi ve onlara Müslüman olabilmek için ne yapması gerektiğini sordu. Onlar da Üseyd’e söylediklerini onun için de belirttiler. O da söylenenleri yaptı ve böylece Müslüman oldu. Yanında Üseyd b. Hudayr da bulunduğu halde kavminin toplandığı yere doğru gitti. Kavmi onun geldiğini görünce birbirlerine; “Sa’d yanımızdan gidişinden başka bir yüzle dönüyor bize.” dediler.

Sa’d b. Muâz, onların yanına varıp durdu ve; “Ey Abdüleşhel oğulları! Benim aramızdaki işimi, gidişatımı nasıl bilirsiniz?” diye sordu. Abdüleşhel oğulları: “Sen bizim efendimiz ve liderimizsin ve de görüşçe en üstünümüz, yönetici olarak da en uğurlumuzsun.” dediler. Bunun üzerine Sa’d; “Siz Allah’a ve Rasûlû’ne imân edinceye kadar erkek ve kadınlarınızla konuşmak bana haram olsun.” dedi.

İstenilen şey gerçekleşti ve kavminden İslâm’a büyük bir yöneliş oldu. Onun bu konudaki başarısını Es’âd b. Zürrâ ile Mus’ab b. Umeyr; “Akşama kadar Abdüleşhel oğulları mahallesinde erkek-kadın Müslüman olmadık kimse kalmadı.” sözleri ile belirtmişlerdir.²⁰⁰

Aslında Üseyd b. Hudayr’ın da Sa’d b. Muâz’ın da İslâm’ı hemen kabul edip Müslüman olmalarına şaşırmamak lazım. Meseleyi İslâmiyet hakkında hiçbir bilgisi bulunmayan bir kişi ile karıştırmamak gerekir. Bugün Müslüman olmayan birisinden Müslüman olması istense guslün, namazın, vs. ne olduğunu bilemeyip şaşırp kalması normaldir. Oysa Hz. Sa’d’ın da, Hz. Üseyd’in de Müslüman olmak için gusletmesi ve elbiselerini temizlemesi, guslün o dönem müşrik Araplarca daha önceden bilindiğinin göstergesidir.

Mus’ab b. Umeyr ve Es’âd b. Zürrâ’nin çalışmaları neticesinde Medine

²⁰⁰ İbn Hişâm, II, 83-86; Taberî, II, 45-48; Humeydî, Abdulazîz b. Abdullah, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Dâru’l-Endülüs, Cidde 1998, III, 90-91; Beyhakî, II, 431-432; Süheylî, 197-200; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 611-612; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I, 241-246; İbn Seyyidinnâs, I, 268-270; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 234-237; Semhûdî, I, 398-400; Doğrul, I, 192; Ebû Şehbe, I, 441-443; Lings, 158-160; Şâkir, II, 128-130; Berîğîş, 157-160; Köksal, II, 251-256; İbrahim el-Alî, *Sahihu’s-Sîreti’n-Nebeviyye*, Dâru’n-Nefâis, Umman 1995, 105-107; Şelebî, 41-43; Ateş, 85-87; Suruç, I, 402-405; Haylamaz, I, 482-486; Saim Arı, *Medine’nin Öncüleri*, Işık Yayınları, İstanbul 2008, 28-29; Zengin, 56-60.

Arapları arasında Ümeyye b. Zeyd, Hatma, Vâil ve Vâkîf oğulları ailelerinden başka Müslüman olmayan kabile kalmamıştır.²⁰¹ Bahsi geçen kabileler de Hendek Savaşı'ndan sonra Müslüman olmuşlardır.²⁰²

Mus'ab b. Umeyr Medine'ye hicretin gerçekleşeceği 622 yılına kadar yani yaklaşık bir yıl içerisinde büyük işler başarmıştır. Bu başarısını da II. Akabe Biatı'nda kalabalık bir grupta Hz. Peygamber'in yanına giderek göstermiştir. Hz. Mus'ab'ın Medine'de kısa zamanda başarılar elde etmesi, onun nihai hedefi çok iyi tespit ve tayin etmesi ile ilgilidir. Yukarıda belirtildiği gibi kavimlerinin liderlerini etkileyip doğrudan sonuca gitmesi onun zekâsını ve kabiliyetini göstermektedir. Kaynaklarda Mus'ab'ın daha başka ihtidâ çalışmalarından da haber verilmektedir. Fakat konunun sınırlarını aşacağından bunlardan sadece birinin, Amr b. Cemûh'un Müslüman olması için gayretinin bu bağlamda zikredilmesi gerekir. O da aynı şekilde kavminin, yani Selîme oğullarının efendisi idi. Onun İslâmiyet'e girmesiyle kavmi de Müslüman olmuştur.²⁰³

Mus'ab b. Umeyr'in özellikle Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr'ı İslâm'a davet etmesiyle Medine'de İslâm çok büyük alanda kabul görmüş ve özellikle Abdüleşhel oğullarının hepsi bir anda Müslüman olmuştur.²⁰⁴

2.2.1. Medine'de İlk Cuma Namazının Kılınması

Mus'ab b. Umeyr, Medine'de hem İslâm'ı tebliğ ediyor, hem de yeni Müslümanlara dinin âdâb ve erkânını öğretiyordu. Mus'ab'ın Medine'deki faaliyetlerinden biri de cuma namazının kılınmasını sağlamasıdır. Mus'ab'ın cuma namazını kıldırıldığı ile alakalı rivâyetlerde farklılıklar vardır. Zira hem bu namazın kesin olarak ne zaman farz kılındığının bilinmemesi, hem de bu konuda Es'âd b. Zürâre'nin isminin rivâyet edilmesi, bu konuda kesin hüküm verilmesini engellemektedir.

Mus'ab b. Umeyr'in gayretleri neticesinde Medine'deki Müslümanların sayıları artmaya başlayınca, Müslümanlar Ehl-i Kitâbın haftalık ibâdetlerinde toplandığı gibi toplanmak istediler. Bu amaçla da “arûbe” denilen cuma gününde bir araya gelmeyi

²⁰¹ İbn Hişâm, II, 85; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 612; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 237; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 157; Doğrul, I, 192; Köksal, II, 256; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 259; Şulul, 371-372; Eren-Erboğa, 103.

²⁰² İbn Hişâm, II, 85; Köksal, II, 256.

²⁰³ İbn Hişâm, I, 87; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, IV, 194-196; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, (Thk. Ömer Abdu's-Selâm Tedmürî), Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut 1990, II, 295; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VII, 350-355; Köksal, II, 257-258.

²⁰⁴ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 71-74.

kararlaştırdılar. Böylece cuma namazı, farz olarak değil, nâfile olarak başlamış oldu.²⁰⁵ Ne zaman farz kılındığı ile ilgili olarak ise iki görüş mevcuttur: Birincisi; Mekke’de farz kılınmıştır; ancak müşriklerin engellemesi sonucu yerine getirilememiştir. İkincisi ise; hicret esnasında farz kılınmıştır. Hz Peygamber, hicret yolculuğunda Kuba’ya varınca Ranûna Vadisi’nde ilk cuma namazını kıldırımıştır.²⁰⁶

“Arûbe” denilen günde nâfile olarak kılınan cuma namazının ilk kez Es’âd b. Zürâre tarafından kıldırıldığı ile ilgili olarak kaynakların aktardığı rivâyetler daha çoktur. “Bir rivâyete göre Hz. Peygamber’in Mus’ab b. Umeyr’e bir mektup yazarak cuma namazını kıldırmasını emretmesi; başka bir rivâyete göre ise Hz. Mus’ab’ın, cuma günleri Medinelî müslümanlarla birlikte ibâdet etmek için ondan mektupla izin istemesi neticesinde Mus’ab, onlara imamlık yapmaya ve “Nekû’l-hadamât”ta cuma namazı kıldırmaya başlamıştır.”²⁰⁷ Fakat yukarıda da denildiği gibi kaynaklarda Es’âd b. Zürâre’nin ismi bu konu da sıklıkla geçmektedir. Bununla ilgili olarak İbn Kesîr’in “el-Bidâye ve’n-Nihâye”sinde şu rivâyet yer almaktadır: “İbn İşhâk, Abdurrahmân b. Ka’b b. Mâlik’in şöyle dediğini rivâyet eder: “Babam Ka’b, gözünü kaybetmişti. Ben de ona yardım ediyordum. Bir gün onunla cuma namazına çıktım. Ezanı işitti ve Ebû Ümâme Es’âd b. Zürâre’ye dua etti. Uzun bir zaman ezanı işittiğinde ona böyle dua ve istiğfar ediyordu. Ben de kendi kendime dedim ki; “Cuma ezanını işittiğinde Ebû Ümâme’ye dua etme sebebini niye sormuyorum ki?” Nihayet bir cuma günü onunla çıktım. Cuma ezanını işittiği zaman yine ona dua ve istiğfar etti. Bunun üzerine dedim ki: “Babacığım niçin her cuma ezanını duyduğunda Ebû Ümâme’ye dua ediyorsun?” O da bana; “Ey oğulcuğum! Medine’nin Hezmü’n-Nebî Dağı’nın yanında Benî Beyaza semtinde bizleri cuma için ilk toplayan o oldu.” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine ben de; “O zaman kaç kişiydiniz?” diye sordum. “Kırk kişiydik.” diye cevap verdi.

Dârekutnî’nin İbn Abbâs’tan rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.s.) Medinelîler’e cuma namazını kıldırması için Mus’ab b. Umeyr’e bir mektup göndermiştir. Yalnız bu hadisin senedinde gariplik vardır.”²⁰⁸

²⁰⁵ Hayrettin Karaman, “Cuma”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 85-89.

²⁰⁶ Beyhakî, II, 524-525; Karaman, 85-89; Şulul, 373.

²⁰⁷ Şulul, 371-372.

²⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 234.

2.2.2. II. Akabe Biatı'nda Mus'ab b. Umeyr

Mus'ab b. Umeyr, I. Akabe Biatı'yla beraber geldiği Medine'de Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) kendisine verdiği görevi başarıyla yapmış ve Ensârdan hemen herkesin evine İslâmiyet'in girmesine vesile olmuştu. Daha sonra gerçekleşecek olan hicret neticesinde Medine, yeni İslâm site devletinin temellerinin atılacağı bir vatan konumuna getirilmişti. Bunda Mus'ab b. Umeyr'in planlı ve programlı çalışmasının katkısı büyük olmuştur.

Tarihler 622 yılının Zilkâde ayına yaklaştığında, Medineli Müslümanlar, artık Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesini arzuluyor ve Mekke'de kalarak daha fazla sıkıntı çekmesini istemiyorlardı. Zira Allah Rasûlü (s.a.s.), hac dönemlerinde Ukâz, Mecenne ve Minâ'daki panayırlara gidiyor; kendisini orada bulunanlara tanıttıktan sonra risâlet görevi hakkında onların yardımlarını talep ediyor ve bunları yapmaları karşılığında kendilerine cennetin verileceğini ifade ediyordu. Ancak Mekke eşrafı ona yardım etmediği gibi, panayırlara dışarıdan gelen halka da; “Aman dikkat edin! Kureyşli genç, sizi dininizden döndürmesin.” diyerek bütünüyle ona engel olmaya çalışıyorlardı.²⁰⁹

İşte böyle bir hengâmede Medineli Müslümanlar bir araya gelerek; “Rasûlullah'ı (s.a.s.) daha ne zamana kadar Mekke dağlarında kovulur, korkutulur ve korkar bir halde bırakacağız?” dediler.²¹⁰ Bu amaçla 622 yılının hac mevsiminde Medine'den 2'si kadın olmak üzere 75 Müslüman Mekke'ye doğru yola çıktı.²¹¹ Bu dönemde sadece Medineli Müslümanlar Mekke'ye gelmemiş, onlarla beraber müşrikler için de geçerli olan hac vazifesini yapmak üzere Medineli Araplar'ın da bulunduğu toplam 500 kişilik bir grup yola çıkmıştı.²¹² Müşriklerle beraber Müslümanların yola çıkması çok fazla dikkat çekmemiş, böylece Akabe mevkiinde Rasûlullah'la (s.a.s.) gizlice görüşme imkânına sahip olmuşlardı. Eğer sadece Medineli Müslümanlar yola çıkmış olsalardı bu takdirde tüm bakışlar onların üzerine çevrilir ve Mekkeli müşrikler bundan tedirgin olabilirdi.

²⁰⁹ Beyhakî, II, 442; Köksal, II, 261.

²¹⁰ Beyhakî, II, 243; Köksal, II, 262.

²¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 255-257; Köksal, II, 262; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 259; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 220.

II. Akabe Biatı'na katılanlar hakkında farklı rivayetler vardır. Bunların 2'si kadın olmak üzere 72 veya 73 kişi oldukları da ifade edilmektedir. Ama genel kanaat, bu sayının 75 olduğu yönündedir. Konuyla alakalı dipnotlar, II. Akabe Biatı'na katılanların isimleri zikredildiğinde verilecektir.

²¹² Belâzurî, *Ensâb*, I, 253-254; Köksal, II, 265.

Ensâr Hz. Peygamber'i koruyup kollamada son derece kararlı idiler. Onu tamamen kabullenip sahiplenmişlerdi. Öyle ki, onun için savaşmayı bile göze almışlardı. Uveym b. Sâide, Sa'd b. Hayseme ve arkadaşları bu dönemde Mekke'ye gelerek Allah Rasûlü'ne (s.a.s.), her türlü savaş teçhizatı itibariyle hazır olduklarını ve kendisine yardım edecekleri üzerine aralarında söz birliği yaptıklarını ve hatta bu konuda canlarını dahi feda edebileceklerini ifade ettiler. Kendisi ile ne zaman buluşabileceklerini sorunca Peygamberimiz'in yanında bulunan amcası Abbâs b. Abdilmuttalib onlara cevaben; "Sizinle hacca gelen kavminizden görüşünüze ve kararınıza muhalefet edecek olanlar varsa, hacılar dağılıp gidinceye kadar onlardan kendilerinizi ve işinizi gizli tutunuz." dedi. Hz. Peygamber de onlara Minâ'da teşrik günlerinin ortasında, Akabe'nin dibinde buluşabileceklerini belirtti.²¹³

Ensârın bu kadar kararlı ve istekli oluşlarının perde arkasında Hz. Mus'ab'ın İslâmiyet'i Medineliler'e ne kadar güzel ve etkili anlattığı vardır. Zira çok kısa sayılabilecek bir dönemde İslâm'ın hem ibâdet ve muamelatı öğretilmiş, hem de onlara canlarını ve mallarını hiç esirgmeden harcayacak kadar fedakâr bir ruha sahip olma duygusu kazandırılmıştır. Şüphesiz Mus'ab b. Umeyr, Medine'ye gittiğinde yöre halkı tarafından hakkında bilgi sahibi olunan kimseydi. Zira Abdüddâr oğullarının civar illerde tanınmamasına imkân yoktu. Kabilesi içinde temâyüz etmiş olan Mus'ab b. Umeyr'in onlar tarafından tanınıyor olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Mus'ab b. Umeyr'in Mekke'ye ne zaman döndüğü ile ilgili olarak iki rivâyet vardır: Birincisi, Medineli grupla beraber;²¹⁴ ikincisi ise, onun bu gruptan önce tek başına Mekke'ye geldiğidir.²¹⁵ Onun Mekke'ye Ensârla birlikte geldiği muhtemeldir. Zira her konuda onlara rehberlik yapan birisinin bu yolculukta da rehberlik yapmış olmasını belirtmek daha doğru olacaktır.

İbn Umeyr, ertesi sene hac mevsiminde Medine heyeti ile Mekke'ye döndü. Rivâyet edildiğine göre Mekke'ye varınca, Medine'de olup bitenleri haber vermek için doğruca Rasûlullah'ın evine gitti. Bunu öğrenen annesi ona; "Sen asi bir evlatsın! Annenin bulunduğu bir şehre giriyorsun da önce benim yanıma gelmiyorsun." diye haber gönderdi. Mus'ab, kendisine haber getirene; "Ona söyle! Ben Rasûlullah'tan önce

²¹³ Hasan, I, 128; Köksal, II, 266; İbn Hişâm, II, 88-89; Yıldız, I, 299.

²¹⁴ İbn Hişâm, II, 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 244; Lings, 160.

²¹⁵ Yıldız, I, 299. Ayrıca bkz. Cumhuriyet, 121-122.

hiç kimseyi ziyaret etmem.” dedi. Mus’ab, Hz. Peygamber’i ziyaret ettikten sonra annesinin yanına gitti. Hannâs, oğlunu görünce; “Beni bırakarak bir defa Habeşistan’a gittin. Sonra da Yesrib’e. Şimdi burada kalmanın zamanı gelmedi mi?” diye çıkıştı. Mus’ab; “Dinimden dönmeye zorlarsınız korkusuyla dinimi alıp kaçıyorum.” dedi. Annesi; “Seni mutlaka hapsedeceğim” deyince, Mus’ab; “Önüme çıkıp bana engel olmaya çalışanı öldürürüm.” diye cevap verdi. Bunun üzerine annesi ümidini kesip, onu kendi haline bıraktı.²¹⁶

Mus’ab için artık sıkıntılı dönemler geride kalmıştı. Zira Medine gibi yeni bir şehre gidilecekti ve orada hiçbir baskı unsuru olmadan dinini diğer Müslümanlar gibi rahatça yaşayabilecekti. Annesine verdiği cevap, onun ne kadar kararlı olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Ka’b b. Mâlik, II. Akabe’nin öncesi ve sonrasını şöyle anlatıyor: Hac için yola çıktık. Teşrik günlerinin ortasında Akabe’de buluşmak üzere Rasûlullah ile sözleştik. Hz. Peygamber ile sözleştiğimiz gece hac ibâdetini tamamladık. Bizimle beraber efendilerimizden ve şereflilerimizden olan Abdullah b. Amr b. Harâm da vardı. Onu bizimle tuttuk. Halbuki durumumuzu, kavmimizin müşriklerinden gizliyorduk. Ona; “Sen bizim efendilerimizden ve şereflilerimizden birisin. Biz seni içerisinde bulunmuş olduğun şeyden (şirkten) ötürü yarın Cehenneme odun olmandan uzaklaşmanı arzu ediyoruz.” dedik. Sonra onu İslâm’a davet ettik ve Allah Rasûlü ile Akabe’de buluşacağımızı söyledik. Bunun üzerine Abdullah b. Amr b. Harâm Müslüman oldu ve bizimle birlikte Akabe’de hazır bulundu. O gece kavmimizle birlikte eşyalarımızın yanında uyuduk. Gecenin üçte biri geçtiğinde Rasûlullah’la sözleştiğimiz yere gittik. “Kata kuşu”nun yuvasından çıkışı gibi gizlice Akabe’deki boğazda toplandık. Biz 73 erkek idik. Ayrıca bizimle beraber Mâzin b. Neccâr oğulları kadınlarından Ümmü Umâre, Nesîbe binti Ka’b ve Selîme oğulları kadınlarından Ümmü Meni’ Esmâ binti Amr vardı. Boğazda toplanarak Rasûlullah’ı beklemeye başladık. Nihayet Rasûlullah beraberinde amcası Abbâs b. Abdilmuttalib ile geldi. Abbâs o zaman henüz Müslüman olmamıştı. Ancak yeğeninin yanında bulunmayı ve onun işini güvence altına almayı istiyordu.

Oturduğu zaman ilk konuşan Abbâs b. Abdilmuttalib oldu ve şöyle dedi: “Ey

²¹⁶ Yıldız, I, 299. Ayrıca bkz. Cumhuriyet, 121-122.

Hazrecliler! Muhakkak ki sizin de bildiğiniz gibi Muhammed bizdendir ve biz onu kavmimizin kötülüklerinden korumuşuzdur. O, millet ve memleketi içinde izzet ve emniyettedir. Sizden başka kimseye katılmak istemiyor. Eğer siz kendisine va'd ettiğiniz şeyleri yapacağınıza muhalefet edenlerden onu koruyacağınıza aklınız kesiyorsa, size ve yüklendiğiniz bu sorumluluğa diyeceğim bir şey yok. Ama onu yanınıza götürdükten sonra yardım etmeyeceğinizi ve kendi haline bırakacağınızı düşünüyorsanız şimdiden onu bırakın. Çünkü o, kavminde ve beldesinde şerefi ile bulunmakta ve korunmaktadır. Sizin konuşacak olanınız konuşsun; fakat fazla uzatmasın. Zira üzerimizde müşriklerden gözcüler, casuslar var. Buradan konak yerlerinize dağıldığınız zaman da işinizi gizli tutunuz!”

Biz de ona şu cevabı verdik: “Söylediklerinizi duyduk. Sen anlat ey Allah’ın Rasûlü! Kendin için ve Rabbin için istediğin sözü bizden al!” Rasûlullah (s.a.s.) konuştu; Kur’ân’dan okudu ve Allah’a davet etti. İslâm’a teşvik etti. Sonra da şöyle buyurdu: “Sizden istediğim; Yüce Rabbim için şartım Ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibâdet etmenizdir. Kendim için isteğime gelince; beni ve ashâbımı barındırmanız ve bize yardımcı olmanız; kendilerinizi savunduğunuz, koruduğunuz hususlarda bizi de savunup korumanızdır. İşte bunlar üzerine sizinle bey’atlaşıyorum.”

Bunun üzerine Bera b. Ma’rûr Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) elini tutup şöyle dedi: “Evet, seni hak Peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, seni kadınlarımızı koruduğumuz gibi koruyacağız. Ey Allah’ın Rasûlü! Bizimle bey’atla! Zira Allah’a yemin olsun ki, biz savaş erleri ve silâh kullananlarız. Bu bize büyüklerimizden miras kalmıştır.” Bera, Hz. Peygamber ile konuşmaya devam ederken, araya Ebû Heysem b. Teyyihân girdi ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bizimle bazı adamlar (Yahudiler) arasında anlaşmalar var. Biz onları bitireceğiz. Allah seni muzaffer kıldıktan sonra bizi bırakıp kavminin yanına dönmeyi arzu eder misin?” Hz. Peygamber gülümsedi ve şöyle buyurdu: “Hayır, kanınız kanımdır; zimmetiniz zimmetimdir; ben sizdenim, siz de bendensiniz. Savaşıklarınızla savaşır, barışıklarınızla da barışırim. Sizden bana on iki nakîb (temsilci) çıkarın ki, onlar kavimlerinin vekili olsunlar.”²¹⁷

²¹⁷ Akabe’de gerçekleşen bu konuşma hemen her İslâm tarihi kitabında mevcuttur. Konunun kaynakları için bkz. İbn Hişâm, II, 88-90; Humeydî, III, 93-95; İbn Sa’d, I, 188-190; Belâzurî, *Ensâb*, I, 253-254; Taberî, II, 50-52; Makdîsî, I, 165-166; İsbehânî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 301-302; İbn Hazm, *Cevâmiu’s-Sîre*, 71-74; Beyhakî, II, 442-444; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 612-614; İbn Seyyidinnâs, I, 271-274; Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübela*, I, 247-251; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 245-248; Semhûdî, I, 263-264;

Abbâs b. Abdilmuttalib'in yeğenini sert saylabilecek ifadelerle savunması, Hazrecliler'i üzmüştü. Hz. Peygamber'e samimiyet ve sadakatlerinin sorgulanıyor tarzda konuşmaların yapılması Es'âd b. Zürâre'yi derinden etkilemiş olmalı ki, bu konuda bile Rasûlullah'ı (s.a.s.) incitmeden ondan söz hakkı istemesi, onların ne denli Peygamber sevgisi ile dolu olduklarını göstermektedir. Es'âd b. Zürâre, Hz. Peygamber'e şu ricada bulundu: “Ya Rasûlallah! Moralinizi bozmaksızın ve hoşlanmayacağınız bir şeyle itiraz etmiş olmaksızın sana icabetimizi ve imânımızı tasdik etmek üzere ona (Abbâs'a) cevap verme hususunda bize izin verir misiniz?” Hz. Peygamber de; “Suçlamadan ona cevap verin!” diye buyurdu. Bunun üzerine Es'âd b. Zürâre Hz. Peygamber'e dönüp; “Ya Rasûlallah! Her davetin ister yumuşak isterse sert olsun, bir yolu vardır. Bugün yaptığın davet insanların hoşuna gitmeyecek ve kendilerine ağır gelecek bir davettir. Sen bizi, eski dinimizi terk etmeye ve kendi dinine tâbi olmaya davet ettin ki, bu çok zor ve ağır olduğu halde icabet ettik. Ve yine sen bizden insanlarla aramızdaki uzak-yakın bütün akrabalık ve komşuluk ilişkilerini kesmemizi istedin. Aynı şekilde bu zor ve ağır bir şey olduğu halde senin bu teklifine de icabet ettik. Bizler yurdumuzda izzetli ve her türlü tecavüzden korunmuş; değil kendisini, kavminin yalnız bırakmış olduğu, hatta amcalarının bile öldürmek üzere düşmanlarına teslim etmek istedikleri bir zatın, hatta kendimizden başka hiç kimsenin başımıza geçmeye göz dikemeyeceği bir topluluk olmamıza ve bunun bizim için kabulü çok zor bulunmasına rağmen, senin bu husustaki teklifini de kabul ettik. Bütün bunlar, Allah'ın doğru yolu bulma azmini ve hayırlı sonuçlara ulaşma umudunu ihsan ettiği kimseler hariç, insanlar nazarında hiç de hoş gidecek şeyler olmadığı halde, senin bu konudaki teklifini de dillerimizle ikrâr, kalplerimizle tasdik etmek suretiyle kabul ettik. Senin Allah'tan getirdiklerine inanarak ve kalplerimize yerleşen bir marifetle tasdikte bulunarak sana bey'at edeceğiz. Biz Rabbimiz'e ve senin Rabbine bey'at edeceğiz. Allah'ın kudret eli, ellerimizin üzerindedir. Kanlarımız senin kanınla; ellerimiz senin elinledir. Biz kendilerimizi, oğullarımızı ve kadınlarımızı savunduğumuz ve koruduğumuz şeylerden seni de savunacak ve koruyacağız. Eğer ahdimizi bozarsak, Allah'ın ahdini bozmuş bedbaht, yaramaz kimseler olmuş oluruz. Ya Rasûlallah! Bu

---

Muhammed b. Rızk et-Tarhûnî, *Sahîhu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Dâru İbn Teymiye, Kâhire H.1410, II, 283-287; Şâkir, II, 130-133; Köksal, II, 266-272; Muhammed el-Gazâlî, *Fıkhu's-Sîre*, Dâru's-Şuruk, Kâhire, 2000, 113-115; Ağırman, “Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi”, 57-85; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 112.

sana karşı bizim sadakat yeminimizdir. Yardımına sığınılacak, ancak Allah'tır.” dedi. Sonra da Abbâs b. Abdilmuttalib'e; “Sana gelince Peygamber'in (s.a.s.) önünde bize söz dokunduran kişi! Biz yakın-uzak bütün akrabalarımızla ilişkilerimizi keserek şehâdet etmişiz ki, bu zat Allah'ın Rasûlü'dür. Allah onu, yanındaki Kur'ân ile göndermiştir. Kendisi asla yalancı değildir. Getirmiş olduğu Kur'ân da insan sözüne benzemez. Rasûlullah hakkında seni tatmin edecek istediğin sözü bizden al!” dedi. Daha sonra da Allah Rasûlü'ne dönerek; “Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden kendin için dilediğin sözü al! Rabbin için de istediğin şartı koş!” dedi.²¹⁸ Hz. Peygamber de Rabbi için şartının, ona hiçbir şeyi ortak koşmadan ibâdet etmeleri; kendisi için olan şartı ise, ashâbına ve kendisine her konuda yardımcı olmaları ve yurt edinmelerini sağlamaları olduğunu belirtti.²¹⁹ Hz. Peygamber (s.a.s.), bu konuşmasının sonunda Ensâra şöyle buyurdu: “Sizlerden bana on iki nakîb çıkarın ki, onlar kavimlerinin temsilcisi olsunlar.”²²⁰

Bunun üzerine Medineli Müslümanlar, kendilerine emredilen şeyi yapmak için karar aldılar ve dokuz kişi Hazrec'ten, üç kişi de Evs'ten olmak üzere on iki nakîb (temsilci) çıkardılar.²²¹ Bu on iki nakîb şunlardır:

Hazrec'ten: 1. Es'âd b. Zürrâ, 2. Sa'd b. Rebî', 3. Abdullah b. Revâha 4. Râfi b. Mâlik, 5. Berâ b. Ma'rûr, 6. Abdullah b. Amr, 7. Ubâde b. Sâmî, 8. Sa'd b. Übâde, 9. Münzir b. Amr.

Evs'ten: 1. Üseyd b. Hudayr, 2. Sa'd b. Hayseme, 3. Rifaa b. Abdilmünzir veya Ebû'l-Heysem b. Teyyihân.²²²

Hz. Peygamber, bu nakîbleri Hz. İsa'nın havarilerine benzetmiş ve onlara şöyle

²¹⁸ İshbânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 302-303; Köksal, II, 268-269.

²¹⁹ İbn Sa'd, II, 188-190; Köksal, II, 271.

²²⁰ Köksal, II, 262; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 259; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 220.

²²¹ İbn Hişâm, II, 90; Taberî, II, 52; Makdîsî, IV, 166-167; Beyhakî, II, 448; Süheylî, II, 269; İbnü'l-Cevzî, I, 123; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 253-254; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 248; Semhûdî, I, 403; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 158; Şâkir, II, 132; Doğrul, I, 192-193; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 263-264; Suruç, I, 409; Ağırman, “Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi”, 57-85; Şulul, 375.

Evs'in nakîblerinden olan Rifaa b. Abdi'l-Münzir hakkında ihtilaf vardır. Bazı kaynaklarda onun yerine Ebû'l-Heysem b. Teyyihân'ın ismi geçmektedir.

²²² İbn Hişâm, II, 90; Makdîsî, IV, 166; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 74-77; Beyhakî, II, 448; Süheylî, II, 268; İbnü'l-Cevzî, I, 123; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 613; *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 253-254; İbn Seyyidinnâs, I, 273; İbn Kesîr, *el-Fusûl*, 112-113; İbn Haldun, *Târîhu İbn Haldun*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 200, II, 418; İbn Hacer, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 644; Semhûdî, I, 403-404; Kandehevî, I, 292; Şâkir, II, 132; el-Gazâlî, 115; Köksal, II, 272.

buyurmuştur: “Havarilerin İsâ b. Meryem için kefil olmaları gibi sizler de kavminizin kefillerisiniz. Ben de Müslüman olan kavmimin kefiliyim.”²²³ Daha sonra da Es’âd b. Zürâre’den bu nakîblerin başkanı olmasını istedi. Böylece Es’âd b. Zürâre, nakîbu’n-nükebâ (temsilcilerin temsilcisi) olmuş oldu.²²⁴

Bu konuşmalar ve temsilcilerin belirlenmesinden sonra Ensâr, Rasûlullah’a hangi konularda ve nasıl bey’at yapacaklarını sordular. Hz. Peygamber (s.a.s.) de onlara şöyle cevap verdi: “Allah’tan başka hiçbir ilâh olmadığına ve benim Allah’ın elçisi olduğuma şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, emirlik konusunda ehil olanla çekişmemek, isteklilikte-isteksizlikte dinlemek ve boyun eğmek, darlıkta ve varlıkta nafaka temin etmek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, hiçbir kınayıcının kınamasına aldırmadan Allah hakkında (doğruyu) konuşmak, size geldiğimde bana yardım etmek, kendilerinizi, kadınlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni de korumak hususlarında bana bey’atte bulunursunuz ki, sizin için Cennet vardır.”²²⁵

Es’âd b. Zürâre, bey’at hakkında kendi hemşerilerine son bir uyarıda bulunarak yapılacak olan işin ne kadar önemli olduğunu ve artık bundan geriye dönüşün olmayacağını belirten son bir konuşma daha yaptı. Hemen peşine Abbâs b. Abdilmuttalib Medineliler’in yaptıkları bey’atın çok büyük bir olay olduğunu vurgulama sadedinde duygularını dile getirerek onlara dua etti. Bütün bunlardan sonra Abbâs b. Abdilmuttalib, Ensârın ellerini teker teker tutarak Allah Rasûlü’ne bey’at ettirdi.²²⁶

Ertesi sabah Kureyş liderlerinden bazıları, Medineliler’in bulunduğu yere gelip dün gece olanları sordular ve Hz. Muhammed’in Medine’ye gideceği haberinin doğru olup olmadığı hakkında Medineliler’den açıklama yapmalarını istediler. Ensârla beraber bulunan müşrik Araplar, bahsedilen durumdan haberleri olmadıklarını, eğer böyle bir şey olmuş olsaydı mutlaka kendilerinin de bunu duyacaklarını söylediler. Abdullah b. Übeyy b. Selûl gibi Medineli müşriklerin lideri olan birisi bile; “Bu çok büyük bir iştir. Benim kavmim bunun gibi bir şeyi bana danışmadan yapmazlar. Ben böyle bir şeyin

²²³ İbn Sa’d, I, 189; Belâzurî, *Ensâb*, I, 253; Makdisî, IV, 166; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 249; Köksal, II, 273; Suruç, I, 409; Şulul, 375.

²²⁴ Belâzurî, *Ensâb*, I, 254; İbn Kayyim, III, 48; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 159; Köksal, II, 273; Suruç, I, 410; Şulul, 369.

²²⁵ İbn Hişâm, II, 93; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 251; Köksal, II, 274-275; Suruç, I, 408; Şulul, 367.

²²⁶ İbn Hişâm, II, 93; Belâzurî, *Ensâb*, I, 253; Köksal, II, 278-280.

olduğunu bilmiyorum.”²²⁷ diyerek konudan haberi olmadığını belirtti. Medineli Müslümanlar ise herhangi bir açıklamada bulunmadılar.

Görüşme esnasında emniyet tedbirlerine riâyet edilmesi, bey’at olayının çok gizli bir şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu şekliyle bey’at, başarı ile tamamlanmıştır. Zira beş yüz kişilik bir grubun içinden yetmiş beş kişinin duymaması gerekenlere duyurmadan gizli bir iş yapması, yapması, o dönem Müslümanlarının Allah Rasûlü’ne (s.a.s.) verdikleri sözleri tuttuklarının göstergesi olmuştur.

II. Akabe’nin gerçekleştiği gecenin sabahında Müslümanlar memleketlerine dönmek üzere Akabe mevkiinden ayrıldılar ve Medine’ye doğru hicretin de adımı atmış oldular. Böylece Müslümanlar Hz. Peygamber’in izin vermesiyle yeni İslâm yurduna hicret etmeye başladılar. Müşrikler durumu öğrenince onların yollarını kesmek suretiyle Medine’ye göç etmelerine engel olmaya çalıştılsa da başarılı olamadılar.

Bu süreçte, Mekke döneminden Medine’ye hicrete kadar, hatta Medine döneminden de Bedir Savaşı’na kadar olan zaman içerisinde muhtemeldir ki Mus’ab b. Umeyr Medine’de Hz. Peygamber’in en yakın arkadaşlarından biri olmuştur. Zira Medine, Hz. Muhammed’in de gelmesiyle artık yeni vatan olmuştur. Böylece burada ibâdet ve muamelatın Müslümanlarca uygulanabilmesi için gerekli ortam artık oluşmuştur. Hz. Mus’ab da bu konularda etkin görevler almıştır.

II. Akabe Biatı’na katılan Medineli Müslümanlar şunlardır:

1. Üseyd b. Hudayr,
2. Ebû'l-Heysem Mâlik b. Teyyihan,
3. Seleme b. Selâme,
4. Zuheyr b. Râfi',
5. Ebû Bürde b. Niyâr,
6. Nüheyr b. Heysem,
7. Sa'd b. Hayseme,
8. Rifâa b. Abdilmünzir,

²²⁷ İbn Hişâm, II, 94-95; Humeydî, III, 104-105; İbn Sa’d, I, 190; İsbehânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 309-310; Süheylî, II, 274; İbn Kayyim, III, 49; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 252; Semhûdî, I, 408.

9. Abdullah b. Cübeyr,
10. Ma'n b. Adıyy,
11. Uveyym b. Sâide,
12. Ebû Eyyub Hâlid b. Zeyd,
13. Muâz b. Hâris,
14. Avf b. Hâris,
15. Muavviz b. Hâris,
16. Umâre b. Hazm,
17. Es'âd b. Zürâre,
18. Sehl b. Atik,
19. Evs b. Sâbit,
20. Ebû Talha,
21. Kays b. Ebi Sa'saa,
22. Amr b. Gâziyye,
23. Sa'd b. Rebîa,
24. Hârîce b. Zeyd,
25. Abdullah b. Revâha,
26. Beşir b. Sa'd,
27. Abdullah b. Zeyd,
28. Hallâd b. Süveyd,
29. Ukbe b. Âmir,
30. Ziyâd b. Lebid,
31. Ferve b. Amr,
32. Hâlid b. Kays,
33. Râfî' b. Mâlik,

34. Zekvân b. Abdi Kays,
35. Abbâd b. Kays,
36. Hâris b. Kays,
37. Berâ' b. Ma'rûr,
38. Bişr b. Berâ b. Ma'rûr,
39. Sinân b. Sayfî,
40. Tufeyl b. Nu'mân,
41. Ma'kıl b. Münzir,
42. Yezid b. Münzir,
43. Mes'ûd b. Yezid,
44. Dahhâk b. Hârise,
45. Yezid b. Harâm,
46. Cebbâr b. Sahr,
47. Tufeyl b. Mâlik,
48. Ka'b b. Mâlik,
49. Süleym b. Amr,
50. Kutbe b. Âmir,
51. Yezid b. Âmir,
52. Ebû'l-Yeser Ka'b,
53. Sayfî b. Sevâd (Esved),
54. Salebe b. Ganeme,
55. Amr b. Ganeme,
56. Abs b. Âmir,
57. Abdullah b. Üneys,
58. Hâlid b. Amr,

59. Abdullah b. Amr b. Harâm,
60. Cabir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm,
61. Muâz b. Amr b. Cemûh,
62. Sâbit b. Ciz',
63. Umeyr b. Hâris,
64. Hadîc b. Selîme,
65. Muâz b. Cebel,
66. Ubâde b. Sâmit,
67. Abbâs b. Ubâde,
68. Ebû Abdurrahmân Yezid b. Sa'lebe,
69. Amr b. Hâris,
70. Rifâa b. Amr,
71. Ukbe b. Vehb,
72. Sa'd b. Ubâde,
73. Münzir b. Amr,
74. Ümmü Umâre Nesîbe binti Ka'b,
75. Ümmü Menî' Esma binti Amr.²²⁸

Akabe Biatları, İslâm tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Medine'nin yurt edinilmesinde âdeta bir köprü vazifesi görmüştür. Bu biatlar, daha sonra İslâm site devletinin de temeli olması sebebiyle, planlı ve sistemli çalışmanın en güzel örneğini oluşturmuştur. Zira gerçekleşmesi aşamasında büyük bir gizlilikle yürütülen bu görüşmelerde ele alınan konular, Medineli sahâbenin Allah Rasûlü'ne (s.a.s.) ev sahipliği yapmasıyla, daha sonra vuku bulacak olan Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşların kazanılması veya kaybedilmemesinde belirleyici faktöre sahip olmuştur.

²²⁸ İbn Hişâm, II, 99-108; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 71-74; Süheylî, II, 280-287; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, I, 254-257 ve *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 305-309; İbn Seyyidinnâs, I, 277-282; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 255-257; Ebû Şehbe, I, 446-448; Köksal, II, 284-288.

Ensâr, Hz. Peygamber'e Akabe'de verdiği sözü tutmuş, Medine'ye hicretten sonra Mekkeliler'e tarihte eşi görülmemiş fedakârlık örneği sergilemişlerdir.

2.3. MEDİNE'YE HİCRET ve MUS'AB B. UMEYR

I. Akabe Biati'ndan önce Mekke'ye gelen altı kişinin İslâm'la tanışması ve ardından Hz. Mus'ab'ın Medine'ye gönderilişi, İslâm'ın Medine devrinin başlamasını sağlamıştır. Es'âd b. Zürâre, Sa'd b. Muâz, Üseyd b. Hudayr ve Amr b. Cemûh gibi toplumlarında etkili kişilerin Müslüman olmalarıyla Medine, İslâmiyet'e ev sahipliği yapmaya namzet hale gelmişti. Ev ev dolaşarak Evs ve Hazrec'i İslâm'a davet eden Mus'ab b. Umeyr'in etkileyici üslubu ve İslâmî yaşantısı, Medine'ye ayrı bir hava katmış, böylece her yerde İslâmiyet konuşulur olmuştu.

Mekkeliler'in dışlayan tavrına karşılık, Medineliler Hz. Peygamber'i sahiplenerek memleketlerine davet ettiler. Hz. Peygamber de daveti karşılıksız bırakmadı ve 622 yılında Müslümanlarla beraber Medine'ye hicret etti. Her yönüyle yeni bir dönemin başlangıcı olan bu göç hâdisesi denilebilir ki, tarihin akışını değiştiren bir özelliğe sahiptir. Hem süreci, hem de sonuçları açısından büyük önem arz eden hicrete Muhâcirler açısından bakıldığında hiç de kolay olmayan ve zor kabullenilen bir durum olduğu görülür. Zira bir insanın yerleşik ve kurulu düzenini bozup başka bir yere gitmesi, hem de hiç sermayesi ve eşyası olmadan bunu yapması, tahmin edilebilir ki herkesin kolaylıkla yerine getiremeyeceği bir hâdisedir. Zaten Mekke'li Müslümanları fedakârca davranmaya sevk eden güç de ilâhî emirden başkası değildir. Onlar hâdiseye bu açıdan baktıklarından ve işin başında bizzat Hz. Peygamber bulunduğu her hangi bir itiraz ve serzeniş olmaksızın Medine'ye doğru yol almışlardır.

İşin bu boyutundan başka bir de Medineliler'in ev sahipliği, yani Mekke'li Müslümanlara yardım eden ve onlara her konuda kucak açan Ensâr açısından olaya bakmak gerekir. İki yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede İslâmiyet'i kabul edip ve memleketlerini yeni dine vatan yapacak kadar faydalı çalışmalarda bulunan Ensâr da Muhâcirler gibi fedakârlığın örneklerini sergilemişlerdir. Sahip oldukları mal varlığının yarısını, muâhat (kardeşlik) uygulamasında kendilerine kardeş ilan edilen Muhâcirlere verecek kadar cömertçe davranışlarda bulunmuşlardır.

Mekke'deki Müslümanların hicreti 622 yılında başlamış ve göç, bir rivâyete göre iki ay, bir rivâyete göre ise bir yıldan fazla sürede devam etmiştir.²²⁹ Tutuklu, hasta ve hicret etmeye güç yetiremeyenler hariç olmak üzere Müslümanların tamamı Medine'ye gitmiştir. Mekke'de sadece Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ali kalmıştır. Hz. Muhammed (s.a.s.) için de Allah tarafından hicret izni çıkınca yol arkadaşı olarak Hz. Ebû Bekr'e hazırlanmasını söylemiş ve ikisi beraber 1Rebûlevvel/ 13 Eylül 622 tarihinde²³⁰ Medine'ye doğru yola çıkmışlardır. Hz. Peygamber, amcasının oğlu Hz. Ali'yi Mekke'de yerine vekil bırakarak, kendisine emanet edilen şeyleri sahiplerine vermek üzere görevlendirmiş ve böylece Mekke'de Hz. Ali ve birkaç Müslüman kalmıştır.

Hiz. Muhammed ve Hiz. Ebû Bekr zor ve heyecanlı geçen sekiz günlük²³¹ bir yolculuktan sonra 9 Rebûlevvel/22 Eylül 622 yılında Kuba'ya vardılar ve burada birkaç gün kaldıktan sonra Medine'ye doğru hareket ettiler ve 12 Rebûlevvel/ 24 Eylül 622 Cuma günü yeni vatanlarına ulaştılar.²³² Hicret hakkında İslâm tarihi kaynaklarında yeterli bilgiler mevcuttur. Bu çalışma Mus'ab b. Umeyr eksenli olduğundan, hicret detaylı olarak ele alınmadı. Sadece Mus'ab'ın hayatının önemli dönüm noktası Medine olduğundan ve hicret de dönemin bir süreci olduğundan, hicret hakkında kısaca bilgi aktarılması uygun görüldü.

İslâm tarihi açısından hicretin önemi birkaç maddede ifade edilebilir:

1. Hicret, Müslümanlar için nihâî hedef değil, aksine büyük gayeleri ki, bu İslâm'ı tebliğdir, gerçekleştirme adına yeni bir başlangıç olmuştur. Bu amaç göz önüne alındığında, daha önce gerçekleştirilen Habeşistan hicretinden süreç-sonuç ilişkisi itibarıyla tamamen farklıdır.²³³

2. Hiz. Peygamber, Mekke'de gelişme ve ilerleme imkânı bulamayan İslâmî tebliğe, Medine'ye hicretle çıkış imkânı sağlamış oldu. Cemaatten devlete geçiş

²²⁹ İbn Sa'd, I, 193; İbn Hişâm, II, 109-118; Şulul, 378.

²³⁰ İbn Sa'd, I, 193-195; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 227.

²³¹ İbn Sa'd, I, 193-195; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 227.

²³² Belâzurî, *Ensâb*, I, 263-266; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 228.

²³³ Apak, *İslâm Tarihi*, I, 228.

aşamasında önemli bir fonksiyon icra eden hicret, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) çizdiği ve belirlediği bir plan ve program dâhilinde gerçekleşmiştir.²³⁴

3. Hicret, Müslümanların hayatında daha sonra çok önemli bir yere sahip olacak olan hicrî takvimin başlangıcını oluşturmuştur.²³⁵

4. Medine'ye hicret, İslâm Dini'nin tebliğ görevinin yanında bir de devletleşme boyutunu ifade eden siyasî görevinin de başlamasına imkân tanımıştır. Zira o güne kadar horlanan, dışlanan, mağdur ve mazlum olan Müslümanlar hicretle birlikte kendilerini yönetme hakkı ve salahiyetine kavuşmuş oldular. İslâm tebliğ edilirken artık “devletin gücü”nü yanına almış oldu. Böylece Hz Peygamber'in risâlet görevine riyâset görevi de (devlet başkanlığı) eklenmiştir.²³⁶

5. Hicretle birlikte devletleşme sürecine giren Medine site devleti, İslâm'ın diğer ülkelere tanıtılmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Çünkü İslâmiyet Mekke'de iken sadece buraya gelen yabancılara anlatılıyor ve çok kimsenin dikkatini çekmiyordu. Oysa İslâm, hicretin sağladığı devletleşmeyle beraber artık yabancı devlet adamlarının da ilgisini çekiyordu. Hz Peygamber de bir devlet başkanı olarak onlara yazdığı davet mektuplarının üzerine “Allah-Rasûl-Muhammed” isimlerinden müteşekkil mührünü vuruyor ve böylece o, doğrudan hükümdarlara hitap etmiş oluyordu.

6. Medine'ye hicretin önemli faydalarından birisi de Evs'le Hazrec arasındaki bir asırdan fazla süren düşmanlığı sona erdirmesidir. Zira iki grup arasındaki kırgınlık ve dargınlık, “ümme olma” anlayışıyla beraber yerini barışa bırakmıştır. Bu birleşmeyle beraber, Medine'ye göç eden Muhâcirlerin de katılmasıyla hem demografik hem de siyasî yönden güçlü hale gelen Müslümanlar, o zamana kadar şehirde etkin olan Yahudilerin gücünü kırmışlar ve böylece demografik açıdan hâkim güç haline gelmişlerdir.²³⁷

²³⁴ Ağırman, “Savaş Komutanı Olarak Hz. Peygamber”, *Ebedî Risâlet Sempozyumu*, (147-160), Işık Yayınları, İzmir 1993.

²³⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 167.

²³⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 167; Adem Apak, “Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine”, (Haz. Mahfuz Söylemez), *Haz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu: 20-22 Nisan 2007*, (315-324), İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2007.

²³⁷ Apak, *İslâm Tarihi*, I, 230.

2.3.1. Medine Muâhatı (Kardeşliği)

Hız. Peygamber, Medine'ye hicretten sonra devletleşme ve ümmetleşme sürecinde farklı uygulama örnekleri ortaya koymuştur. Medine'nin kozmopolit yapısının yanı sıra Evs ve Hazrec arasındaki zıtlasma, Muhâcirlerin Medine'ye adaptasyonu ve onların işlerinin temini gibi sosyolojik ve ekonomik olgulara ek olarak Medine'nin iç ve dış tehlikelere karşı güvenliğinin sağlanması, bu dönemde zor bir sürece girildiğinin göstergeleriydi. İlk başta halledilmesi zorunlu olan bu işlerin hepsinin ayrı ayrı öneminin olduğu muhakkaktır. Fakat bunlardan Medine'ye göç eden sahâbenin yeni vatana ekonomik ve sosyal yönden adaptasyonu probleminin halledilmesi, gelecekte meydana gelmesi muhtemel bazı riskleri engellemiştir. Çünkü Muhâcirler, bütün mal ve mülklerini Mekke'de bırakarak Medine'ye hicretleriyle beraber bir anda ihtiyaçlı duruma düşmüşlerdir. İşte bunun gibi problemler halledilmeliydi ki, Medine'de tam anlamıyla toplumsal birliktelik sağlanmış olsun. Hız. Peygamber de büyük öneme sahip bu kritik hamleyi zamanında yapmış ve geçiş sürecini başarıyla yönetmiştir.²³⁸

Bu yapılanlar, (ister ekonomik, ister sosyal bütünleşme çabaları) bir tek kavramın toplumda ve Müslümanlar arasında yerleşmesi için yapılıyordu ki, bu kavram, "ümmetleşme"dir. Ümmet olma şuurunun Müslümanlara kazandırılması esasında diğer problemlerin de kendiliğinden hallolmasını büyük ölçüde sağlamış olacaktı. Zira "ümmet, hem evrensel bir toplum, hem de evrensel bir devlettir. Her şahsın ya da grubun bir fikir hareketiyle katılabildikleri açık, siyasî ve sosyal eşitlik taraftarı bir toplumdur. Güce dayalı kurulan, köleleri sömürmek için düzenlenen ve azınlığın yararı için nüfusu hükmü altına alan dünya imparatorluklarının tersine, ümmet sınıfsızdır. Onları bir arada tutan bağ, üyelerin İslâm görüşünü paylaşarak fikir birliğine varmalarına dayalı rasyonel bir bağdır."²³⁹ Bu bağ vesilesi ile Hız. Peygamber, Medine'de oluşturulmaya başlayan yeni topluma şekil verme sürecini Muhâcir ile Ensâr arasında kardeşlik (muâhat) tesis ederek sıkıntısız bir şekilde halletmiştir. İslâm tarihi kaynaklarında "muâhat" diye geçen olay, hemen her yönüyle incelenmeyi gerektirecek kadar büyük öneme sahiptir. Tarihî yönünün yanında sosyolojik ve ekonomik yönlerinin de

²³⁸ Apak, Adem Apak, "Hız. Peygamber'in Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", 315-324.

²³⁹ İsmail Râci el-Fârûkî, Luis Lâmia el-Fârûkî, *İslâm Kültür Atlası*, (1986), (Çev. Mustafa Okan Kibaroglu, Zerrin Kibaroglu), İnkılâb Yayınları, İstanbul 1999, 144.

bulunuşu, “kardeşlik” uygulamasına ayrı bir boyut kazandırmıştır. Zira Ensârın fedakârlık örneği sergilemesi, eşine az rastlanan bir davranış özelliğine sahiptir.

Bilindiği üzere Mekke’de İslâm tebliğ edilmeye başladığında, Müslümanlar arasında herhangi bir birlikteliğe imkân tanınmamıştı. Dolayısıyla o dönemde, “Müslüman ferdin yetiştirilmesi” söz konusuydu. Daha sonra Medine’ye hicretle beraber yetiştirme faaliyeti, fert bazından çıkıp toplumsal bir şekle dönüşmüştür. Dönüşümün tam manasıyla işlerlik kazanabilmesi için Medine’de Evs ile Hazrec; bunların toplamından müteşekkil olarak da Ensâr ile Muhâcir arasında ortak bir payda oluşturulması gerekiyordu. Bunların milliyet ekseninde etrafında birleşmelerine imkân yoktu. Eğer böyle olsaydı, zaten öteden beri devam eden ve aynı ırka sahip olan Evs ve Hazrec kabileleri birbirleriyle savaşıyorlardı. Hz. Peygamber, Evs ile Hazrec ve bunlara dâhil olan Mekkeli Müslümanları millet olgusundan ümmet şuuruna yöneltmiş ve böylece “kabile toplumundan akîde toplumuna”²⁴⁰ ulaşılmasını sağlamıştır. Bu ümmet olma şuuru sayesinde ki, Evs ile Hazrec arasındaki rekabet sükût bulmuş ve kısmen sona ermiştir. Kısmen denilir, zira Hz. Ebû Bekr’in halife seçilmesi olayında nüksedecek olan rekabet, bununla sınırlı kalmamış, Hz. Peygamber döneminde bile birbirlerinin bulundukları mahallelere çok zorunlu olmadıkça girmemişlerdir. Bir rivâyete göre Evs ve Hazrec Akabe Biatları’nı müteakiben Allah Rasûlü’nden (s.a.s.) bir muallim göndererek kendilerine imamlık yapmasını istemişlerdi. O dönemde imamlık yapmaya namzet olan Sa’d b. Muâz’a Evsliler itiraz etmişlerdi. Çünkü Sa’d’ın Hazrec’li olması Evs tarafında hoşnutsuzluk meydana getirmiş ve onun imamlığını kabul etmemişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de Mus’ab b. Umeyr’i Medine’ye göndererek meseleyi halletmişti.

Evs ile Hazrec, Yahudilerin oyunlarına gelerek yıllarca birbirlerine düşmanlık etmişlerdi. Bu durum onların İslâm’a girmeleriyle son bulmuştur. Kur’ân-ı Kerîm, onların önceki durumlarını şöyle tasvir etmektedir: “Hepiniz toptan, Allah’ın ipine (dinine) sınımsız sarılın; bölünüp ayrılmayın! Allah’ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birbirine ısındırarak ve Onun lütfu ile kardeş oluvermiştiniz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı. Allah size âyetlerini böylece açıklıyor, tâ ki

---

²⁴⁰ Bkz. Demircan, 20.

doğru yola eresiniz”²⁴¹ Evs ile Hazrec’in İslâm öncesi durumlarını özetleyen âyetten de anlaşılacağı gibi onlar, âdeta ateşten bir çukurun (birbirlerine düşmanlık etmeleri ve birbirleriyle savaşmaları sebebiyle vs. kenarındaydılar ve Allah onlara Hz. Peygamber’i göndermek suretiyle onları çukura düşmekten kurtarmıştır.²⁴²

H. Peygamber’in Medine’de ortaya koymuş olduğu muâhat uygulaması, kaynakların bildirdiğine göre Mekke döneminde de uygulanmıştır. Bu dönemde şu kişiler birbirleriyle kardeş ilan edilmişlerdir: 1. H. Ebû Bekr ile H. Ömer, 2. Hamza b. Abdulmuttalib ile Zeyd b. Hârise, 3. Ubeyde b. Hâris ile Bilâl b. Rebâh, 4. Mus’ab b. Umeyr ile Sa’d b. Ebî Vakkâs, 5. Ebû Ubeyde ile Ebû Huzeyfe Mihşem b. Utbe’nin azadlı kölesi Sâlim, 6. H. Ömer’in eniştesi Saîd b. Zeyd ile Talha b. Ubeydullah.²⁴³

H. Peygamber’in Mekke’de iken H. Ali’yi kendisine kardeş ilan ettiği rivâyet edilmektedir. Fakat ortaya konan bu muâhat uygulamasının daha çok, yardımlaşma amacıyla olduğu düşünülürse ve de H. Ali’nin küçüklükten itibaren H. Peygamber’in himâyesinde olduğu dikkate alınırsa uygulamanın kardeşlikten öte, H. Ali’yi himâye tarzında olduğu görülür.²⁴⁴ Mekke’deki kardeşlik uygulaması, “hak ve eşitlik” üzerine gerçekleşmiştir.²⁴⁵ Medine’deki uygulamadan farkı ise, maddî boyutlu olmaktan ziyade birbirlerine manevî destek olma yönünün ağır bastığı bir uygulama olmasıdır.²⁴⁶

H. Peygamber, Medine’ye hicretten yaklaşık beş ay kadar sonra yani hicrî 1. yılın Ramazan ayında Enes b. Mâlik’in evinde,²⁴⁷ Muhâcirlerle Ensârın başkanlarından müteşekkil büyük bir toplantı yaptı. Toplantıda Muhâcirlerin iskânı, iâşelerinin temini, intibak sorunlarının giderilmesi gibi konularda somut ve etkili bir hareket tarzı oluşturmak gayesiyle onları işbirliği yapmaya teşvik etti. “Medineli her bir aile başkanı, en azından refah ve maddî genişlik içinde bulunanlar, Mekkeli bir Muhâcir ailesini yanına alacaklardı; böylece hâsıl olan “ahdî kardeşlik münasebetine” göre her ikisi de

²⁴¹ Âl-i İmrân, 3/103.

²⁴² Apak, Adem Apak, “H. Peygamber’in Hicret Sonrası Medine’de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine”, 315-324.

²⁴³ Belâzurî, *Ensâb*, I, 270; İbn Seyyidinnâs, II, 321; Yıldız, I, 261; Şulul, 432.

²⁴⁴ İbn Seyyidinnâs, II, 321; Şulul, 433.

²⁴⁵ Belâzurî, *Ensâb*, I, 270; İbn Seyyidinnâs, II, 321; İbn Hacer, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 73; Demircan, 40.

²⁴⁶ Demircan, 41.

²⁴⁷ Semhûdî, I, 457; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 181; Doğrul, I, 207; Köksal, III, 80; Zengin, 74; Sarıçam, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 141; Suruç, I, 481; Şulul, 431; Vatandaş, II, 34. Buhârî’nin *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* X. cildinin 122. sayfasında bu uygulamanın hicretin yedinci ayında vuku bulduğu belirtilmektedir.

müştereken çalışacaklar; elde ettikleri kazancı aralarında paylaşacaklar ve hatta birbirlerine mirasçı olacaklardı. Herkes bu formüle rıza gösterip kabul etti”²⁴⁸ Başka bir rivâyete göre de Hz. Peygamber’e, içinde kâfur kokusu bulunan yeşil topraktan bir çanak getirilmiş, Ensâr ve Muhâcir o çanağın içine ellerini batırmak suretiyle anlaşılmışlardı.²⁴⁹ Enes b. Mâlik’in evinde gerçekleşen toplantıda Hz. Peygamber, Ensâr ve Muhâciründen kırk beş kişiyi birbirine kardeş ilan etmiştir. Ensârdan kırk beş kişi, Muhâcirlerden kırk beş kişiyi özellikle mâlî konular başta olmak üzere mirasta, mal paylaşımında, iş yerinin yarısının verilmesi vs. hususlarında kendilerine kardeş kabul etmişlerdir. Bu doksan kişi, ikişerli gruplar halinde olmak üzere her bir Mekkeli Müslüman, Medineli Müslümana kardeş ilan edilmiştir.²⁵⁰

Muâhat olayına katılanların sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Elli Muhâcir, elli de Ensâr olmak üzere toplam 100 kişi,²⁵¹ 22’şer kişiden olmak üzere 44 kişi,²⁵² 41’er kişiden olmak üzere toplam 82 kişi,²⁵³ 56’şar kişiden 112 kişi²⁵⁴ ve 186’şar kişiden olmak üzere 372 kişi²⁵⁵ oldukları yönünde rivâyetler vardır. Sayıların farklı olmasının nedeni, muâhat olayının bir süreç içerisinde ve farklı zamanlarda gerçekleştirilmiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Zira temel İslâm tarihi kitaplarında bütün Muhâcirlerin Ensârdan biriyle kardeş olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla bu sayının farklı olması normaldir. Kardeşleştirme uygulamasının Hz. Peygamber’in Enes b. Mâlik’in evinde yaptığı toplantıdan sonra da devam etmiş olması muhtemeldir. Mesela Ca’fer b. Ebî Tâlib ile Muâz b. Cebel; aynı şekilde Ebû’d-Derdâ ile Selmânü’l-Fârîsî arasındaki muâhat daha sonra gerçekleşmiştir. Çünkü muâhat uygulaması esnasında bahsi geçen sahâbîler Medine dışındaydılar. Fakat bunların isimleri de kardeşleştirme hâdisesinde geçmektedir ki, bu da belirtilen görüşü kuvvetlendirmektedir.²⁵⁶ Medineli Müslümanlar, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) uygulamasına isteyerek katılmışlar ve bu konuda herhangi bir olumsuz tavır

²⁴⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 181.

²⁴⁹ Köksal, III, 81.

²⁵⁰ İbn Sa’d, I, 204; Belâzurî, *Ensâb*, I, 271; Humeydî, IV, 23; İbn Hacer, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 73; Zebîdî, X, 122; Doğrul, I, 207; Köksal, III, 81; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 329; Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 141; Demircan, 41.

²⁵¹ İbn Sa’d, I, 204; İbn Seyyidinnâs, I, 325.

²⁵² Belâzurî, *Ensâb*, I, 270-271.

²⁵³ İbn Seyyidinnâs, I, 324-325.

²⁵⁴ İbn Habîb, 71-75; Köksal, III, 81.

²⁵⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 181; Palabıyık, “Hz. Peygamber’in Devlet Kurma Faaliyeti (Tarihî Arka Plan ve Teşriî Açısından)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (17), 2002, 93-120.

²⁵⁶ Demircan, 41.

takınmamışlardır. Onların davranışları Hz. Peygamber’i ziyadesiyle memnun etmiş ve müteaddit defa Ensârı metheden ifadelerde bulunmuştur. Bunlardan birinde; Rasûlullah (s.a.s.), Ensâr kadınlarının ve çocuklarının düğün yemeğinden neşeli bir şekilde geldiklerini görünce ayağa kalktı ve onlara hitâben; “(Ey Ensâr kadınları ve çocukları!) Allah şâhid olsun ki, siz bana insanların en sevimlilerisiniz.” dedi ve sözünü üç defa tekrar etti.²⁵⁷ Özellikle Ensârın fazileti hakkında çeşitli hadis kitaplarında bâb’lar vardır. Kardeşleştirme uygulamasında da onların faziletlerine sıkça rastlamaktayız. Yine konuya misâl olmak üzere, onlardan bazıları Hz. Peygamber’e gelerek arazilerinin yarısını Muhâcirlere vermek istediklerini belirttiler. “Buna mukabil Mekkeliler’in izzeti nefisleri onlarınkinden daha alt seviyede değildi; bu ikramı kabul etmediler ve şöyle dediler: “Yapılacak bir kira akdine mebni arazilerinizi bize kiralayınız.” Aynı şekilde Rasûlullah, günümüzde “el-Ahsâ” denen o devrin Bahreyn eyaletinden gelen gelirleri sadece Ensâr zümresine tahsis etmek istediğinde bu defa onlar; “Hayır, bizler kadar Muhâcirler de hisse almalıdırlar.” diyerek bu teklifi kabul etmediler.²⁵⁸

Benzer bir rivâyet Buhârî’de de geçmektedir: Ensâr, Hz. Peygamber’e gelerek; “Ya Rasûlallah! Hurmalıklarımızı Muhâcir kardeşlerimizle aramızda paylaştırır mısın?” dediler. Hz. Peygamber bu teklifi kabul etmeyerek onlara şu şekilde bir alternatifte bulundu: “Hayır! Öyle olmaz! Mülkiyeti verilmez. Ancak Muhâcirler çalışmak suretiyle ortak olurlar; sularlar; tımar ederler. Ürünü de paylaşırsınız”²⁵⁹ Bununla alakalı aktarılabilecek şu olay, fedakârlığın hangi boyutlarda olduğunu göstermektedir: “Ensârdan Sa’d b. Rebî ile Muhâcirlerden Abdurrahmân b. Avf Medine muâhatı kapsamında kardeş olmuşlardı. Sa’d b. Rebî sahip olduğu malının yarısını ona ayırmış ve daha sonra Abdurrahmân b. Avf’ın bekâr olmasından dolayı kendisine şöyle demiştir: “Ben mal yönüyle Ensârın en zenginiyim. Malımın yarısını sana ayırdım. Sonra bak; iki eşimden hangisini dilerse senin hesabına boşayayım; iddeti geçince onunla evlenirsin.” Abdurrahmân b. Avf ise Sa’d’a; “Allah ehlini ve malını sana mübarek eylesin. Benim bunlara ihtiyacım yoktur.” şeklinde cevap vermiştir.²⁶⁰ Ensârın fedakârlıkları hakkında Kur’ân’da Enfâl Sûresi’nin 74. âyetinde şöyle buyrulmaktadır: “Hani o imânda sebat eden, zulüm diyarından göç eden, Allah yolunda var gücüyle çaba

²⁵⁷ Zebîdî, X, 11.

²⁵⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 18.

²⁵⁹ Zebîdî, X, 122-123.

²⁶⁰ Zebîdî, VI, 341-342. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 339; Doğrul, I, 207; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 331; Vatandaş, II, 36.

gösteren ve onlara kucak açıp yardım edenler var ya: Onlar gerçek birer mü'mindirler. Onları engin bir bağış ve görkemli bir rızık beklemektedir.” Yine konuyla alakalı olarak Haşr Sûresi'nin 9. âyetinde şöyle buyurulmaktadır: “Bunlardan önce Medine'yi yurt edinip imâna sarılanlar ise, kendi beldelerine hicret edenlere sevgi besler, onlara verilen ganimetlerden ötürü içlerinde bir kıskanma veya istek duymazlar. Hatta kendileri ihtiyaç duysalar bile o kardeşlerine öncelik verir, onlara verilmesini tercih ederler. Her kim nefsinin hırsından ve mala düşkünlüğünden kendini kurtarırsa, işte felah ve mutluluğa erenler onlar olacaklardır.”²⁶¹

Muâhat uygulaması, Medine'de ümmet olma şuurunu yerleştirme amacına yönelik olduğundan büyük bir tesir icra etmiştir. Zira birbirleriyle kardeş ilan edilenler, aynı zamanda birbirlerine mirasçı da olmuşlardı. Hicretten bir süre sonra daha devam edecek olan bu uygulama, Enfâl Sûresi'nin 75. âyeti ile sona ermiştir: “Sonradan iman eden ve hicret edip sizinle beraber cihad edenler de sizdendir. Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmağa) daha uygundur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir.”²⁶²

Kaynaklarda geçtiği şekliyle bu dönemde birbirleriyle kardeş ilan edilen bazı sahâbe şunlardır:

Muhâcirler

Hz. Ebû Bekr

Hz. Ömer

Hz. Osman

Ebû Ubeyde b. Cerrâh

Ensâr

Hârice b. Zeyd

Utbân b. Mâlik

Evs b. Sâbit

Sa'd b. Muâz

²⁶¹ Bu âyetin nuzûl sebebi olarak şu olay zikredilmektedir: “Rasûlullah, Beni Nadr mallarından Muhâcirlere taksim etmiş ve Ensârdan ihtiyacı olan üç kişiden başkasına vermemiş ve buyurmuştur ki: “Dilerseniz mallarınızdan ve evlerinizden Muhâcirlere pay verir, bu ganimetten pay alamazsınız.” Bunun üzerine Ensâr;” Hem mallarımızdan ve evlerimizden onlara hisse veririz, hem de ganimeti onlara bırakır, paylaştırılmasında kendilerine ortaklık da etmeyiz.” dediler.” Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad. İsmail Karaçam, vdgr), Azim Dağıtım, İstanbul 1992, VII, 503.

Bu konu için ayrıca bkz. Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, VI, 210-211.

²⁶² Kardeşlik uygulamasının bir rivâyete göre de Ahzâb Sûresi'nin 6. âyeti ile neshedildiği belirtilmektedir: “Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır. Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, (mirasçılık bakımından) birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhâcirlerden daha yakındır; ancak dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır. Bunlar Kitap'ta yazılı bulunmaktadır.”

Abdurrahmân b. Avf	Sa'd b. Rebî'
Zübeyr b. Avvâm	Seleme b. Selâme
Talha b. Ubeydullah	Ka'b b. Mâlik
Ca'fer b. Ebî Tâlib	Muâz b. Cebel
Saîd b. Zeyd	Übey b. Ka'b
Mus'ab b. Umeyr	Ebû Eyyûb el-Ensârî
Ebû Huzeyfe b. Utbe	Abbâd b. Bîşr
Ammâr b. Yâsir	Huzeyfe b. Yemân
Ebû Zerri'l-Ğifârî	Münzir b. Amr
Hâtıb b. Ebî Beltea	Uveym b. Saîde
Selmânü'l- Fârisî	Ebu'd-Derdâ-i Uveymir
Bilâl b. Rebâh	Ebû Ruveyha Abdullah ²⁶³

Hiz. Peygamber, Enes b. Mâlik'in evinde sahâbeye "ikişer ikişer kardeşleşin." dedikten sonra amcası oğlu Hiz. Ali'nin elini tuttu ve; "Bu, benim kardeşimdir" diyerek onu kendisine kardeş ilan etti.²⁶⁴ Hiz. Muhammed (s.a.s.), Medine'de kardeşlik uygulamasında bazı hususları göz önüne almıştır. Amcası Hiz. Hamza ile Zeyd b. Hârise ve Hiz. Ali ile kendisi gibi Muhâcirlerden olan sahâbeyi, Medine'de kardeş ilan ederken, "mezkûr kardeşliğin, bazı sahâbîleri birbirlerine benzetme ve gönüllerini birbirlerine ısındırma amacıyla"²⁶⁵ tesis edilmiş olma ihtimali kuvvetli gözükmektedir. Yine, Hiz. Ali ile olan kardeşliğinin de sebebi şu olabilir: Hiz. Peygamber, yanında büyüttüğü ve

²⁶³ İbn Hişâm, II, 146-148; Belâzurî, *Ensâb*, I, 270-271; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 96-97; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 121; İbn Seyyidinnâs, I, 323-325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 338; İbn Hacer, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 74-80; Zebîdî, VII, 75-76; Yıldız, I, 261; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 329; Haylamaz, I, 572.

İbrahim Sarıçam, "Hiz. Peygamber ve Evrensel Mesajı" adlı eserinin 141.sayfasında Mus'ab b. Umeyr'in Ka'b. Mâlik ile kardeş ilan edildiğini belirtmektedir. Ancak araştırma esnasında Mus'ab b. Umeyr'in Hiz. Halid b. Zeyd'le, yani Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin dışında başka bir kişiyle kardeş ilan edildiği tespit edilemedi.

²⁶⁴ İbn Hişâm, II, 146-148; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 338; Zebîdî, VII, 76; Yıldız, I, 261; Şulul, 433; Haylamaz, I, 572.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 338.

amcası Ebû Tâlib'den alarak nafakasını kendisinin üstlendiği Hz. Ali'yi başkasına havale etmeyi uygun görmemiş olabilir.²⁶⁶

Burada bir husus daha belirtilmelidir ki; kardeşleştirme hâdisesinde Ca'fer-i Tayyâr'ın da ismi geçmektedir. Onun bu sırada Medine'de olmayıp Habeşistan'da bulunduğu bilinmektedir. Yine Selmânü'l-Fârisî ve Ebû'd-Derdâ ile olan kardeşlik uygulamasında da Ebû'd-Derdâ'nın henüz o dönemde Müslüman olmadığı ifade edilmektedir. Bu sahâbîlerin, kardeşleştirme uygulamasında isimlerinin geçmesi, uygulamanın zaman içerisinde devam etmesinden kaynaklanmış olabilir. Yani muâhat, bir kerede olup bitmiş bir hâdise değil, Bedir Savaşı'na kadar uygulaması devam eden bir süreçtir.²⁶⁷ Uygulamaya konulan “kardeşleştirme, karşılıklı iki kişi arasında yapılmakla birlikte, burada ana amaç olarak, iki grubun veya iki sosyal üitenin toplumsal anlamda entegrasyonu idi.”²⁶⁸

Kardeşlik müessesesinin pratikteki faydalarını şu şekilde belirtmek mümkündür:

1. Câhiliye döneminde geçerliliği olan ve daha sonra kaldırılan “hılf” (antlaşma) yerine muâhat uygulaması konulmuştur.²⁶⁹

2. Muhâcirlerin Medine'ye uyumlarının rahatlıkla sağlanması gerçekleştirilmiştir.

3. Muhâcirlere ekonomik yönden destek çıkılması sağlanmıştır.

4. Ekonomik desteğe, âyetlerde geçtiği üzere, ibâdet boyutu eklenerek hem Medineliler'in arzu ve iştiyakları artmış, hem de Mekkeli Müslümanlarda ortaya çıkması muhtemel üzüntünün önüne geçilmiştir.

5. Sahâbe arasında ortak özellikler ve Muhâcirler ile Ensâr arasındaki zihniyet birlikteliği sağlanmıştır.

6. Medine'de Yahudi ve münafıkların fitnelerine, Medine dışında ise Kureyşliler'in tehditleri ve düşmanlıklarına karşı güçlü bir ümmet oluşturulması amaçlanmıştır.²⁷⁰

²⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 338-339.

²⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 338-339; Zebîdî, VII, 76.

²⁶⁸ Mustafa Arslan, “İslâm'ın İlk Döneminde Toplumsallaşma Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış: Kardeşleştirme örnek Olayı”, *İslâmî Araştırmalar* Dergisi, 18 (3), 2005, 251-274.

²⁶⁹ Palabıyık, “Hz. Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyeti”, 93-120; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 328.

Şüphesiz yukardaki faydaları daha da çoğaltmak mümkündür. Fakat tarihte meydana getirmiş olduğu etki ile büyük önem arz eden muâhat uygulaması, sahâbe arasında vuku bulabilecek düşmanlık, nifak, fitne-fesat gibi kötü durumlara fırsat vermemiş ve İslâm birliğinin oluşturulmasında dönüm noktalarından birisi olmuştur.

2.4. BEDİR SAVAŞI VE MUS'AB B. UMEYR

Müslümanların devletleşme safhasının hemen başlangıcında karşılaştıkları bu savaş, onların bir anlamda var olma veya yok olma mücadelelerinin bir yönünü teşkil etmiştir. Hem psikolojik olarak, hem de asker itibariyle yeterli seviyede olmayan Medine ordusunun hicretten yaklaşık iki yıl sonra Kureyş ordusuna karşı savaşılabileceği, taktik ve stratejik açılarından çok güçlü olmalarını zorunlu kılmaktaydı. Hz. Peygamber savaşın belirtilerinin başlangıcından bitişine kadar, gerekli olan bütün hamleleri başarılı bir şekilde devreye sokmuştu. Kur'ân-ı Kerîm'de Bedir Savaşı'na yer verilmiştir. Konuyla ilgili âyetlerde Medine ordusunun hem nicelik, hem de nitelik itibariyle durumlarından söz edilmekte ve onların çok da güçlü olmadıkları anlatılmaktadır. Bu özelliklerinden olsa gerek, onlar moral ve motivasyon yönüyle ilâhî yardıma mazhar olmuşlar ve İslâm Devleti'nin vereceği ilk sınavda Müslümanlar, Allah'ın yardımıyla müşriklere galip gelmişlerdir. Hz. Peygamber ilâhî yardımlara rağmen savaş planlarını bir komutan gibi yapmış ve savaşa bu şekilde girmiştir.

Bedir Savaşı ile ilgili geniş bilgileri hemen her İslâm tarihi kitabında bulmak mümkündür. Konunun bu çalışmayı asıl ilgilendiren yönü, Mus'ab b. Umeyr'in savaşta yaşadıklarını aktarmaktır.

Müslümanların yeni vatanlarının Mekkeliler'in ticaret kervanlarının geçiş güzergâhında olması, ilk başlarda Mekke müşrikleri açısından herhangi bir risk teşkil etmiyordu. Ancak zaman zaman yaşanan küçük çaplı çatışmalar, ileride gerçekleşecek büyük olayların işaretleri gibi idiler.²⁷¹ Mekkeliler, Müslümanları Medine'de rahat bırakmıyorlar ve gizliden gizliye planlar yapıyorlardı. Öyle ki, Medine'de Hz. Peygamber'i öldürmesi için Abdullah b. Ubey'le anlaşma bile yapmışlardı.²⁷²

²⁷⁰ Algül, İslâm Tarihi, I, 328; Palabıyık, "Hz. Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyeti", 93-120.

²⁷¹ Vatandaş, II, 94.

²⁷² Doğrul, I, 230; Yıldız, I, 445.

İslâm tarihi kaynaklarında “Abdullah b. Cahş Seriyyesi” diye bilinen olayda Hz. Peygamber, genç ve heyecanlı kumandan olan Abdullah b. Cahş’ı herhangi bir çatışmaya girmeden sadece stratejik öneme binaen Mekke-Şam ticaret yolunu gözetlemesi için askerî birlikle yola çıkarmıştı. Ama Abdullah, Tâif’ten dönen Kureys’e ait kervana saldırmış ve onlardan bir kişiyi öldürerek iki kişiyi de esir almıştı. Hz. Peygamber, Abdullah’a kızmış; ölen kişinin diyetini ödemiş ve rehineleri de geri göndermişti.²⁷³ Ancak, Kureysliler kamuoyu oluşturarak bu olayda Müslümanları zor durumda bırakmayı amaçlamış ve öteden beri onlara karşı hazırlamayı düşündükleri Mekke ordusu için sebep bulmuşlardı.

İşte kamuoyu oluşturma çalışmaları Mekke’de yankı buldu ve hicrî ikinci yılda Kureys’ten hemen herkesin katıldığı büyük bir ticaret kervanı oluşturularak yola çıkarıldı. Buradan elde edilecek gelirle büyük bir ordu hazırlanacak ve bu ordu, Müslümanların üzerine gönderilecekti. Hz. Peygamber, ashâbıyla yaptığı istişâre neticesinde kervana doğru arkadaşlarıyla beraber yürümeye karar verdi. Bu amaçla 12 Ramazan H. 2 (9 Mart 624) tarihinde Medine’den yola çıktılar.²⁷⁴ Fakat kervanın yöneticisi olan Ebû Süfyân, önden göndermiş olduğu ajanlar vasıtasıyla Müslümanların hazırlıklarından haberdar oldu. Mekke’ye elemanlarını göndererek Kureysliler’in hemen hazırlanmalarını istedi.²⁷⁵ İlk ajan Mekke’ye ulaşır ulaşmaz, o dönemde gelenek olan ve kötü bir haber ya da olayın duyurulmasını amaçlayan yüksek bir tepeye çırılçıplak olarak tırmandı ve kervanın başına gelmesi muhtemel haberi duyurdu. Haber, Mekke ahalisi tarafından kızgınlık ve öfkeyle karşılandı. Zira bu kervanda malı veya çıkarı bulunmayan tek bir ev dahi yoktu.²⁷⁶

Mekke’nin liderlerinden olan Ebû Cehil, hemen şehrin büyüklerini toplayarak ne yapmaları gerektiği hususunda görüşmeler yaptı. Zaman dar olduğundan çevredeki kabilelere haber gönderip onların desteğini alma imkânları yoktu. “Belki de baştan beri Müslümanları küçük gördükleri için buna ihtiyaç da duymamışlardı.”²⁷⁷ Ebû Süfyân

²⁷³ Vâkıdî, I, 13; İbn Hişâm, II, 243-244; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 369-370; Doğrul, I, 228; Hasan, I, 145; Köksal, III, 202; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 352; Vatandaş, II, 91; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 256.

²⁷⁴ Mustafa Fayda, “Bedir”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 325-327; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 258.

²⁷⁵ Vâkıdî, I, 28-31; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 258.

²⁷⁶ Muhammed Hamidullah, *H. Peygamber’in Savaşları*, (H.1400), (Çev. Nazire Erinç Yurter), İstanbul, Yeni Şafak Gazetesi Baskısı ts, 37; Köksal, III, 272; Ateş, 537; Vatandaş, II, 95.

²⁷⁷ Apak, *İslâm Tarihi*, I, 288. Ayrıca bkz. Taberî, II, 86.

tehlikeyi bertaraf edebilme adına, Mekke'ye dönüş güzergâhını değiştirip Kızıldeniz sahilinden gitti ve böylece Medineliler'in saldırısından kurtulmaya çalıştı.²⁷⁸

Mekkeliler bu hengâme içerisinde oluşturdukları yaklaşık 1000 kişilik bir orduyla Bedir'e doğru yola çıktılar. Orduda 700 deve ile 100 at vardı.²⁷⁹ Müslümanların tarafında ise durum farklıydı. Mekkeliler'in sayısal çoğunluğuna karşılık İslâm ordusunda 314 asker; 3 at ve 70 deve bulunuyordu. İslâm ordusu 83 kişi Muhâcirlerden, 61 kişi Evsliler'den ve 173 kişi ise Hazrecliler'den oluşmaktaydı.²⁸⁰

Hiz. Peygamber Bedir'e müşriklerden önce gelmiş; yüksek bir yere karargâhını kurmuştu. Hubâb b. Münzir'in teklifiyle Bedir'de bulunan su kuyularından biri hariç diğerleri tahrip edilmiş; böylelikle müşrik ordusunun susuz bırakılması amaçlanmıştı.²⁸¹

Savaştan bir gece önce yağmurun yağması, Müslümanların karargâhlarını kurdukları zemini sertleştirmişti. Buna mukabil müşriklerin bulunduğu zeminin toprağı ise çamurlaşmış ve onların hareket etmelerini zorlaştırmıştı.²⁸² Bu olay, savaş başlamadan önce müşriklerin morallerinin bozulmasına sebep olmuştu. Kur'ân'da Bedir Savaşı öncesi durum şöyle anlatılmaktadır: “Karşı karşıya gelen iki orduda sizin için bir mesaj vardı. Bir ordu Allah yolunda savaşıyor; diğeri ise inkârında direniyordu. Onlar ötekilerin iki misli olduğunu kendi gözleriyle görüyorlardı. Ama Allah, dilediğini yardımıyla güçlendirir. Bu olayda basiret sahipleri için elbette ibretler vardır.”²⁸³ Savaş öncesi ve sırasındaki ilâhî yardımın nasıl vuku bulduğu da şu şekilde anlatılmaktadır: “Hani (Allah), kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi

²⁷⁸ İbn Sa'd, II, 12; Belâzurî, *Ensâb*, I, 288; Taberî, II, 85; Makdîsî, IV, 186; Hitti, 165; Lings, 200; Şâkir, II, 174; Hasan, I, 146; Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 155-156; Yıldız, I, 446; Şulul, 496; Suruç, II, 31; Haylamaz, II, 36-37.

²⁷⁹ İbn Sa'd, II, 13-14; Belâzurî, *Ensâb*, I, 289; Makdîsî, IV, 187; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 16; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 397; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 225; Hasan, I, 147; Köksal, III, 280-283; Fayda, 325-327; Şulul, 497; Suruç, II, 31; Vatandaş, II, 96; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 258.

²⁸⁰ İbn Hişâm, II, 255; Belâzurî, *Ensâb*, I, 289-290; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 16; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 390; Zebîdî, X, 145; Hamidullah, *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, 38; Köksal, III, 283; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 356; Vatandaş, II, 96.

Müslümanların asker sayısı ile at ve develerinin sayısı yaklaşık olarak bildirilmiştir. Bu sayılar, çeşitli kaynaklarda farklılıklar göstermektedir.

²⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 400; Doğrul, I, 232; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 260-261.

Hiz. Peygamber, savaşta müşriklerin bütünüyle susuz kalmamaları için onlara su içme imkânı tanımıştır. Bkz. Şulul, 500.

²⁸² İbn Sa'd, II, 14; Belâzurî, *Ensâb*, I, 293; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 358; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 261.

²⁸³ Âl-i İmrân, 3/13.

temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağırdıyordu.”²⁸⁴

Burada şu hususu belirtmekte fayda var ki, Allah Rasûlü (s.a.s.), ilâhî yardımın gönderilmesine rağmen savaş stratejisi ve taktiklerinin gerektirdiği askerî planları uygulamaktan geri durmamıştır. Onun düşüncesi, “emrin ilâhî olmasına rağmen stratejinin insanî olabileceği”²⁸⁵ şeklinde savaşa başlamaktı. Bu amaçla da savaş öncesinde hem dua etmesi hem de zırhını giymiş olması, bu ifadeyi açıklar niteliktedir. Savaş başlamadan hemen önce Hz. Peygamber (s.a.s.) sesli olarak şöyle dua etmiştir: “Ya Rab! Peygamberlerine yardım edeceğin hakkındaki ahdini ve zafer va’dini senden isterim. Allah’ım! Eğer mü’minlerin helâkini diliyorsan, bugünden sonra sana ibâdet eden bulunmayacaktır.” (Rasûlullah, sırtından ridası düşünceye kadar duasına devam etmişti. Hz. Ebû Bekr, onun ridasını alıp tekrar omuzlarına koymuş ve arkasında beklemiştir. Sonunda o, Rasûlullah’ın elini tutarak; “Bu kadar dilek yeter ya Rasûlallah! Rabbına karşı duada ısrar buyurdun.” dedi. Allah’ın elçisi bu esnada bir zırh içinde idi.²⁸⁶

Savaş sırasında Hz. Peygamber, “başkumandan bayrağı” demek olan “Livâ-i Saâdet”i Mus’ab b. Umeyr’e, “râyet” denilen ikinci derecedeki iki bayraktan birini Hz. Ali’ye, diğerini de Ensârdan Sa’d b. Muâz’a teslim etti.²⁸⁷ Hz. Peygamber’in Mus’ab b. Umeyr’e sancağı vermesi sebepsiz değildi. Zira Hz. Mus’ab’ın kabilesi olan Abdüddâr oğulları öteden beri Mekke’de sancaktarlık görevini ifa etmekteydi. Hz. Peygamber de bu özelliğini bildiğinden sancak taşıma görevini ona verdi. Aynı şekilde müşriklerin üç sancağından birini de yine Abdüddâr oğullarından ve Mus’ab b. Umeyr’in kardeşi olan Ebû Azîz taşımaktaydı.²⁸⁸

İki ordu arasındaki savaş 13 Mart 624 (2. Hicrî, Ramazan, Cuma) tarihinde başladı. Sayı itibariyle Müslümanların yaklaşık üç katı olan müşrik ordusu,

²⁸⁴ Enfâl, 8/11. Bkz. Apak, *İslâm Tarihi*, I, 261.

²⁸⁵ Fârûkî- Fârûkî, 151.

²⁸⁶ Zebîdî, VIII, 334 ve X, 146.

²⁸⁷ Vâkıdî, I, 56; Zebîdî, X, 138; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 224.

Başka bir rivayette Muhâcirler adına Mus’ab b. Umeyr, Hazrec adına Hubâb b. Münzir ve ve Evs adına da Sa’d b. Muâz Bedir’de sancaktarlık ve bayraktarlık görevinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Sa’d, II, 13; Humeydî, IV, 86; Belâzurî, *Ensâb*, I, 293; İbn Seyyidinnâs, I, 377; Nedvî, 218; es-Seyyid b. Hüseyin Affânî, *Envâru’l Fecr fî Fezâil-i Ehl-i Bedr*, Dâru Mâcid, Cidde 2006, II, 250; Köksal, III, 33; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 356.

²⁸⁸ İbn Sa’d, II, 14; Belâzurî, *Ensâb*, I, 293; Nedvî, 25; Köksal, III, 314.

düşmanlarını hafife almışlar ve savaşa değil de sanki bir eğlenceye katılıyorlarmış gibi Bedir'e gelmişlerdi. Müslümanlar ise, Allah tarafından manevî askerlerle desteklenmişti. Onların savaş öncesi durumları Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: "Gerçekten, sizler birkaç biçare iken, Bedir'de Allah size yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız! O vakit sen müminlere: "Rabbimizin indirdiği üç bin melek ile size imdâd göndermesi yetmez mi?" diyordun. Evet, eğer sabreder ve itaatsizlikten sakınırsanız, düşmanlarınız da hemen üzerinize geliverirlerse, Rabbimiz formalı formalı tam beş bin melek göndererek size yardım edecektir. Allah bu imdadı sırf size müjde olsun ve kalpleriniz bununla müsterih olsun diye yaptı. Nusret ve zafer, ancak (mutlak galip, tam hüküm ve hikmet sahibi), azîz ve hakîm olan Allah tarafından gelir. Evet Allah, kâfirlerden ileri gelenleri imha etmek veya onları baş aşağı ederek ümitsiz bir hale düşürmek için size bu imdadı gönderdi."²⁸⁹

Savaşta mü'minlere yardım edeceğini bildiren Allah, savaş esnasında bu yardımların şöyle gerçekleştiğini bildirmektedir: "Rabbin meleklere vahyediordu ki: "Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi siz de müminlere sebat ve cesaret verin. Kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Haydi, vurun onların boyunlarına, vurun onların parmaklarına!"²⁹⁰

"Siz savaşta onları kendi kuvvetinizle öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. (Ey Rasûlüm) Attığın vakit sen atmadın; lâkin Allah attı. Ve bunu Allah, müminleri güzel bir imtihana tâbi tutmak için yaptı. Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitir ve bilir. İşte Allah size böyle yaptı. Çünkü Allah kâfirlerin tedbirini zayıflatır. Ey müşrikler! Siz zafer mi istiyordunuz? İşte zafer geldi! Siz müminlere hücumdan vazgeçerseniz bu sizin için daha iyi olur; yok döner yine savaşa başlarsanız, biz de başlarız! Askeriniz çok da olsa size hiç fayda vermez; çünkü Allah müminlerle beraberdir."²⁹¹

Âyetlerden de anlaşılacağı üzere Allah, mü'minleri gerek savaş öncesi ve gerekse zafer elde ettikten sonra ilâhî nusrete mazhar kılmış, yani sebepler dairesinde yerine getirilen şartları ifade eden "lojistik desteğe," kendi katından olmak üzere "psikolojik desteği de"²⁹² eklemiş ve böylece Müslümanlar müşriklerle savaşmışlardır.

²⁸⁹ Âl-İmrân, 3/123-127. Ayrıca bkz. Enfâl, 8/9-11; Tevbe, 9/14-15.

²⁹⁰ Enfâl, 8/12.

²⁹¹ Enfâl, 8/17-19.

²⁹² Apak, *İslâm Tarihi*, I, 261.

Bedir Savaşı, aynı gün ikindiye doğru Müslümanların zaferiyle sonuçlanmıştır. Savaşta Ebû Cehil de dâhil olmak üzere müşriklerden yetmiş kişi öldürülmüştür.²⁹³ Bu savaşa, Mus'ab b. Umeyr'in kabilesi olan Abdüddâr oğulları Mekkeliler safında katılmış ve Mus'ab ile kardeşi Ebû Azîz b. Umeyr karşılıklı olarak birbirlerine kılıç çekmişlerdir.²⁹⁴

Müslümanlar Bedir Savaşı'nda altısı Muhâcirlerden, sekizi Ensârdan olmak üzere toplam on dört şehit vermişlerdir.²⁹⁵ Şehit olan on dört sahâbe şunlardır:

Muhâcirler:

1- Ubeyde b. Hâris, 2- Umeyr b. Ebi Vakkâs, 3- Zü'ş-Şimâleyn b. Abdi Amr b. Nadle, 4- Âkil b. Bükeyr el-Leysî, 5- Hz. Ömer'in azadlısı Mihca', 6- Safvân b. Beyzâ.

Ensâr:

1- Sa'd b. Hayseme, 2- Mübeşşir b. Abdilmünzir, 3- Yezid b. Hâris, 4- Umeyr b. Humâm, 5- Râfi b. Muallâ, 6- Hârise b. Sürâka, 7- Avf b. Hâris, 8- Muavviz b. Hâris.²⁹⁶

Bedir Savaşı'nda Müslümanlar tarafından esir alınan müşriklerin durumu da İslâm tarihi kaynaklarında ele alınan konular arasındadır. Konuyla alakalı olarak yine Enfâl Sûresi'nin 67-69. âyetlerinde onlara davranma şekli ve uygulanacak hükmün nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. Bedir esirlerinin bir diğer önemli yanı ise, bunlar arasında Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın bulunuyor olması idi.

Müslümanların Bedir esirlerine muameleleri, savaş esirlerine uygulanan hukuk itibariyle emsâl teşkil edebilecek niteliktedir. Zira esirler arasında maddî durumu iyi olanlar dört bin dirhem fidye karşılığında serbest bırakılmışlardır. Buna gücü

²⁹³ Vâkıdî, I, 147-151; İbn Sa'd, II, 16; Belâzurî, *Ensâb*, I, 295-302; Makdîsî, IV, 190; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 88-91; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 446; Zebîdî, X, 151; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 43; ve *İslâm Peygamberi*, I, 227; Hasan, I, 147; Şâkir, II, 191; Yıldız, I, 443; Fayda, 325-327; Doğrul, I, 238; Algül, *İslâm Tarihi*, I, 368; Şulul, 501; Suruç, II, 52; Vatandaş, II, 113; Ali Muhammed Sallâbî, *Gazavâtü'r-Rasûl*, Müessesetü İkra, Kâhire 2007, 49; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, (Thk. AbdulAzîz b. İbrahim), Dâru İşbilya, Riyâd 1999, 188; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 160; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 265; Haylamaz, II, 80. Beyhakî, bu sayının 74 olduğunu haber vermektedir. Bkz. *Delâilü'n-Nübüvve*, III, 123.

²⁹⁴ İbn Hişâm, II, 355; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 262.

²⁹⁵ Vâkıdî, I, 145; İbn Sa'd, II, 16; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 87-88; Beyhakî, III, 122; Zehebî, *Tehzîb*, I, 18; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 489; Zebîdî, X, 151; Doğrul, I, 238; Hasan, I, 147; Şâkir, II, 192; Yıldız, I, 449; Fayda, 325-327; Köksal, III, 368; Şulul, 501; Vatandaş, II, 113; Haylamaz, II, 79.

²⁹⁶ Vâkıdî, I, 145-146; İbn Sa'd, II, 16; Beyhakî, III, 122; İbn Haldun, *Târîhu İbn Haldun*, II, 430; Köksal, III, 363; Şulul, 501.

yetmeyenler, Müslümanlardan okuma yazma bilmeyen on kişiyi eğitmesi karşılığında serbest kalmışlardır. Bunu da yerine getiremeyenler ise bedelsiz olarak serbest bırakılmışlardır.

Bedir esirleri hakkında Mus'ab b. Umeyr ile ilgili iki husus var ki, onları aktarmak faydalı olacaktır: Nadr b. Hâris, Abdüddâr oğullarından olup Mus'ab b. Umeyr'in amcasıdır.²⁹⁷ Mekke'de Hz. Peygamber'e en çok hakaret eden ve sözleri ile onu inciten birkaç kişiden biri idi. Nadr, Bedir Savaşı'na katılmış ve Mikdâd b. Amr tarafından esir edilmişti. Mikdâd onu Hz. Peygamber'in huzuruna getirdi. Allah Rasûlü (s.a.s.) de onun önceki hali ve hareketleri ile Müslümanlara yapmış olduğu zulümden dolayı öldürülmesini emretti.²⁹⁸ Bu emir üzerine Mikdâd; "O, benim esirimdir ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onun Allah'ın kitabı ve Peygamberi hakkında hoş olmayan sözler söylediğini belirtti ve Mikdâd'a şöyle dua etti: "Allahım! Fazlınla Mikdâd'ı zengin kıl!" Nadr esir olarak Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) yanına getirildiğinde; "Benim katilim Muhammed'dir. Gözleri ile bana öylesine baktı ki, gözlerinde (âdeta) ölüm vardı." dedi. Daha sonra o anda orada bulunan Mus'ab b. Umeyr'e döndü ve şöyle dedi: "Ey Mus'ab! Sen bana burada olanlardan daha yakınsın. Bundan dolayı arkadaşınla konuş, beni de diğer arkadaşlarım gibi kabul etsin. (Bana da fidye karşılığı serbest kalanlar gibi davransın.) Mus'ab b. Umeyr de ona; "Muhakkak sen daha önceden şunları şunları söylüyordun ve şöyle şöyle yapıyordun." dedi. Bunun üzerine Nadr; "Ey Mus'ab! Bu an, azarlama anı değildir." dedi ve tekrar Hz. Muhammed'in kendisini de fidye karşılığı serbest bırakmasını Mus'ab'dan istedi. Şayet kendisini (Mus'ab'ı) aynı şartlarda Kureyş esir etmiş olsaydı, bu takdirde onu savunacağını belirtti. Mus'ab da ona; "Haklısın; ama ben senin gibi değilim. Şüphesiz İslâm, sizinle bizim aramızdaki ahidleri kaldırdı." şeklinde cevap verdi. Daha sonra Nadr, Hz. Ali tarafından öldürüldü.²⁹⁹

Bedir esirleri hakkında Hz. Peygamber, ashâbına onlara güzel muamelede bulunmalarını tavsiye etmişti. Sahâbe de Allah Rasûlü'nün emrine uymuş ve onlara karşı oldukça merhametli davranmışlardı. Öyle ki, Bedir'den Medine'ye dönerken

²⁹⁷ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, 126.

²⁹⁸ Vâkîdî, I, 149; Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Katıldığı Savaşlarda Sivillerin Korunması Meselesi", *EKEV Akademi Dergisi*, 1 (1), 1997, 117-12.

²⁹⁹ İbn Hişâm, II, 285; Belâzurî, *Ensâb*, I, 143-144; Berîğîş, 189-190.

yanındaki esirle, dönüşümlü olarak deveye binenler dahi olmuştur.³⁰⁰ Bu duruma benzer bir davranışı Ebû Aziz b. Umeyr anlatmaktadır. Ebû Aziz, Bedir’de müşriklerin sancaktarlarından birisi olup Mus’ab. Umeyr’in kardeşidir. Bedir’de esir olan Ebû Aziz sahâbenin, kendisine davranma şeklini şöyle anlatmaktadır: “Kardeşim Mus’ab, benim yanıma geldiğinde ben Ensârdan birisi tarafından esir alınmışım.” (Ensârdan bu kişinin ismi Ebû'l-Yeser’dir. Ama daha sonra kur’a çekilmek suretiyle Ebû Aziz, Muhrize b. Nadle’ye esir olarak verilmişti.) Kardeşim Mus’ab, adama şöyle dedi: “Buna dikkat et de sakın kaçmasın. Zira bunun annesi Mekke’nin zenginlerindendir. Bakarsın onu kurtarmak için sana fidyeye verir.” Ben de bunun üzerine Mus’ab’a dedim ki; “Ey kardeşim! Bu sözlerin beni korumak ve benim hakkımda hayır dilemek midir?” Mus’ab da bu sözüm üzerine bana şöyle dedi: “Benim kardeşim odur; sen değilsin.” Ebû Aziz’in annesi Hannâs binti Mâlik, oğlunu kurtarmak için dört bin dirhem fidyeye göndermiş ve böylece o, serbest bırakılmıştı. Ebû Azîz sözlerine devamla; “Beni Bedir’den getirdikleri zaman, ekmeği özellikle bana verirler; kendileri hurma yerlerdi. Çünkü Rasûlullah, bizim için onlara tavsiyede bulunmuştu. Onlardan birisinin eline bir ekmeğin parçası geçse onu bana verir; ben de utandığımdan onu iade eder, almazdım. O da bunu, ihtiyacı olan kimseye verirdi.”³⁰¹

Burada Mus’ab b. Umeyr’in yaklaşımı oldukça dikkat çekicidir. Zira kendisine zulüm yapan ailesine karşı herhangi bir kin gütmemesi, ayrıca din bağı kardeşliğini nesep yoluyla olan kardeşliğe tercih etmesi çok kolay bir hâdise olmasa gerek.

Bedir Savaşı’nın kazanılmasındaki etkenleri Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saâdet* adlı kitabında şöyle sıralamaktadır: “Bedir hâdisesinde en maddeperest insanları bile ikna edecek deliller vardır. Şöyle ki;

1. Her şeyden önce Kureyşliler birbirleriyle ihtilaf içinde idiler. Kureyş’in kumandanı Utbe, esas itibarıyla harbin aleyhinde idi. Zühre kabilesi harbe iştirak etmeyerek yurda dönmüştü.

2. Yağmurlar Kureyş’in karargâhını bataklığa çevirmiş ve harekâtını berbat etmişti.

³⁰⁰ Vatandaş, II, 115.

³⁰¹ Vâkıdî, I, 140; İbn Hişâm, II, 355; İbn Hazm, *Cevâmiu’s-Sîre*, 150; İbn Seyyidinnâs, I, 408; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 461-462; Şâkir, II, 194; Affânî, II, 250-251; Berîğîş, 191-192; Suruç, II, 52; Vatandaş, II, 115.

3. Kureyş, manevî sarsıntısı yüzünden Müslümanların sayısını iki misli görmeye başlamıştı.

4. Kureyş'in saf harbi pek bozuktu. Müslümanlar ise bizzat Rasûlü Ekrem tarafından tanzim olunmuşlardı.

Bütün bu maddî sebeplerin bir araya gelmesine biz “ilâhî te'yid” diyoruz. İnsan yalnız, karşılaşan orduların sayısına bakacak olursa, Müslümanların muvaffakiyetlerini ümid etmez. Kureyş içinde bütün ordularını besleyecek derecede zengin adamlar vardı. Müslümanların ise yiyecekleri kıttı. Kureyş'in bin küsur askeri vardı; Müslümanların askeri ise üç yüzden ibaretti. Müslümanların tamamıyla mücehhez olan askerleri azdı. Müşrikler ise tepeden tırnağa kadar mücehhezdiler.”³⁰²

Bedir Savaşı, sonuçları itibariyle de oldukça etkili olmuştur. Bunların en önemlisi, Müslümanlar artık bir güç olarak kabul edilmesidir. Bu durum yenilgiyi hazmedemeyen Kureyşliler'in yeni bir savaşa çok daha ciddi ve etkili bir şekilde hazırlanmaları gerektiğini zorunlu kılmıştır ki bu savaş, Bedir'den yaklaşık bir yıl sonra vuku bulacak olan Uhud Savaşı olacaktır.³⁰³

2.5. UHUD SAVAŞI ve MUS'AB B. UMEYR'İN ŞEHİT OLUŞU

Bedir'de ummadıkları bir mağlubiyetle karşılaşan Kureyşliler'in, bu yenilginin etkisini üzerlerinden atmaları kolay gözükmüyordu. Zira hem Ebû Cehil, Nadr b. Hâris gibi liderlerinin öldürülmesi, hem de sayı itibariyle kendilerinden üç kat daha az olan bir orduya karşı galip gelememeleri, onları psikolojik olarak derinden etkilemişti. Durumu telafi etme amacıyla yakınlarını kaybeden Kureyşliler, Ebû Süfyân'a gelerek Darünnedve'de tutmuş olduğu Mekkeliler'e ait olan ticaret mallarından Medineli Müslümanlara karşı bir ordu hazırlamak istediklerini söylediler. Bu grup içerisinde Kureyş ulularından Esved b. Muttalib, Cübeyr b. Mut'im, Saffân b. Ümeyye, İkrime b. Ebû Cehil gibi şahıslar da vardı.³⁰⁴ Ebû Süfyân bunlara Kureyşliler'in gerçekten bunu isteyip istemediklerini sordu. Onlar da Kureyş'in hepsinin buna hazır olduklarını

³⁰² Doğrul, I, 237-238.

³⁰³ İslâm tarihinde Bedir Savaşı'yla ilgili olarak üç gazveden bahsedilir: Birinci Bedir, “Safevân Gazvesi” diye bilinir. İkinci Bedir, “Büyük Bedir” diye bilinen ve 624'te gerçekleşen savaştır. Üçüncü Bedir ise “Küçük Bedir” adıyla anılan ve İslâm tarihi literatürüne “Bedrü's-Safra”, “Bedrü's-Suğra” ve “es-Sevîk” isimleriyle geçen gazvelerdir. Bkz. Şulul, 474.

³⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 44; İhsan Süreyya Sırma, *İslâmî Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, Beyan Yayınları, İstanbul 2010, 85; Suruç, II, 100; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 271.

belirtince Ebû Süfyân; “Zaten ben de buna katılacak olanların ilkiyim ve Abdumenâf oğulları da benimle beraberdir.” dedi.³⁰⁵ Böylece Kureyşliler yeni bir savaş için hazırlanmaya başladılar. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak elli bin dinarlık bir bütçe ile savaş hazırlığı başlatılarak Kureyş dışından kabilelerin de desteği ile üç bin kişilik bir ordu hazırlandı. Ordu bin deve yükü ticaret malı ile teçhiz edildi.³⁰⁶ Müslümanların sayısı ise Bedir’de olduğu gibi müşriklerin ordusundan az idi ve bu ordu Uhud’a doğru hareket ederken bin kişiden oluşmaktaydı. Ancak savaş başlamadan önce münafıkların başı Abdullah b. Übeyy b. Selûl, kendisine bağlı kişileri etkileyerek, Müslümanların arasından üç yüz kişi ile beraber ayrıldı ve böylece Müslümanlar yaklaşık olarak yedi yüze kişi kaldılar.³⁰⁷

Hız. Peygamber, Medine’de kalarak savunma savaşı yapmaları yönünde görüş belirtmesine karşılık sahâbe, şehirden çıkarak düşmanla çarpışmaları gerektiğini belirttiler. Hız. Peygamber, istişâre sonucu ortaya çıkan bu görüşü kabul ederek zırhını giydi ve ordusuna savaş için hazırlanmaları emrini verdi. Sahâbe, daha sonra kendi görüşlerinden vaz geçerek Hız. Peygamber’in fikrini daha isabetli bulduklarını belirttilerse de Hız. Muhammed (s.a.s.) bu teklifi; “Bir peygamberin zırhını giydikten sonra, müşriklerle karşılaşmadıkça, savaşmadıkça ve Allah onunla düşmanları arasındaki hükmünü vermedikçe zırhını sırtından çıkarıp yere koyması layık olmaz.” diyerek kabul etmedi.³⁰⁸

İslâm ordusu hazırlıklarını tamamlayarak Uhud Dağı’nın bulunduğu bölgeye doğru hareket etti. Müslümanların ordusu “Şevt”³⁰⁹ denilen mevkiye geldiklerinde Abdullah b. Übeyy ile beraber olan yaklaşık üç yüz kişilik ekip Hız. Peygamber’in

³⁰⁵ İbn İshâk, 301; Vâkıdî, I, 199-200; İbn Hişâm, III, 23; İbn Sa’d, III, 33; Taberî, II, 127; Makdîsî, IV, 198; İbn Seyyidinnâs, II, 4-5; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 23; İbn Haldun, *Târihu İbn Haldun*, II, 434; Nedvî, 229; Köksal, IV, 108-109; Yıldız, I, 458; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 271.

³⁰⁶ İbn İshâk, 305; Vâkıdî, I, 200; İbn Sa’d, II, 33; İbn Seyyidinnâs, II, 6; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 28; Zebîdî, X, 186; Hamidullah, *Hız. Peygamber’in Savaşları*, 53 ve *İslâm Peygamberi*, I, 233; Köksal, IV, 109; Ateş, 568; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 169; Şulul, 567; Suruç, II, 101; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 271; Sallâbî, 94.

³⁰⁷ İbn Hişâm, III, 27; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 28-30; Hamidullah, *Hız. Peygamber’in Savaşları*, 54; Doğrul, I, 260-261; Hasan, I, 150; Köksal, IV, 126, 130-131; Şulul, 567; Vatandaş, II, 148-149; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 272; Sallâbî, 99-100.

³⁰⁸ İbn İshâk, 304; Vâkıdî, I, 214; İbn Hişâm, III, 27; İbn Sa’d, II, 35; Beyhakî, III, 226; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 29; Hasan, I, 150; Köksal, IV, 120-124; Ateş, 568; Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 170-171; Yıldız, I, 460; Vatandaş, II, 146-147; Suruç, II, 107-108.

³⁰⁹ İbn Hişâm, III, 27; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 271-272. Apak’ın bahsi geçen eserinde “Şevt” kelimesi, “Veşt” şeklinde yazılmıştır.

yanından ayrıldı ve savaşmaktan vaz geçtiklerini söylediler. Kur'ân'da bu hususa şöyle işaret edilmektedir: "İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelen musîbet Allah'ın izniyle olmuştur. Bu da Onun müminleri ayırd etmesi, münafıklık yapanları da meydana çıkarması içindi. O münafıklara; "Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa düşmanınızın size ve ailelerinize saldırmasını önleyin!" denildiğinde; "Biz savaş olacağını bilseydik size katılırdık." dediler. Doğrusu o gün onlar imândan ziyade küfre yakındılar. Onlar ağızlarıyla, kalplerinde olmayan şeyleri söylüyorlardı. Ama Allah onların gizlediklerini pekiyi bilir."³¹⁰

Müslümanların sancaktarlığı Bedir Savaşı'nda olduğu gibi Mus'ab b. Umeyr'e verildi. Daha önceden de değinildiği üzere Abdüddâr oğullarının Mekke'de sancaktarlık görevini ifa ediyor olmalarından dolayı Hz. Peygamber Mus'ab b. Umeyr'e bu görevi vermiştir. Allah Rasûlü (s.a.s.), Uhud'da savaş için karargâh kurduğunda, müşriklerin sancaktarlığını kimin yaptığını sormuş ve Abdüddâr oğulları olduğu cevabını alınca; "Biz vefaya onlardan daha çok bağlıyız." buyurarak Mus'ab b. Umeyr'i yanına çağırıp sancağı ona verdi.³¹¹ Hazrec'in bayraktarlığını Hubâb b. Münzir veya Sa'd b. Ubâde; Evs'in bayraktarlığını ise Üseyd b. Hudayr yapıyordu.³¹² Aynı şekilde Kureyşliler'in sancaktarlığını ise Abdüddâr oğullarından Ebû Talha üstlenmişti.³¹³

Uhud Savaşı'na Abdüddâr oğulları kadınlarından ve Mus'ab b. Umeyr'in annesi Hannâs binti Mâlik, oğlu Ebû Azîz'le beraber katılmıştı.³¹⁴ Zaten bu savaşa Kureyşli kadınlar ayrı bir önem vermişlerdi. Zira birçoğunun akrabası, Bedir Savaşı'nda Müslümanlar tarafından öldürülmüştü. Kadınların savaşta yer almaları daha çok

³¹⁰ Âl-İmrân, 3/166-167; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 272.

³¹¹ Vâkıdî, I, 215; İbn Hişâm, III, 29; İbn Sa'd, II, 37; Belâzurî, *Ensâb*, I, 53; Taberî, II, 133; Makdisî, IV, 200; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 158; İbn Kayyim, III, 195; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 47; İbn Haldun, *Târîhu İbn Haldun*, II, 434; Köksal, IV, 135; Şâkir, II, 211; Nedvî, 231; Berîğîş, 197; Sallâbî, 102; Haylamaz, II, 132.

Vâkıdî, bu savaşta Hz. Ali'nin veya Hz. Mus'ab'ın sancaktarlığını yaptığını belirtir. Bkz. Vâkıdî, I, 215. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, II, 35.

³¹² Vâkıdî, I, 215; İbn Sa'd, II, 35; Şâkir, II, 211; Sallâbî, 102.

³¹³ Vâkıdî, I, 203; Belâzurî, *Ensâb*, I, 53; Beyhakî, III, 209-210; İbn Seyyidinnâs, II, 11. (İbn Seyyidinnâs, Talha'nın gerçek isminin Abdüddâr oğullarından Şeybe'nin kardeşi Talha b. Osman olduğunu belirtmektedir.)

İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe* adlı eserinin VI. cildinin 209. sayfasında, müşriklerin sancaktarlarından birinin Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz olduğunu ifade etmektedir.

³¹⁴ Vâkıdî, I, 203; İbn Hişâm, III, 25; Taberî, II, 128; Süheylî, III, 243; İbn Hacer, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 249; Köksal, IV, 113.

askerleri galeyana getirmek ve onları savaşıma kışkırtmak amacına yönelikti. Bunu da def çalarak ve Bedir’de öldürülenleri çağrıştıran şiirler okuyarak yapıyorlardı.³¹⁵

Uhud Savaşı, Uhud Dağı’nın eteklerinde iki ordunun 625 yılında (hicrî 3. yılın Şevvâl ayında) karşı karşıya gelmeleriyle başladı. Hz. Peygamber (s.a.s.), savaş stratejisi gereği Abdullah b. Cübeyr’i beraberindeki elli kişi ile beraber Uhud Dağı ile Ayneyn Tepesi arasındaki geçidi muhafaza etmekle görevlendirdi. Zira Ayneyn Tepesi, savaşın akıbetini tayin etmede kritik bir nokta idi. Hz. Peygamber onlara; “Şu yerinizden sakın ayrılmayın! Bizi kuşların kaptığını görseniz de, size haber göndermedikçe kesinlikle yerinizi terk etmeyin!” diye sıkı sıkıya emir verdi.³¹⁶

Savaşın başlangıcında Müslümanların gözle görülür bir üstünlüğü söz konusu oldu. Müşriklerin bozguna uğradığını gören Ayneyn Tepesi’ndeki bazı askerler, ganimet elde etme düşüncesiyle bulundukları yerden ayrılarak savaş meydanına doğru hareket ettiler. Abdullah b. Cübeyr her ne kadar onların yerlerinden ayrılmalarını engellemeye çalıştıysa da buna muvaffak olamadı ve beraberinde sadece on kadar okçu kaldığı halde bulunduğu yeri korumaya çalıştı.³¹⁷ Oldukça stratejik öneme sahip olan Ayneyn Tepesi’nin korunmasındaki amaç, düşman ordusunun Müslümanları arkadan kuşatmasını engellemektir. Bu önemi çok iyi bilen Kureyşliler’in komutanı Hâlid b. Velîd, okçuların bulundukları yerden ayrıldıklarını görünce beraberindeki askerlerle Müslümanları arkadan kuşattı. Ganimet peşinde koşan Müslümanlar, bir taraftan da savaş meydanından kaçan Kureyşliler’i kovalıyorlardı. Hâlid b. Velîd’in İslâm ordusunu arkadan kuşattığını gören Kureyşliler, savaş dengelerinin değiştiğini anlayınca kaçmaktan vazgeçip Müslümanların üzerine doğru yöneldiler. Böylece Müslümanlar iki ateş arasında kalmış oldu. Galip durumdan bir anda mağlup duruma düşen İslâm ordusu, büyük şok yaşıyordu. Düşman ordusunun çemberini aşamamanın etkisi ile sağa sola kaçışmaya başlayan Müslümanlar, bir taraftan da Hz. Peygamber’i korumaya çalışıyorlardı. Hz. Peygamber, bu hengâmede ordusuna; “Allah’ın kulları, bana doğru geliniz! Allah’ın kulları bana doğru geliniz!” diyerek ordusunu yanına çağırıyordu. Bu çağrıya yaklaşık otuz kadar sahâbe; “Senin yanından hiç ayrılmamak üzere, yüzüm yüzünün önünde siper ve kalkandır! Vücudum, vücuduna fedadır! Allah’ın selamı senin

³¹⁵ İbn Hişâm, III, 31; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 33; Yıldız, I, 458.

³¹⁶ İbn Sa’d, II, 44; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 31; Köksal, IV, 159.

³¹⁷ Vâkîdî, I, 220-22; İbn Sa’d, II, 44-45; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 46; Köksal, IV, 159; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 272.

üzerine olsun”³¹⁸ şeklinde cevap verdiler. Dağılmaya başlayan Müslümanlar, toparlanmak amacıyla Uhud Dağı’na doğru yöneldiler. Onların Uhud Dağı’na sığınışlarını Kur’ân-ı Kerîm, şöyle bildiriyor: “Allah size yaptığı yardım vaadini gerçekleştirdi: Onun izni ile o düşmanlarınızı kırıp geçiriyordunuz. Allah’ın size arzuladığınız galibiyeti göstermesine kadar, böylece bu vaad yerine geldi. Ama sonra siz isyan ettiniz; verilen emir hakkında çekiştiniz; yılgınlık gösterdiniz. O esnada kiminiz dünya menfaatini istiyordu; kiminiz âhiret mükâfatını. Sonra Allah sizi denemek için onlara karşı size verdiği desteği geri çekti; bozguna uğradınız. Bununla beraber sizin kusurlarınızı bağışladı da! Zaten Allah müminlere bol lütuf ve inayet sahibidir. O vakit siz savaş meydanından hızla uzaklaşıyor, dönüp hiç kimseye bakmıyordunuz. Peygamber ise peşinizden sizi çağırıp duruyordu. Bunun üzerine Allah, keder üstüne keder vererek sizi cezalandırdı. Allah’ın sizi affetmesi ne elinizden gidene, ne de başınıza gelen felâkete esef etmemeniz içindir. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”³¹⁹

Hiz. Peygamber, Uhud’da çeşitli yerlerinden yaralanmış ve birkaç dişi kırılmıştı. Savaşın ilerleyen bölümlerinde onun şehit edildiği şayiası yayıldı. Ebû Süfyân kendi ordusuna; “Hanginiz Muhammed’i öldürdü?” diye sorunca, İbn Kamîa; “Ben öldürdüm.” diye cevap verdi.³²⁰ Oysaki İbn Kamîa, Mus’ab b. Umeyr’i Rasûlullah’a benzettiğinden onu şehit ettiğini sanmıştı. Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) yanında bulunan birkaç sahâbe, onu ok yağmurundan koruyor ve ona siper olmaya çalışıyorlardı. Sa’d b. Ebî Vakkâs, Talha b. Ubeydullah, Hiz. Ali, Hiz. Ebû Bekr, Hiz. Hamza, Şemmâs b. Osman, Mâlik b. Sinân, Ziyâd b. Seken, Hiz. Ömer, Ebû Dücâne, Katâde b. Nu’mân, Vehb b. Kâbus, Süheyl b. Huneyf gibi ashâb, Allah Rasûlü’ne (s.a.s.) siper olurken yaralandılar ve bunlardan bazısı şehit oldu.³²¹

Hiz. Peygamber’i düşman saldırılarından koruyan ve ona siper olan sahâbeden birisi de Mus’ab b. Umeyr’di. Mus’ab, Uhud’da müşriklerin sancaktarlarından olan ve aynı zamanda kendi amcası olan Şurahbil b. Hâşim’i, Abduşurahbil b. Hâşim b. Abdimenâf b. Abdiddâr da denir, savaşta öldürmüştü³²² ve din bağının, İslâm’da kan

³¹⁸ Vâkıdî, I, 240-241; Köksal, IV, 162.

³¹⁹ Âl-i İmrân, 3/152-153.

³²⁰ Vâkıdî, I, 236.

³²¹ Vâkıdî, I, 240; İbn Sa’d, II, 40; Köksal, IV, 156-172; Vatandaş, II, 155-161.

³²² Belâzurî, *Ensâb*, I, 54.

bağından önce geldiğini ortaya koymuştur. Aynı kararlılığı Bedir Savaşı'nda esir alınan kardeşi Ebû Azîz hakkında da ortaya koymuştu. Kaldı ki bu savaşta, karşı cephede akrabalarından birçok kişi bulunmasına rağmen Mus'ab'ın kararlılığında herhangi bir değişiklik olmamıştı. Nitekim Ebû Azîz'in, Uhud'da Kazman Halîf Benî Zufr tarafından öldürülmesine³²³ herhangi bir tepkide bulunmamıştır. Aynı şekilde karşı cephede annesinin Kureyş askerlerine moral ve motivasyon sağlamak amacıyla bulunması Mus'ab b. Umeyr'i etkilememiştir.

Mus'ab'ın Uhud'da şehit olması, kaynaklarda şu şekilde anlatılır: Uhud'da Müslümanların dağıldıklarını ve paniklediklerini gören müşriklerden Abdullah b. Şihâb ez-Zührî, Utbe b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Kamîa ve Übeyy b. Halef Rasûlullah'ı öldürmek üzere yemin ettiler.³²⁴ Bunlardan Abdullah b. Kamîa, Kureyş'in cengâverlerindendi.³²⁵ İbn Kamîa, Rasûlullah'a yaklaşıp onu şehit etmek üzere hamle yaptı. Bu esnada Mus'ab b. Umeyr Allah Rasûlü'nü korumak amacıyla onun karşısına çıktı. İbn Kamîa o gün çift zırh giymişti.³²⁶ Hz. Peygamber'i şehit etmek için kılıcını salladı ve onu yaraladı. Mus'ab b. Umeyr bir elinde sancak, diğer elinde kılıç olduğu halde ona karşı koyuyor; ama bu kılıçlar onu öldürmeye yetmiyordu. Aldığı kılıç darbesiyle önce sağ kolu kesilen Mus'ab b. Umeyr, yere düşürmemek için sancağı sol eline aldı. İbn Kamîa, onun sol elini de kesince sancağı kollarıyla göğsüne bastırmaya çalıştı. Nihayetinde İbn Kamîa, ona mızrağıyla hamle yaptı ve dayanma gücü kalmayan Hz. Mus'ab yere düşerek şehit oldu.³²⁷ Giymiş olduğu zırh nedeniyle Hz. Muhammed'e

³²³ Bu konuda bkz. Bu çalışmanın 49 nolu dipnotu.

³²⁴ Vâkıdî, I, 344; Belâzuri, I, 319; İbn Kayyim, III, 197; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 56-57.

³²⁵ Vâkıdî, I, 243-247; İbn Sa'd, II, 35-40; Doğrul, I, 264.

³²⁶ Vâkıdî, I, 236-240; İbn Sa'd, II, 35-40; Haylamaz, II, 146.

³²⁷ İbn İshâk, 308; Vâkıdî, I, 239; İbn Hişâm, III, 36; Belâzurî, *Ensâb*, I, 128; İbn Sa'd, II, 40; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, 167; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 699; Süheylî, III, 256-257; İbnü'l-Cevzî, I, 392; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 50 ve V, 176; İbn Seyyidinnâs, II, 21-22; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 61; Şâkir, II, 225; Doğrul, I, 263; Köksal, IV, 175; Berîğîş, 199-200; Yıldız, I, 464; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 175; Vatandaş, II, 158; Şelebî, 145; Hâlid, 29; Suruç, II, 129-130; Sallâbî, 106; Haylamaz, II, 172.

Abdullah b. Kamîa için "İbn Kamîa el-Leysî" de kullanılmaktadır.

Bazı kaynaklarda Hz. Mus'ab'ın, Abdullah b. Kamîa tarafından değil de Übeyy b. Halef tarafından şehit edildiği belirtilmektedir. Bkz. Beyhakî, III, 211; İbn Seyyidinnâs, II, 24.

Uhud'da Übeyy b. Halef'le ilgili olarak şunlar anlatılır: Hz. Peygamber'in Uhud'da bulunduğu yere doğru gelen Übeyy b. Halef, ona; "Ey Muhammed! Sen kurtulursan, ben kurtulmam!" diyerek laf attı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ashâbına; "Bırakın gelsin" dedi. Übeyy, Allah Rasûlü'ne yaklaşıncaya, Hz. Muhammed mızrağını alarak ona doğru yöneldi. Übeyy bunu görünce kaçmaya başladı. Hz. Peygamber; "Ey yalancı, nereye kaçırıyorsun?" dedi ve mızrağını fırlatarak onu boynundan miğferle, zırh gömleğinin yakası arasından vurdu ve onu hafifçe yaraladı. Bunun üzerine o düştü ve; "Vallahi Muhammed beni

benzeyen Mus'ab b. Umeyr'i şehit eden İbn Kamîa, Allah Rasûlü'nü şehit ettiğini sandı ve; "Ben Muhammed'i öldürdüm." diye bağırarak müşriklerin yanına döndü.³²⁸

İslâm tarihi kitaplarında, Mus'ab b. Umeyr'in şehit oluşundan sonra anlatılan bir olay vardır: Mus'ab b. Umeyr Uhud'da şehit düştüğünde bayraktarlık görevini yapıyordu. Şehit olunca bayrak yere düştü. Bunun üzerine Allah, Mus'ab'ın suretinde bir meleği oraya gönderdi ve melek sancağı yerden alarak savaşın sonuna kadar onu taşıdı. Savaş esnasında bir ara Hz. Peygamber; "Ey Mus'ab ilerle!" deyince melek; "Ben Mus'ab değilim" diye cevap verdi ve Hz. Peygamber onun Mus'ab olmadığını anladı.³²⁹ Bu olaydan, Mus'ab b. Umeyr'in şehit olmasıyla beraber Allah tarafından gönderilen bir meleğin onun suretine girdiği anlaşılmaktadır.

Konunun tartışılacak yönünün olması tabiidir. Bu tartışmalara girmeden sadece şu husus söylenebilir ki, Allah'ın yardımının hem Bedir'de, hem de Uhud'da açıkça görüldüğü ve bunların Âl-i İmrân ve Enfâl Sûreleri başta olmak üzere Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde anlatıldığı nazar-ı dikkate alındığında bu olağanüstü durumların görmezden gelinmesini gerektirecek bir durumun olmadığı anlaşılabılır. Mus'ab b. Umeyr'in suretini meleğin alması olayına da bu açıdan bakılması gerektiği düşünülmektedir.

Uhud Dağı'na sığınan sahâbe, Allah Rasûlü'nün çağrısıyla yeniden toparlanmaya başladılar. Mekkeliler'le ortaya konan mücadele sonucunda kesin bir netice elde edilmeden her iki taraf da kendi karargâhlarına çekildiler.³³⁰

öldürdü!" dedi. Arkadaşları bu yaranın çok önemsiz bir şey olduğunu söyledilerse de, Uhud'dan sonra Mekke'ye dönerken yolda öldü.

Konu için bkz. Vâkıdî, I, 251-252; İbn Hişâm, III, 47; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 59-60; Köksal, IV, 182-184.

Edinilen görüşe göre Hz. Mus'ab, İbn Kamîa tarafından şehit edilmiştir. İslâm tarihi kaynaklarının çoğunda bu yönde ifadeler bulunmaktadır.

³²⁸ Vâkıdî, I, 236; İbn Hişâm, III, 36; Taberî, II, 136; Şâkir, II, 225; Doğrul, I, 263; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 175; Vatandaş, II, 158; Suruç, II, 130.

³²⁹ Vâkıdî, I, 234; İbn Sa'd, II, 39; İbn Şeybe, 231-232; Belâzurî, *Ensâb*, I, 55; İbnü'l-Cevzî, I, 392-393; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1009.

Muhammed Hamidullah, bu olay hakkında şu yorumu yapmaktadır: "Bu bayraktar şehit düştüğünde, Müslümanların cesaretlerini kaybetmemeleri için Mus'ab'a benzeyen bir melek bayrağı alıp kaldırmıştır." Bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1009.

Aynı kaynakta bu olaya ilişkin olarak İbn Hişâm'dan şu ifadeler eklenmiştir: "İbn Hişâm'daki kayda göre Mus'ab şehit edilince Rasûlullah'ın livâyı Ali'ye verdiği ve Uhud'da harbin kızıştığı bir sırada Rasûlullah'ın Ensârın râyesi altında oturduğu ve Ali'ye; "Raye'yi ilerlet" şeklinde emir gönderdiği de kaydedilmektedir. Bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1009. Bu rivayete esas teşkil eden konu, öyle zannedilmektedir ki Hz. Mus'ab'ın şehit oluşundan sonra sancağı alan kişinin Hz. Ali olmasıdır. Zira bazı kaynaklarda Hz. Mus'ab'ın şehit olmasından sonra yere düşen sancağı onun aldığı rivayet edilir. Yine rivayet edilmektedir ki, Mus'ab'ın Müslüman olan kardeşi Ebûr-Rûm sancağı yerden almıştır.

³³⁰ Vâkıdî, I, 249-250; İbn Sa'd, II, 45; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 274.

Mekkeliler'in komutanı Ebû Süfyân, savaş sonunda Uhud Dağı'ndaki Müslümanlara seslenerek Bedir Savaşı'nın intikamını aldıklarını ve bir yıl sonra yeniden kendileri ile savaşmak istediklerini belirterek meydan okudu.³³¹ Hz. Muhammed (s.a.s.), bu isteği kabul etti ve gerçekten bir yıl sonra belirtilen yere askerleriyle giderek orada yaklaşık bir hafta bekledi ve Mekkeliler'in gelmemesi üzerine geri döndü.³³²

Hiz. Peygamber Uhud'da iken Mekkeliler'in Müslümanlara yeniden saldıracakları duyumunu alınca Uhud'un ertesi günü Kureyş ordusunu takip etmek amacıyla Medine'ye sekiz mil mesafede bulunan Hamrâu'l-Esed'e kadar gitti. Burada beş gün boyunca ordusuyla bekleyen Hz. Muhammed, müşriklerin gelmediğini görünce Medine'ye geri döndü.³³³ Kur'an-ı Kerim'de bu olay şu şekilde anlatılır. "Hele o yara aldıktan sonra Allah'ın ve Rasûlü'nün çağrısına uyup gönül verenlere, hele onlar gibi ihsan ve takvâ sahiplerine pek büyük mükâfatlar vardır. Onlar öyle kimselerdir ki halk kendilerine; "Düşmanlarınız olan insanlar size karşı ordu hazırladılar; aman onlardan kendinizi koruyun." dediklerinde bu tehdit onların imânlarını artırmış ve "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!" demişlerdir. Sonra da kendilerine hiç bir fenalık dokunmadan, Allah'tan bir âfiyet, selâmet ve lütuf ile geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah çok büyük lütuf ve inâyet sahibidir."³³⁴

Allah Rasûlü, (s.a.s.) Uhud Savaşı'nın bitiminden sonra savaş meydanında şehitlerin yanına vardı. Medine'den de halkın gelmesiyle herkes yakınlarını aramaya başladı. Hz. Hamza da şehit olanlardandı. Bedir'de Ebû Süfyân'ın eşi Hind'in akrabalarını öldürmesi, Hind'in ona karşı kin beslemesine neden olmuştu. Hind, bu savaşı sabırsızlıkla beklemişti. Mızrak atmasıyla meşhur Vahşi'ye para vererek Hz. Hamza'yı şehit etmesini istemişti. Vahşi de savaş esnasında uzaktan attığı mızrağıyla onu şehit etti ve daha sonra vücuduna işkence yapmak suretiyle onun bazı organlarını çıkarıp Hind'e götürdü. Hz. Peygamber savaş meydanını dolaşırken Hz. Hamza'nın naaşıyla karşılaştı ve ona yapılan bu durumu görünce çok elem duydu ve gözyaşı döktü.

³³¹ İbn Hişâm, III, 54; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 239; Köksal, IV, 219-220; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 275.

³³² Beyhakî, III, 315; Köksal, IV, 220; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 277.

³³³ Beyhakî, III, 315; Apak, *İslâm Tarihi*, I, 277.

³³⁴ Âl-i İmrân, 3/172-174.

Savaş alanındaki şehitlerden birisi de Mus'ab b. Umeyr idi. Rasûlullah, (s.a.s.) onun yanına varınca aynı şekilde duyulandı ve Mus'ab'ın önceki haliyle son halini hatırlayarak ağladı. Zira o, savaş alanında şehit olduğunda üzerini örtecek doğru dürüst bir elbiseye bile sahip değildi. Konuyla alakalı olarak hadis ve tabakât kitaplarında çokça rivâyete rastlamak mümkündür. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

“Habbâb b. Eret'ten: “Mus'ab b. Umeyr Uhud'da şehit edilmişti. Üstünde alaca yünlü giysiden başka bir şeyi yoktu. Başını örttüğümüzde ayakları açılıyor; ayaklarını örttüğümüzde başı açıkta kalıyordu. Bunun üzerine Rasûlullah; “Üstündeki elbiseyle başını örtün; ayaklarına da izhir (otu) koyun” buyurdu.”³³⁵

Beyhakî, Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: “Rasûlullah, Uhud'dan geri dönerken yol üzerinde ölü bulunan Mus'ab b. Umeyr'e uğradı. Yanıbaşında durdu. Onun için dua etti. Sonra şu âyeti okudu: “İnananlardan Allah'a verdiği ahdi yerine getiren adamlar vardır. Kimi bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir.” (Ahzâb Sûresi, 23. âyet) Rasûlullah bu âyeti okuduktan sonra da şöyle dedi: “Şehâdet ederim ki bunlar, kıyamet gününde Allah katında şehitlerdir. Bunlara gelin ve bunları ziyaret edin. Nefsim kudret elinde bulunan Zat'a yemin ederim ki, her kim bunlara selam verirse, bunlar da kıyamet gününde onun selamına karşılık vereceklerdir.”³³⁶

Habbâb b. Eret'in yukarda zikredilen sözünün farklı bir şekli de şöyledir: “Buhârî, Ahmed b. Yûnus kanalı ile Habbâb b. Eret'in şöyle dediğini rivâyet eder: Peygamber'le birlikte hicret ettik. Allah'ın rızasını arıyorduk. Ecrimizi vermek Allah'a aittir. Bizlerden kimileri öte dünyaya göçtü. Bu hicretin karşılığı olarak bir şey yemeden geçip gittiler. Bunlardan birisi de Mus'ab b. Umeyr idi. Uhud gününde şehit edildi. Geriye sadece bir âbâ bıraktı. Onunla başını örttüğümüzde ayakları ortaya çıkıyordu;

³³⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh, *Müsned*, (Thk. Âdil Mürşid-Şuayb el- Arnavûd), Risâle Yayınları, Beyrut 1995, XXXIV, 538 ve XXXV, 190; Müslim, b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Dâru'l-Hadîs, Beyrut 1991, 649; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997, III, 332; 146; Zebîdî, IX, 394-395; el-Alî, 220.

³³⁶ Vâkıdî, I, 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 8.

İbn Kesîr, bu hadisin “garîb” olduğunu ve Übeyd b. Umeyr'den “mürsel” olarak rivayet edildiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 81.

ayaklarını örtüğümüzde ise başı açılıyordu. Peygamber bize; “Âbâ ile başını örtün; ayaklarının üzerine de izhir (otu) koyun.” dedi.”³³⁷

Abdurrahmân b. Avf’ın Mus’ab b. Umeyr hakkında söylediği şu sözler de aynı görüşü desteklemektedir: “Buhârî, Abdan ve Abdullah b. Mübârek kanalı ile Sa’d b. İbrahim’den naklen babası İbrahim’in şöyle dediğini rivâyet eder: Oruçlu iken Abdurrahmân b. Avf’a yemek getirildi. O şöyle dedi: “Mus’ab b. Umeyr öldürüldü. O, benden daha hayırlı idi. Bir beze sarıldı. Kefeni bundan ibaretti. Başı örtülürse ayakları açığa çıkıyor; ayakları örtülürse başı açığa çıkıyordu. Hamza öldürüldü. O, benden daha hayırlı idi. Sonra bize, oldukça (çok) dünyalık verildi. Korkarız ki, iyiliklerimizin mükâfatı, bu dünyada acele olarak bize verilmiştir.” Böyle dedikten sonra ağlamaya başladı. Nihayet kendisine getirilen yemeği geri çevirdi.”³³⁸

Hız. Peygamber, Uhud Savaşı’ndan sonra şehitlerin arasında dolaşırken Hız. Mus’ab’ın naaşının yanında durdu ve ona bakarak şöyle dedi: “Allah sana rahmet esin. Seni Mekke’de gördüğümde senden daha güzel elbise giyen ve kulak yumuşağına kadar saçı uzun olan hiç kimseyi görmemiştim. Şimdi ise sen saçı dağınık bir haldesin.”³³⁹

Mus’ab b. Umeyr, savaştan sonra Uhud şehitliğinde bulunan mezarına kardeşi Ebû’r-Rûm b. Umeyr, Âmir b. Rebîa ve Süveybit b. Amr tarafından defnedildi.³⁴⁰ Şehit olduğunda kırk yaşları civarındaydı.³⁴¹

Mus’ab’ın eşi Hamne binti Cahş, Uhud’da diğer kadınlar gibi cephe gerisinde yaralılara sağlık hizmeti vermekteydi. Savaş bittiğinde kadınlar yollara çıkarak hem Hız. Peygamber’in durumu, hem de yakınlarının akıbetleri hakkında bilgi almak istemişlerdi. Hamne de bunlardan biriydi. Yolda Hız. Peygamber’le karşılaşınca o, Hamne’ye kardeşi Abdullah bin Cahş’ın şehit olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hamne, kardeşi için istircâda bulundu (İnna lillahi ve innâ ileyhi râciûn dedi.) ve onun için dua etti. Peşine, dayısı Hamza b. Abdulmuttalib’in de şehit olduğunu haber verdi. Hamne aynı şeyleri onun içinde tekrarladı. Bu iki acı habere rağmen metanetini koruyan Hamne’ye kocası Mus’ab b. Umeyr’in şehit edildiği söylenince bu kez aynı sabrı gösteremeyip feryat etti

³³⁷ Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâ*, II, 96-97; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, I, 217; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 61; Zebîdî, IV, 351-352.

³³⁸ Vâkıdî, I, 311; Zehebî, *Siyeru A’lam*, I, 146 ve *Târîhu’l-İslâm*, I, 216-217; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 60-61.

³³⁹ Vâkıdî, I, 311; Belâzurî, *Ensâb*, I, 336; Berîğîş, 214.

³⁴⁰ Vâkıdî, I, 311; Belâzurî, *Ensâb*, I, 336; Berîğîş, 215.

³⁴¹ Belâzurî, *Ensâb*, I, 203; Nevevî, II, 96.

ve; “Vay başıma gelenler!” diyerek üzüntüsünü belirtti. Hz. Peygamber, onun üzüntüsünü anlayışla karşıladı ve bir kadın için eşinin ne kadar değerli olduğunu şu sözlerle ifade etti: “Kadın için her şey bir yana, kocası bir yanadır. Hamne, kardeşinin ve dayısının ölüm haberine dayandı, ama kocasının ölüm haberini duyunca feryat etti.”³⁴²

Uhud Savaşı, İslâm tarihinde önemli hâdiselerdendir. Yaklaşık yedi yüz kişilik bir ordunun üç bin kişiye karşı koyması ve bunun sonucunda da yenilmemesi, aslında büyük bir başarıdır. Savaşın başında Ayneyn Tepesi’ni tutan okçular birliğinin yerlerinden ayrılması, savaşın seyrini değiştirmiş ve galibiyetin elden gitmesine neden olmuştu. Müşriklerin savaşta yaklaşık yirmi üç askerinin ölmesi; buna mukabil Müslümanlardan da yetmiş sahâbenin şehit olması, bir anlamda Bedir Savaşı’nın intikamının Kureyşliler tarafından alındığının göstergesi olabilir. Fakat bunlara rağmen Müslümanları tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen Mekkeliler’in gayelerine ulaşamamış olmaları, onlar açısından bir başarının varlığını imkânsız kılmıştır.³⁴³ Zira Müslümanların mağlup sayılabilmeleri için kaybettikleri asker sayısı değil, savaş meydanından kaçmak veya düşmana teslim olma durumlarının ele alınması gibi kriterlerin göz önünde bulundurulması gerekir. Her ne kadar kaybedilen asker sayısı Mekkeliler’den fazla ise de, savaş sonunda Hz. Peygamber’in ordusuyla beraber Hamrâu’l-Esed’e kadar gidip orada düşmanın dönmesini engelleme gayreti, doğrudan bir mağlubiyetin olmadığını göstermektedir. Psikolojik olarak Mekkeliler’in bir üstünlüğü ifade edilse de, savaşın tamamı ele alındığında her iki taraf da kesin bir sonuç elde edemediğinden, Uhud muharebesinin tamamlanamadığı söylenebilir.³⁴⁴ Konuya Kur’ân-ı Kerîm şöyle işaret etmektedir: “Şayet siz (Uhud’da) yara aldı iseniz, karşınızdaki düşman topluluğu da benzeri bir yara aldı. İşte biz, Allah’ın gerçek mü’minleri meydana çıkarması, sizden şehitler edinmesi, mü’minleri tertemiz yapıp kâfirleri imhâ etmesi için zafer günlerini insanlar arasında nöbetleşe döndür dururuz. Allah, zâlimleri sevmez.”³⁴⁵

³⁴² İbnü’l-Kelbî, I, 74; Vâkıdî, I, 291-292; İbn Hişâm, III, 62; İbn Sa’d, X, 229; Beyhakî, III, 301; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 84; Köksal, IV, 210; Aykaç, 497; Haylamaz, II, 174-175; Yıldırım, 347.

³⁴³ Apak, *İslâm Tarihi*, I, 276.

³⁴⁴ Apak, *İslâm Tarihi*, I, 276-277.

³⁴⁵ Âl-İmrân, 3/140-141.

Uhud şehitleri hakkında genel kanaat yetmiş kişi oldukları yönündedir. Bu sayının kırk dört veya kırk yedi;³⁴⁶ kırk dokuz;³⁴⁷ altmış beş³⁴⁸ veya yetmiş³⁴⁹ olduğu da rivâyet edilmektedir. Bu sayının yetmiş olduğu esas alınırsa şu isimler belirtilebilir:

1. Hamza b. Abdulmuttalib,
2. Mus'ab b. Umeyr,
3. Ebû Hanne Mâlik b. Amr,
4. Ebû Eymen Mevlâ Amr,
5. Ebû Süfyân İbnü'l-Hâris,
6. Ebû Hubeyre b. el-Hâris,
7. Enes b. Nadr,
8. Üneys b. Katâde,
9. Evs b. el-Erkâm,
10. Evs b. Sâbit,
11. İyâs b. Evs,
12. İyâs b. Adıyy,
13. Sâbit b. Amr,
14. Sâbit b. Vakş,
15. Salebe b. Sa'd,
16. Sakf b. Ferve,
17. el-Hâris b. Enes,
18. el-Hâris b. Evs,
19. el-Hâris b. Adıyy,
20. Habîb b. Yezîd,

³⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 83.

³⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 83.

³⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 83; Köksal, IV, 202.

³⁴⁹ Vâkıdî, I, 300; İbn Sa'd, II, 40-45; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, I, 199; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 83; Hamidullah, *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, 58; Doğrul, I, 267; Köksal, IV, 202 Ateş, 571.

21. Hubâb b. Kayziyy,
22. Huseyl b. Câbir,
23. Hanzala b. Amr,
24. Hârice b. Zeyd,
25. Hallâd b. Amr,
26. Hayseme Ebû Sa'd,
27. Zekvân b. Abdikays,
28. Rifaa b. Amr,
29. Rifaa b. Vakş,
30. Subey' b. Hâtib,
31. Sa'd b. Rebî',
32. Saîd b. Süveyd,
33. Seleme b. Sâbit,
34. Sehl b. Kays,
35. Süleym b. el-Hâris,
36. Süleym b. Amr,
37. Şemmâs b. Osman,
38. Sayfi b. Kayziyy,
39. Damrâu'l-Cühenî,
40. Âmir b. Mahled,
41. Ubâdete b. el-Hashâs,
42. Abbâd b. Sehl,
43. Abbâs b. Ubâde,
44. Abdullah b. Cübeyr,
45. Abdullah b. Cahş,

46. Abdullah b. Seleme,
47. Abdullah b. Amr,
48. Abdullah b. Amr b. Vehb,
49. Ubeyde b. Teyyihân,
50. Ubeyd b. el-Muallâ,
51. Utbe b. Rebî',
52. Umâre b. Ziyâd,
53. Amr b. İyâs,
54. Amr b. Sâbit,
55. Amr b. Cemûh,
56. Amr b. Kays,
57. Amr b. Mutarrif,
58. Amr b. Muâz,
59. Anterâ Mevlâ b. Süleym b. Amr,
60. Kays b. Amr,
61. Kays b. Muhallid,
62. Keysân b. el-Maziniyyîn,
63. Mâlik b. İyâs,
64. Mâlik b. Sinân,
65. Mâlik b. Nümeyle,
66. Mücezzar b. Ziyâd,
67. Nu'mân b. Abdiamr,
68. Nu'mân b. Mâlik,
69. Nevfel b. Abdillâh,

70. Yezîd b. Hâtıb.³⁵⁰

---

³⁵⁰ Vâkıdî, I, 300; İbn Hişâm, III, 86-90; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, 166-173; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, I, 200-203; Eren-Erboğa, 5-11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUS'AB B. UMEYR'İN ŞAHSİYETİ ve TEBLİĞ METODU

3.1. AİLEVÎ, SOSYAL ve FİZİKÎ ÖZELLİKLERİ

Mus'ab b. Umeyr, önceki bölümlerde de belirtildiği üzere oldukça varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Aristokrasinin ve burjuvazinin hâkim olduğu bir kabileye mensup olması, onu her yönden diğerler insanlardan ayrıcalıklı kılmıştır. Bu meziyetlerinin yanına yakışıklılığı, yani fizikî güzelliği de eklenince o, Mekke'nin en gözde gençlerinden birisi olmuştur. Abdüddâr oğullarının sancaktarlık görevini üzerlerinde bulunduruşu, onların her bir ferdinin Mekke'de gözde insanlar olmalarını sağlamıştır. Nadr b. Hâris gibi edebiyatı kuvvetli olup sözün gücünü ustaca kullananların yanı sıra, annesi Hannâs binti Mâlik gibi, erkek hegemonyasının yoğun olduğu Arap toplumunda bu baskıyı aşarak kabilesinde söz sahibi ve bir anlamda da diktatör sayılabilecek kişilerin olması, Mus'ab'ın seçkin bir ortamda büyümesine zemin hazırlamıştır.

Gerek Mekke döneminde, gerekse Medine'ye hicretten sonraki süreçte İslâm'ı yok etmek için ortaya konan çabaların merkezinde Abdüddâr oğulları vardı. Bu işlerin organizasyonunda aktif rol almaları, onların Mekke oligarşisi içerisinde nüfuzlarını iyice artırmıştı. Mus'ab b. Umeyr de bu kabiledendi ve o da tüm dikkatleri üzerinde topluyordu. Bakımlı, güzel yüzlü ve temiz görünümlü olan Mus'ab, tabir yerindeyse, o dönem Mekke gençliğinin giyim-kuşam modasını belirleyen kişilerden biriydi. Onun giyim şekli insanlar arasında konuşulur ve saç modeline varana kadar taklit edilirdi. Mekke'nin bekâr kızları, onu görebilmek için evlerinin pencerelerine çıkar, ona hayranlıkla bakarlardı. Onun bu kadar bakımlı olmasında annesinin etkisi çok büyüktü. Annesi ona son derece ihtimam gösterirdi. Uyandığında yemesi ve içmesi için geceleri onun başucuna yiyecek ve içecekler koyardı.³⁵¹

Kaynaklar, onun Müslüman olmasına kadar geçen süreye ait teferruatlı bilgiler hakkında suskundur. Dolayısıyla onun câhiliye inanç ve kültürüne ait pek bir şey söylenemiyor. Öyle tahmin edilmektedir ki o, câhiliye dönemi inancının en yoğun bir

³⁵¹ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II, 279; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, V, 176; İbn Kesîr, *el-Fusûl*, 111; Eren-Erboğa, 103; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, X, 184; Kandehlevî, I, 361; Şelebî, 12.

şekilde yaşandığı Abdüddâr oğulları sülalesinde yetiştiğinden, câhiliyeye ait uygulamaları yakînen biliyordu. Muhtemeldir ki, onları da kısmen uygulamıştır. Kısmen denilir, zira Hz. Peygamber tebliğ başladıığında, yaşının çok erken dönemlerinde Müslüman olması ve kabilesinin daha sonra büyük baskı kurmasına rağmen dininden dönmemesi, câhiliye dönemi inanç ve âdetlerinden rahatsız olduğu fikrini ortaya koymaktadır. Zaten bu dönemle beraber âdeti “varlık içinde yokluk çekmek” deyimini Mus’ab b. Umeyr için geçerli olmuştur. Müslüman olmasından şehit olana kadar, o bakımlı ve yakışıklı halinden eser kalmamış; tertemiz elbiselerinin yerini yamalı ve kalın âbâ almıştır. İnsan fıtratının gereği olarak elbette ki Mus’ab da Müslümanlığının ilk dönemlerinde imkânsızlıklardan dolayı zorlanmıştır. Fakat İslâm’a ve Rasûlullah’a gönülden bağlı oluşu, onun bu zorluklar karşısında yılmadan ve sabırla mücadele etmesini sağlamıştır.

Hz. Peygamber’in onun hakkında, Mekke’nin en güzel elbise giyineni ve saçlarını uzatma tarzı itibariyle yakışıklı oluşunu ifade eden sözleri onun fizikî özelliklerini anlatmaktadır. İnce yapılı; ne uzun ne de kısa boyu vardı.³⁵² Orta boylu; uzun saçlı ve güzel bir simaya sahipti.³⁵³ Ömer Rıza Doğrul, Mus’ab’ın yüzünün Rasûlullah’a (s.a.s.) benzediğini belirtmektedir.³⁵⁴ Doğrul’un bu ifadesine kaynak teşkil edebilecek bir bilgiye rastlanmadı. O, tezini; “İbn Kamîa, Hz. Peygamber’i şehit etme amacıyla onun yanına yaklaşmaya çalışmış; ama Mus’ab b. Umeyr, Hz. Peygamber’in zırhını giydiğinden onu şehit etmiş ve böylece “Muhammed’i öldürdüm” demişti.” şeklinde ifade etmektedir. Bu benzeme, sima itibariyle değil; sadece Hz. Peygamber’in (s.a.s.) zırhını giymesi itibariyle söz konusudur.³⁵⁵

İbn Sa’d onun hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Mus’ab b. Umeyr Mekke’nin gençlerinden olup yüzü ve saç en güzel olanlarındandı. Ebeveyni onu çok severlerdi. Annesi, oldukça zengindi; ona en güzel elbiseleri giydirir ve onu en iyi şekilde kuşandırır. Mekkeliler’in en güzel koku sürüneni idi. Sivri uçlu ayakkabı (Hadramavt yapımı) giyerdi. Rasûlullah bir keresinde ondan bahsederken şöyle diyordu:

³⁵² İbnü’l-Cevzî, I, 392.

³⁵³ Yıldırım, 385.

³⁵⁴ Doğrul, I, 263.

³⁵⁵ Konu için bkz. Vatandaş, II, 158.

Mekke’de Mus’ab b. Umeyr’den daha güzelini, daha iyi giyineni ve daha rahat yaşayanını görmedim.”³⁵⁶

Hız. Peygamber Mus’ab’a irşad ve tebliğ döneminde görevler vermiş ve insanlara sık sık onu örnek göstererek onun İslâm’daki konumunu ortaya koymuştur. Bu kadar seçkin bir kişinin, ailesinin sunduğu bütün imkânları reddederek kendini İslâm’a adanması, Allah Rasûlü’nü oldukça memnun etmiş ve o, bu özelliği ile Medine Sefri (Elçisi) olarak orada İslâm’ı en güzel şekilde anlatmıştır. Hız. Peygamber’in onu methetme adına şu ifadeleri, Mus’ab b. Umeyr’in İslâm öncesi ve sonrası halini özetler niteliktedir: “Urve b. Zübeyr babasından rivâyetle; Rasûlullah (a.s.) Kuba’da beraberinde birkaç kişi ile beraber oturuyordu. Derken, Mus’ab b. Umeyr üzerinde avret yerlerini dahi kapatamayan bir hırka olduğu halde karşıdan gelip selam verdi. Orada bulunanlar selamını aldılar. Hız. Peygamber, ondan sitayişle bahsedip onu hayırla andıktan sonra; “Ben bu adamı Mekke’de kendisini çok seven ve bolluk içinde büyüten bir anne-babanın kucağında gördüm. Kureyş kabilesinin gençleri içerisinde onun gibisi yoktu. Sonra Allah’ın rızasını kazanmak ve Allah Rasûlü’ne yardım etmek arzusu ile bu mutlu yaşayışını terk etti. Şunu bilin ki, Allah size Rum ve İran ülkelerini verecektir. O zaman herhangi biriniz sabah bir takım, akşam bir takım elbise giyecek ve her birinizin önüne sabah bir çanak, akşam bir çanak yemek konulacaktır.” buyurdu. Rasûlullah’a “Ey Allah’ın elçisi! Bizim için bugün mü hayırlıdır, yoksa o gün mü?” diye sordular. Hız. Peygamber de; “Hayır, sizin için bu gün daha hayırlıdır. Eğer siz de benim dünyayı tanıdığım kadar tanısaydınız, dünya için üzülmezsiniz.” diye buyurdu.³⁵⁷

Farklı varyantlarla ifade edilen yukarıdaki hadiste Allah Rasûlü, Mus’ab’ın fedakârlığını gözler önüne seriyor ve sahâbesine onu örnek gösteriyordu. Onun hakkında bilgiler aktarılırken genelde; “O, sahâbenin büyüklerindendi.” ifadesi kullanılmaktadır.³⁵⁸

Tirmîzî’de ve diğer hadis kitaplarında da geçen başka bir hadiste Hız. Peygamber, yukarıdaki ifadelerine paralel olarak Hız. Ali’den gelen bir rivâyette şöyle

³⁵⁶ İbn Sa’d, III, 108.

Bu konu için ayrıca bkz. İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Esmâi’l-Ashâb*, II, 279; Süheylî, II, 252; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, V, 176; Kandehlevî, I, 361; Berîğîş, 79-08; Hayreddin ez-Ziriklî, VII, 248; Eren-Erboğa, 103.

³⁵⁷ Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1986, III, 628-629; Berîğîş, 83-84.

³⁵⁸ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi’l-Arab*, 126.

buyurmaktadır: “Biz Rasûlullah’la beraber oturuyorduk. O esnada Mus’ab b. Umeyr, sırtında yamalı bir hırka olduğu halde çıkageldi. Hz. Peygamber’in gözü ona ilişince, onun Müslüman olmadan önceki yaşayışı ile Müslüman olduktan sonra geldiği durumu hatırlayarak gözleri doldu ve şunları söyledi: “Gün gelir ki, sabah bir takım, akşam bir takım elbise giyersiniz ve Kâ’be nasıl süslü perdelerle donanıyorsa, sizin eviniz de perdelerle süslenecektir.” Orada bulunanlar; “O günkü durumumuz ne güzeldir! Zira dünyalığımız yerinde olduğu için kendimizi ibâdete veririz.” dediler. Hz. Peygamber; “Hayır, bu günkü durumunuz o günkü durumunuzdan hayırlıdır.” buyurdu.³⁵⁹

Hayatının bütün dönemlerinde insanlara örnek olan Mus’ab b. Umeyr, Uhud Savaşı’nda Medine’de kırk yaşlarında vefat ederken üzerinde sağlam bir elbisenin dahi bulunmaması, onun bütünüyle hayatını Allah’a ve Rasûlü’ne vakfettiğinin göstergesidir. İslâm’a girişiyle beraber rahat yüzü görmemiş ve Müslüman oluşundan şehit olana dek ömrü hep sıkıntılarla geçmiştir.

3.2. ŞAHSİYETİ ve AHLÂKİ

Yaklaşık kırk yıllık bir hayat süren Mus’ab b. Umeyr’in Müslümanlığı döneminde büyük başarılar elde etmesi, onun şahsiyeti ve ahlakıyla doğru orantılıdır. Yumuşak bir üsluba ve nazik bir yapıya sahip olması, onun Hz. Peygamber tarafından kritik görevlere getirilmesini sağlamıştır.

Hayatının İslâm’a ait döneminde denge unsuru olmuş ve bulunduğu yerde, taşımış olduğu görevleri yapmaya çalışmıştır. Özellikle Medine’nin İslâmlaşması sürecinde ortaya koymuş olduğu yaklaşım tarzları, Medine şehrinin savaştan fethedilmesini sağlamış ve bu anlamda büyük bir başarı gerçekleştirmiştir. Medine’nin homojen bir yapıda olmayışı ve buna ek olarak Evs ile Hazrec’in birbirleriyle kavgalı olması gibi o döneme ait sosyal problemler, ancak çok iyi bir strateji geliştirmekle halledilebilirdi ki, bu da iyi bir şahsiyet ve ahlaka sahip olan birisi ile mümkün olabilirdi ki Mus’ab b. Umeyr de bu görevlere layık özellikleri barındırmaktaydı.

O, ince ve nazik bir kişiliğe sahipti. İnsanları incitmeden konuşur ve onlar onun bu tutumundan memnun olarak ayrılırlardı. Nazik ve kibar yapısının yanında o, katılmış olduğu savaşlarda Allah Rasûlü’nü koruma ve İslâm’ı yaşatma adına göstermiş olduğu

³⁵⁹ Tirmîzî, IV, 647; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, V, 176-177; Canan, VI, 496; Şelebî, 9.

kahramanlıklarla da bilinirdi. Özellikle Bedir ve Uhud'da sancağı taşıması ve ustalıkla kılıç kullanması, onun bir başka yönünü teşkil etmektedir.

Bedir ve Uhud'da kendi akrabalarına karşı savaşması; ayrıca Bedir esirleri arasında kendi akrabalarının bulunmasına rağmen onlara sahip çıkmaması, Hz. Peygamber ve İslâmiyet söz konusu olduğunda tavırlarının değiştiğinin birer numunesidir. Şu haber, hem arkadaşları arasındaki değerini, hem de karakterini ortaya koymaktadır: Abdullah b. Âmir b. Rebîa babasından rivâyetle; “Mus’ab b. Umeyr, Müslüman olduğundan şehit olduğu güne kadar bana çok iyi bir dost ve arkadaş olmuştur. Habeşistan’a iki kere gerçekleştirdiğimiz hicrette beraberdik. Kavmim arasında benim, ondan daha güzel ahlâklı ve yanlış davranışı az olan arkadaşım olmamıştır.”³⁶⁰

3.3. TEBLİĞ METODU

Mus’ab b. Umeyr’in kılıç kullanmadan Medine’nin fethedilmesinde etkisinin bulunması, onun İslâm’ı çok iyi temsil ettiğinin göstergesidir. Bu yönüyle o, Medine’ye muallim olarak gitmiş ve eğitim-öğretim yoluyla bir yıl içinde Medine’de hemen her evde İslâm’dan bahsedilmesinde etkili olmuştu. Burada dikkat çeken şu hususu belirtmek lazım: O, insanların gönlüne doğrudan hitap ederken Allah Rasûlü’nden öğrendiği yöntemi, yani kaba ve sert olmamayı prensip olarak benimsemişti. Bu husus Kur’ân’da şöyle belirtilmektedir: “Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et; gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et. Rabbin elbette, yolundan sapanları en iyi bildiği gibi kimlerin doğru yola geleceğini de pek iyi bilir.”³⁶¹ Afzalurrahmân, bu âyetle alakalı olarak şunları belirtmektedir: “En güzel şekilde, kişinin tatlı dille, kâmil bir şahsiyet göstererek mantıkî ve cazip deliller sunarak; polemiklere girmekten, suçlamalara, çarpık tartışmalara, hakaretlere veya rakibini mağlup etmek, tartışmada kendi üstünlüğünü kabul ettirmek için istihza etmekten kaçınarak tebliğ etmesi gerektiğini ima etmektedir. Çünkü menfi tavırlar katı kalpliliğe ve inatçılığa sebebiyet verir. Bunun aksine, kişi diğerini sade ve mütevazı bir yolla ikna etmeye çalışmalı.”³⁶²

³⁶⁰ İbn Sa’d, III, 109; Kandehevî, III, 313; Berîğîş, 148.

³⁶¹ Nahl, 16/125.

³⁶² Afzalurrahmân, II, 250.

Mus'ab b. Umeyr'in de Medine'deki faaliyetlerinde takip ettiği usulün, âyetle belirtilen hususlara riâyet etmesi olduğu söylenebilir. Bu özellikteki birisinin tebliğ metotlarını tahlil etmek, hayatının anlaşılmasına yardım edecektir. Onun tebliğ metotları birkaç başlık altında incelenebilir:

3.3.1. Üslûbu ve İkna Kabiliyeti

Mus'ab b. Umeyr'in kibar ve nazik kişiliği, onun üslubuna da yansımıştı. Bu özelliğiyledir ki, Hz. Peygamber tarafından Medine'ye İslâm'ı anlatması ve Müslümanlara da dinlerinin gereklerini öğretmesi için tercih edilmişti. Medine'nin yurt edilmesinde büyük görevler ifa eden Mus'ab b. Umeyr'in çalışmaları, Evs ile Hazrec arasındaki küskünlük ve kırgınlıkları da kısmen ortadan kaldırmıştır. Onlara karşı göstermiş olduğu yumuşak üslup olumlu sonuçlar vermiştir. Bu görevleri yerine getirirken onun ne kadar zor bir görev üstlendiğini Hâlid Muhammed Hâlid şöyle ifade etmektedir: “Rasûlullah o dönem, Mus'ab b. Umeyr'den hem yaş, hem de konum olarak daha büyük sahâbesi ve de kendi yakınları bulunmasına rağmen Medine'ye mürşit olarak Mus'abu'l-Hayr'ı seçti. Mus'ab, kendisine zor ve tehlikeli bir görevin verildiğini, yakın bir zaman içerisinde davet, davetçiler, savaşçılar ve müjdeleyicilere hicret yurdu olacak olan Medine'nin, kendisine emanet edildiğini biliyordu. Mus'ab b. Umeyr Allah'ın vermiş olduğu akıl ve güzel ahlâkla emaneti taşıdı. Dünya malına değer vermemesi, yüceliği ve samimiyeti sayesinde Medineliler'in gönüllerini kazandı. Böylece onlar Allah'ın dinine grup grup girdiler”³⁶³

Medine'ye elçi olarak görevlendirildikten sonra, Akabe Biatları'nda Müslüman olan Es'âd b. Zürrâre'nin de yardımıyla Sa'd b. Muâz, Üseyd b. Hudayr ve Amr b. Cemûh gibi Medine liderlerine İslâm'ı anlatırken ortaya koymuş olduğu üslup, bu konuda onun çok zeki ve akıllı olduğunu göstermektedir. Zira biliyordu ki, kabile liderlerine son derece bağlı olan Medine Arapları'nın hepsine teker teker İslâm'ı anlatmak yerine, onların liderlerinden birinin Müslüman olması, sonuca daha çabuk götürecekti. Ve öyle de yaptı. Medine liderlerinin Müslüman oluşu onun işini kolaylaştırdı. Şunu belirtmekte fayda var: Kendisini öldürmek üzere gelen birisiyle; “Hele bir otur, beni dinle! Anlattıklarımı beğenirsen kabul edersin; beğenmezsen beni öldürürsün. Zaten elimde bir kılıç bile yok.” anlamında konuşması, onun ne kadar

³⁶³ Halid, 27. Ayrıca konu için bkz. Yıldız, I, 297.

yumuşak bir anlatım tarzına ve de ikna kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir. Karşısındaki kişi de psikolojik olarak bundan etkileniyor ve onu dinliyordu. Özellikle Sa'd b. Muâz'a Zuhuf Sûresi'nden okuması³⁶⁴ ve onun ikna olması, bu konuda kayda değer olaylardandır.

Onun üslubuna yön veren akıl, mantık ve duygu bütünlüğü, kendisini kısa zamanda başarıya ulaştırmıştır. Muhtemeldir ki Mus'ab, Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra onun irşat ve tebliğinde en yakın arkadaşlarından biri olmuştur. Onun üslubuna hâkim olan yegâne unsur, anlattığı şeyleri yaşıyor oluşudur. "Hal ile halledilmeyecek hiçbir mes'ele yoktur." düsturunca bu özelliğin olmadığı bir anlatış tarzının zaten başarılı olması düşünülemez. Mus'ab b. Umeyr de bu özelliği üzerinde taşıyor ve muhatabına bedenî, ruhî ve fikrî yönden bir bütün olarak İslâm'ı anlatıyordu. Mekke aristokrasisi içerisinde büyüdüğünden, bugünkü anlamda diplomasi ve bürokrasinin gerektirdiği bütün bilgi, birikim ve tecrübelerle sahip oluşu, onun hazır olarak Medine'ye gitmesini sağlamıştır. Bu vasıflara sahip olmasından dolayı Medine liderleriyle olan diyalogunda herhangi bir problemle karşılaşmamıştır.

3.3.2. Sabrı ve Fedakârlığı

"Davet metotları içerisinde en önemli motiflerden biri sabırdır. Çilesi olmayan dava yoktur ve çile çekmesini bilmeyen, acılara göğüs germeyen, sabırsız davranan dava sahipleri, muvaffakiyete eremezler."³⁶⁵ Hz. Mus'ab'ın özellikle Medine'nin yeniden inşası sayılabilecek çalışmaları dikkate alındığında, sabır olgusunun ön plana çıktığı görülecektir. İslâm'a girişinde ailesi tarafından uygulanan işkence ve eziyetlere katlanması; yine İslâm'ı anlatırken maruz kalmış olduğu hakaret ve küfürlerle karşılık vermeyip dayanması, onun sabrının göstermektedir.

"Habeşistan hicreti, Mus'ab'a İslâm'ı tebliğ konusunda geniş tecrübe kazandırmıştı. Mekke'de göğüs germiş olduğu acı tecrübeler ona, karşılaştığı güçlüklerle katlanmayı öğretmişti. Buna onun derin ilmini, siyasî tecrübesini, geniş ufkunu ilave edersek Rasûllah'ın Medine'de İslâm'ı yaymak üzere Müslümanlara Kur'ân okutup

³⁶⁴ Algül, *İslâm Tarihi*, I, 257. Ayrıca bkz. 200. dipnot

³⁶⁵ Ahmet Önkâl, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Hibaş Yayınları, Konya 1984, 37.

dinlerini öğretmek, İslâm âdâb ve prensiplerini bildirmek üzere niçin onu seçtiğini daha iyi anlamış oluruz.”³⁶⁶

İslâm’a girdikten sonra hayatının bütünüyle değişmesi, onunla ilgili aktarılan bilgilerin başında gelir. Ailesinin, kendisine aşırı düşkünlüğü ve özellikle annesinin bu konuda daha fazla hassasiyet göstermesiyle son derece narin ve nazik yetiştirilen ve tabir yerindeyse her dediği yerine getirilen Mus’ab b. Umeyr, İslâm’la beraber lüks yaşantısını kaybetmiştir. Bunun yerini açlık, susuzluk, işkence gibi durumlar almıştır. Onun bu durumuyla alaklı olarak Hz. Ömer’den gelen bir rivâyette şöyle bildirilmektedir: Hz. Peygamber, Mus’ab b. Umeyr’e baktı ve şöyle dedi: “Şu yiğite bakınız ki, Allah onun kalbini nurlandırdı da o, anne ve babasının yanında sizin görmediğiniz yiyecek ve içeceklerin en güzelleriyle beslenmekte olduğunu, üstünde sekiz dirheme satın aldığı takım elbiseyi görüp dururken, Allah ve Rasûlü’nün sevgisi, ona anne ve babasını terk ettirdi.”³⁶⁷ Buna benzer başka bir rivâyette de Zehebî’nin Siyeru A’lami’n-Nübelâsı’nda şöyle bildirilmektedir: “Sa’d b. Mâlik, Mekke döneminde maruz kalmış oldukları açlık ve şiddet politikalarını anlatırken kendilerinin buna dayanma gücü gösterdiklerini, fakat Mus’ab b. Umeyr’in buna zor dayandığını belirtip şöyle demektedir: “Mus’ab b. Umeyr, bizim aramızda anne-babasının Mekke gençleri içerisinde en nazlı yetiştirdiği kimse idi. Bize dokunan güçlükler ona da dokundu. O, buna dayanamadı. Açlık ve susuzluktan dolayı cildinin yılan derisi gibi buruştuğunu ve bunlardan dolayı gücünün kesildiğini ve mecâlinin kalmadığını gördüm. Onun zorda olduğunu fark ettik de sonra onu omuzlarımızda taşıdık.”³⁶⁸

Üstüne elbise alacak kadar bile parası olmayan ve şehit olduğunda da üzerini örtmek amacıyla izhir otunun kullanılması, Mus’ab b. Umeyr’in hangi şartlarda hayatını devam ettirdiğini göstermektedir. Müslüman olmadan önce bir kez giydiği elbiseyi bir daha giymeyecek kadar zengin olan Mus’ab, bu rahat ve konforlu hayatını Müslüman olmakla sonlandırıyor ve böylece sabır ve fedakârlık dönemine girmiş oluyordu. Açlıktan bayıldığı dönemlerde tekrar eski hayatına dönmemesi, onun sabretmedeki azmini ortaya koymaktadır. Daha önceden sahip olduğu mal, mülk, makam, para, şöhret

³⁶⁶ Yıldız, I, 297.

³⁶⁷ el-İsbehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, I, 108; İbn Kesîr, *el-Fusûl*, 111; Berîğîş, 80-81.

Bu hadisin farklı varyantları mevcuttur.

³⁶⁸ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, I, 148.

Bu ifadelerde geçen Sa’d b. Mâlik’in “Sa’d b. Ebî Vakkâs” olduğu da bildirilmektedir.

gibi bütün dünyalıklardan ferağat ederek ve de annesinin bütün yalvarmalarına rağmen bundan vazgeçmemesi onu, sahâbelerin seçkini haline getirmiştir.

3.3.3. Cesareti ve Kararlılığı

Yetişme tarzı itibariyle oldukça rahat bir hayat süren Mus'ab b. Umeyr, İslâm'a girerek bu özelliklerini sona erdirmiş ve Müslüman olmadan önceki bilgi ve tecrübelerini, Müslüman olduktan sonra yeni dini için kullanmıştır. Onun İslâmî hayatına hâkim olan hususlardan birisi de cesaret ve kararlılığıdır. Medine'ye tek başına silâhsız ve savunmasız olarak gitmesi ve de hiç kimseden çekinmeden Müslüman olmayan bir topluma İslâm'ı anlatacak olması, onun cesaretine ait örneklerdendir. Annesinin, onu dininden vazgeçirmek amacıyla bir nevi intihar sayılabilecek kızgın çöllerde güneşin altında oturması gibi hamlelerinin hiçbirisi onu kararından döndürememiş ve en sonunda annesi onun üzerinden elini çekmek zorunda kalmıştır. Medine'den dönüşünden sonra Mekke'de annesinin yanına uğramadan Hz. Peygamber'i ziyaret etmesi ve buna sinirlenen annesine söylemiş olduğu; "Ben Rasûlullah'tan önce hiç kimseyi ziyaret etmem."³⁶⁹ sözü, onun cesareti ve kararlılığına ait örneklerdendir.

Medine'ye ilk giden kişinin Mus'ab b. Umeyr olduğu birçok İslâm tarihi kitabında belirtilmekte;³⁷⁰ bu özelliği onun İslâm'ı anlatmaya ne kadar istekli ve arzulu olduğunu göstermektedir. Zira o dönemde bir insanın yabancı olduğu bir beldeye savunmasız olarak gitmesi, çok kolay bir iş değildi. Ama Mus'ab b. Umeyr, bütün tehlikelerine rağmen Medine'ye giderek İslâm'ı ve Rasûlullah'ı anlatmıştır.

Cesareti ile alakalı olarak Bedir ve Uhud Savaşları'nda ortaya koymuş olduğu kahramanca davranışları da hatırlanması gereken hususlardandır. Özellikle Uhud'da kendini Rasûlullah'a siper etmesi ve onu koruma adına İbn Kamî'a'yla çarpışarak şehit olması onun cesareti ve de Hz. Peygamber'i koruma konusundaki kararlılığını gösterir. Bu bağlamda Habeşistan'a hicret etmesi ve bu süreçte annesinin onu hapsettikten sonra bir yolunu bularak ikinci kez Habeşistan'a göç etmesi de kayda değer olaylardandır.

³⁶⁹ Atasoy-Paksu, 441.

³⁷⁰ Züheyr b. Harb, Ebû Bekr Ahmed b. Hayseme, *et-Târihu'l-Kebîr*, (Thk. Salah b. Fethî), el-Fârûku'l-Hadisiyye, Kâhire 2004, II, 46; Ahmed b. Hanbel, I, 182; XXX, 473,536; Zebîdî, X, 110; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, V, 176.

Hız. Mus'ab'ın tebliğ üslubuna hâkim olan temel ilkeler; İnsanı tanıma, hoşgörölü olma, söz ve davranış uyumu, ifadenin doğru kullanımı, kolaylaştırma, karamsar olmama³⁷¹ şeklinde sıralanabilir.

---

³⁷¹ Mustafa Ertürk, "Çağdaş Bir Tebliğ Metodolojisi Oluşturma Meselesi Üzerine Bazı Düşünceler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi II, Tartışmalı İlmî İhtisâs Toplantıları*, İSAV Yayınları, İstanbul 2009, 529-552.

SONUÇ

Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) eşsiz sahâbelerinden biri olan Mus'ab b. Umeyr İslâm ilim, kültür, bürokrasi ve diplomasi alanlarında ismi en çok zikredilenlerden olmuştur. Yakışıklılığı, hafızasının kuvvetli oluşu, beşerî ilişkilerin gerektirdiği donanımına sahip bulunuşu nedeniyle hep insanların dikkatini çekmiştir. Gencecik yaşta Müslüman olması, onun Hz. Peygamber'in yanında İslâm Dini'nin âdâb ve erkânını öğrenmesini sağlamıştır. Müslüman olduktan sonra ailesinin tehditlerine boyun eğmemiş ve canı dâhil her şeyini Allah yolunda harcamıştır.

Onun Müslümanlığı, çok zengin ve müreffeh bir hayatı reddetmesi ve zühdâne bir hayatı kabullenmesiyle dikkatleri çekmiştir. Ailesinin tepkisinden ve Mekke'nin zulmünden kurtulmak için Habeşistan'a göç etmiştir. Burada İslâm'ı yaşama ve tebliğ etme imkânı bulmuştur.

İslâm tarihinin en önemli dönüm noktalarından olan Akabe Biatları'nda aktif görevler almıştır. Bu dönemde savunmasız olarak Medine'ye gidip oranın aşiret liderlerine İslâm'ı anlatmayı başarması neticesinde her evde İslâmiyet'in varlığından haberdâr olunmasını sağlamıştır. Bir yıl gibi kısa sürede Medine'yi İslâm'a ev sahipliği yapma konumuna getiren Mus'ab, "Medine Fâtihî" ünvanını hak etmiştir. Medine'de hem dinî, hem de siyâsî görevlerde bulunmuş, Evs ile Hazrec arasında yıllardan beri devam eden savaşların bitirilmesinde etkin görevler üstlenmiştir. Böylece Medine'de sosyal nizâmın tesis edilmesini sağlama yolunda önemli adım atmıştır.

Medine'ye hicretle birlikte yeni yurdunda kendini eğitim-öğretim işlerine adanmış ve bu dönemde Ashâb-ı Suffânın yetiştirilmesinde katkıda bulunmuştur. Ayrıca Medineliler'e Kur'ân okuması ve onlara namaz kıldırmasından dolayı ona "el-Mukrî" (Okuyucu) lakabı verilmiştir.

Hayatının en verimli çağlarını Rasûlullah'ın yanında geçiren Mus'ab b. Umeyr, devletleşme aşamasının ilk yılında Bedir Savaşı'na katılmış ve ordunun önünde bayraktarlık yapmıştır. Cephenin öbür tarafında ailesinin bulunması onun tavrında herhangi bir değişiklik meydana getirmemiştir. Öyle ki bu savaşta esir olan kardeşine bile ayrıcalıklı davranmayarak İslâm'da kan bağının değil, din bağının esas olduğunu göstermiştir. Bedir'in ertesi yılı vuku bulan Uhud Savaşı, onun çok sevdiği Rasûlullah'ı

koruma adına canını verdiği bir savaş olmuştur. Bu savaşta Allah tarafından gönderilen bir melek, şehit olan Mus'ab'ın suretine girmiş ve İslâm ordusunun sancağını taşımıştır.

İslâm'a girdikten sonra hep Hz. Peygamber'in övgü dolu sözlerine mazhar olan Mus'ab b. Umeyr, bu özelliğiyle insanlara örnek olmuştur. İslâm'ı tebliğ ederken ortaya koymuş olduğu metotlarla günümüz irşâd ve tebliğ faaliyetlerine rehber olma özelliği göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Affânî, es-Seyyid b. Hüseyin, *Envâru'l Fecr fî Fezâil-i Ehl-i Bedr*, Dâru Mâcid, Cidde 2006.
- Afzalurrahmân, *Sîret Ansiklopedisi*, (Çev. Sabahaddin Belik), İnkılâb Yayınları, (Yeni Şafak Gazetesi Baskısı), İstanbul 1996.
- Ağırman, Mustafa, “Savaş Komutanı Olarak Hz. Peygamber”, *Ebedî Risâlet Sempozyumu*, (147-160), Işık Yayınları, İzmir 1993.
- , “Hz. Peygamber’in Katıldığı Savaşlarda Sivillerin Korunması Meselesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 1 (1), 1997, 117-128.
- , “Hz. Peygamber’in Medine’yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 1 (2), 1998, 57-85.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh, *Müsned*, (Thk. Âdil Mürşid-Şuayb el-Arnâvûd), Risâle Yayınları, Beyrut 1995.
- Akyüz, Vecdi, “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed (sav)”, Ahmet Yaman (Ed.), *Câhiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed 13-15 Nisân 2007 Konya*, (87-238), Fecr Yayınları, Ankara 2007.
- el-Alî, İbrahim, *Sahîhu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Daru'n-Nefâis, Umman 1995.
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınları, İstanbul 1986.
- , “Mus’ab b. Umeyr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 226-227.
- , “Evs”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XXI, 541-542.
- Altun, İsmail, *Mekke Müslümanlarının Habeşistan’a Hicreti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996.
- Apak, Adem, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- , “Hz. Peygamber’in Hicret Sonrası Medine’de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine”, (Haz. Mahfuz Söylemez), *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu: 20-22 Nisan 2007*, (315-324), İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2007.
- , *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2009.
- , *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.

- Arı, Saim, *Medine'nin Öncüleri*, Işık Yayınları, İstanbul 2008.
- Arı, M. Salih, "Câhiliye Toplumundan Medenî Topluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu", *İSTEM Dergisi*, Ek (1), 2008, 211-227.
- Arslan, Mustafa, "İslâm'ın İlk Döneminde Toplumsallaşma Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış: Kardeşleştirme Örnek Olayı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 18 (3), 2005, 251-274.
- Atasoy, İhsan; Paksu, Mehmet, *Sahabîler Ansiklopedisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in (sav) Hayatı*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
- Avcı, Casim, "İslâm Öncesi Arabistan ve Araplar'da Dinî, Sosyo-Kültürel Hayat", Casim Avcı (Ed.), *İlk Dönem İslâm Tarihi*, (2-25), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010.
- Aydın, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yayınları, İstanbul 1991.
- Aykaç, Mehmet, "Hamne binti Cahş", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, XV, 497.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya el-Ma'rûf, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (Thk. Muhammed Hamidullah), Dâru'l-Meârif, Mekke ts.
- , *Futûhu'l-Buldân*, (Thk. Abdullah Enîs), Müessesetü'l-Meârif, Beyrut 1987.
- Berîğîş, Muhammed Hasan, *Mus'ab İbn Umeyr*, (1975), (Çev. Kenan Levent), Esra Yayınları, Konya 1991.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Boyunağa, Ahmet Yılmaz, *Tebliğinden Günümüze İslâm Tarihi*, Akabe Biat Yayınevi, Samsun 1993.
- Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2003, XXVII, 305-311.
- el-Bûtî, M. Said Ramazan, *Fıkhu's-Sîre*, (1991), (Çev. Ali Nar, Orhan Aktepe), Gonca Yayınları, İstanbul 1992.
- Büyükcoşkun, Kudret, "Arabistan", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, III, 248-252.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, Akçağ Yayınları, (Zaman Gazetesi Baskısı), İstanbul ts.
- Cevâd, Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Beyrut 1993.

- Cumhur, Abdulaziz, *Tevhid Daveti ve Mus'ab b. Umeyr*, Mektup Yayınları, İstanbul 1983.
- Çakan, İ. Lütfü; Solmaz, N. Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2008.
- Çelikkol, Yaşar, "Câhiliye Döneminde Yesrib'in Etnik Yapısı (İlk Çağlardan M. 600 Yılına Kadar)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), 2005, 319-346.
- Çubukçu, Asri, "Buâs", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, VI, 340.
- Davutoğlu, Ahmet, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, Bahar Yayınları, İstanbul 1988.
- Demircan, Adnan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009.
- Dere, Nurgül, *Hanım Sahabîler*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2010.
- Derveze, Muhammed İzzet, *Sîretü'r-Rasûl*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ts.
- Dursun, Davut, "Etiyopya", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XI, 488-491.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Asr-ı Saâdet*, Eser Neşriyat, İstanbul 1977.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kalem, Şam 1992.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Hâtemü'n-Nebiyyîn*, Katar 1979.
- Eren, Cüneyt; Erboğa Halit, *Şühedâ-i Uhud*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012.
- Ertürk, Mustafa, "Çağdaş Bir Tebliğ Metodolojisi Oluşturma Meselesi Üzerine Bazı Düşünceler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi II, Tartışmalı İlmî İhtisâs Toplantıları 1,2,3*, (529-552), İSAV Yayınları, İstanbul 2009.
- el-Fârûkî, İsmail Râci; el-Fârûkî, Luis Lâmia, *İslâm Kültür Atlası*, (1986), (Çev. Mustafa Okan Kibaroglu, Zerrin Kibaroglu), İnkılâb Yayınları, Yeni Şafak Gazetesi Baskısı, İstanbul 1999.
- Fayda, Mustafa, "Bedir", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 325-327.
- Fr. Buhl, "Mus'ab b. Umayr", *İ.A.*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VIII, 668.
- , "Medine", *İ.A.*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VII, 459-471.
- el-Gazâlî, Muhammed, *Fıkhu's-Sire*, Dâru's-Şuruk, Kâhire 2000.
- Günaltay, M. Şemsettin, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1986.
- Hâlid, Muhammed Hâlid, *Ricâlu Havle'r-Rasûl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (1989), (Çev. Salih Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul 1991.
- , *H. Peygamber'in Savaşları*, (Çev. Nazire Erinc Yurter), İstanbul H.1400.
- Hasan, İbrahim Hasan, *Siyâsî, Dînî, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, (1964), (Çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümü), Kayihan Yayınları, İstanbul 1987.
- Haylamaz, Reşit, *Gönül Tahtımızın Eşsiz Sultanı Efendimiz*, Işık Yayınları, İstanbul 2006.
- Hitti, Philip K., *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (1970), (Çev. Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İstanbul 2011.
- Hodgson, Marshall Goodwin Simms, *İslâm'ın Serüveni*, (1974), (Çev. Alp Eker, Mutlu Bozkurt, vdgr), İz Yayıncılık, Yeni Şafak Gazetesi Baskısı, İstanbul 1995.
- el-Humeydî, Abdulaziz b. Abdillâh, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Endülüs, Cidde 1998.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2006.
- , *el-İstîâb fî Ma'rifet'il-Ashâb*, Dâru'l-A'lam, Ürdün 2002.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed, *Kitâbu'l-Muhabber*, (Thk. Eliza Lichtenstadter), Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut ts.
- İbn Hacer, Ebû'l Fadl Ahmed b. Ali b. Hicr Şihâbüddîn el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, (Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), Kâhire 2008.
- , *es-Sîretü'n-Nebeviyye fî Fethi'l-Bârî*, Medine H.1414.
- , *Tehzîbü't-Tehzîb*, Dâiretü'l-Maârif, Haydarabâd H. 1327.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahmân bin Muhammed el-Hadrâmî, *Mukaddime*, (2001), (Çev. Halil Kendir), Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul 2004.
- , *Târîhu İbn Haldun*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *Cevâmiu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, (Thk. İhsan Abbas, Nâsirüddîn el-Esed), Dâru'l-Maârif, Mısır ts.
- , *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, (Thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Dâru'l-Maârif, Kâhire 1982.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Bustî, *Târîhu's-Sahâbe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdilmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Urbâ, Beyrut 1990.
- İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk*, (Thk. Muhammed Hamidullah), Hizmet Vakfı, Konya 1981.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb b. Sa'd ez-Zür'i ed-Dimeşkî Ebu Abdillâh Şemsüddin, *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd, Abdulkadir el-Arnâvûd), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (ts), (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 2008.
- , *el-Fusûl fî Sîreti'r-Rasûl*, Dâru't-Turâs, Medine 1985.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Amr), Mektebetü'l-Hancî, Kâhire 2001.
- İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî, *Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, (Thk. Muhammed el-İ'yd el-Hatravî, Muhyiddîn Meto), Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1992.
- İbn Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *Kitâbu'l-Meğâzî*, (Thk. Abdulaziz b. İbrahim), Dâru İşbilya, Riyâd 1999.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec, *Sıfatü's-Safve*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1985.
- İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-Târih*, (Thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- , *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, (Thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbnü'l-Kelbî, Hişâm Ebû'l-Münzir b. Muhammed b. es-Sâib, *Cemheretü'n-Neseb*, Dâru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Şam ts.
- el-İsbehânî, Ebû Naîm Ahmed b. Abdillâh, *Delâilü'n-Nübüvve*, (Thk. Muhammed Revvâs Kal'âcî, Abdu'l-Berr Abbâs), Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986.
- , *Marîfetü's-Sahâbe*, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1998.
- , *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

- İslâmoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân –Gerekçeli Meâl-Tefsir-*, Düşün Yayınları, İstanbul 2012.
- Kapar, M. Ali, “Hz. Peygamber Toplumu Meydana Getiren Unsurlar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 1999, 13-27.
- Karaman, Hayrettin, “Cuma”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 85-89.
- , vdgr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, TDV Yayınları, Ankara 2010.
- Kazancı, Ahmet Lütfü, “Abdüddâr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, I, 177.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmu'n-Nisâ fî Âlemi'l-A'râb ve'l-İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1959.
- , *Mu'cemu Kabâili'l-A'râb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf, *Hayâtü's-Sahâbe*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1999.
- Köksal, M.Asım, *İslâm Tarihi*, Köksal Yayınları, (Gerçek Hayat Dergisi Baskısı), İstanbul 2005.
- , “Dâru'l-Erkâm”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 520-521.
- Lings, Martin, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (1983), (Çev. Nazife Şişman), İnsan Yayınları, İstanbul 1984.
- Makdîsî, Mutahhar b. Tâhir, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih*, Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Mevdûdî, Ebû'l-Âlâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Müslim, b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Dâru'l-Hadîs, Beyrut 1991.
- en-Nedvî, Ebû'l-Hasan Alî el-Hasenî, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Dâru's-Şuruk, Cidde 1989.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn b. Şeref, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Önkal, Ahmet, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Hibaş Yayınları, Konya 1984.
- , “Hazrec”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVII, 143-144.
- Öztürk, Levent, “İslâmiyet'in Yayılmasında Hicretin Önemi: Habeşistan Örneği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 2001, 7-24.
- Palabıyık, Muhammet Hanefî, “Hz. Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyeti (Tarihî Arka Plan ve Teşri Açısından)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (17), 2002, 93-120.

- , *Hz. Peygamber ve Mekke Yılları –Eleştirel Bir Yaklaşım–*, Araştırma Yayınları, Ankara 2009.
- , “Câhiliye Dönemi ve İslâm’ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 2007, 31-68.
- Sallâbî, Ali Muhammed, *Gazavâtu’r-Rasûl*, Müessesetü İkra, Kâhire 2007.
- Sarıçam, İbrahim, *Emevi-Hâşimî İlişkileri*, TDV Yayınları, Ankara 1997.
- , *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2004.
- es-Sem’ânî, Ebû Sa’d Abdu’l-Kerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, *el-Ensâb*, Mektebetü İbn Teymiye, Kâhire 1980.
- Semhûdî, Nûruddîn Ali b. Ahmed, *Vefâu’l-Vefâ b. Ahbâri Dâri’l-Muustafa*, (Thk. Kâsım es-Samiraiyyi), Müessesetü’l-Furkan li’t-Turâsi’l-İslâmî, Mekke 2001.
- Sırma, İhsan Süreyya, *İslâmî Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, Beyan Yayınları, İstanbul 2010.
- , *İslâm Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, BeyanYayınları, İstanbul 2010.
- Suruç, Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimiz’in Hayatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.
- Süheylî, Ebû’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed b. Ebi’l-Hasan, *er-Ravdu’l-Unuf*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Şâkir, Mahmûd, *et-Târîhu’l-İslâmî*, Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 2000.
- Şelebî, Mahmûd, *Hayâtu Mus’ab bin Umeyr*, Dâru’l-Ceyl, Beyrut 1996.
- Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi (Tahlil ve Tenkit)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- Şurrâb, Muhammed Muhammed Hasan, *el-Medînetü’n-Nebeviyye fî Fecri’l-İslâm ve’l-Asri’r-Râşidîn*, Dâru’l-Kalem, Şam 1994.
- Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr, *Târîhu’t-Taberî*, (Thk. Muhammed Tâhir el-Berencî, Muhammed Hasan Hallâk), Dâru İbn Kesîr, Şam 2007.
- Tarhûnî, Muhammed b. Rızk, *Sahîhu’s-Sîreti’n-Nebeviyye*, Dâru İbn Teymiye, Kâhire H. 1410.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Serve, *Sünen*, Mektebetü Maârif, Riyâd ts.
- Ünal, Ali, *Mekke Rasullerin Yolu*, Pınar Yayınları, İstanbul 1985.

- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî, Âlemü'l-Kütüb*, Beyrut 1984.
- Varol, M. Bahaüddin, "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış II (Eğitim Kurumları ve Metotları)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), 2001, 157-175.
- Vatandaş, Celaleddin, *Hiz. Muhammed'in Hayatı ve İslâm Daveti*, Pınar Yayınları İstanbul 2010.
- Watt, W. Montgomery, *Hiz. Muhammed Mekke'de*, (1952), (Çev. M. Rahmi Ayas, Azmi Yüksel), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1986.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad. İsmail Karaçam, vdgr), Azim Dağıtım, İstanbul 1992.
- Yıldırım, Muhammet Emin, *Hiz. Peygamber'in Albümü Soy Ağacı/Nesebi ve Yakınları*, Siyer Yayınları, İstanbul 2011.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Feza Gazetecilik, İstanbul 1998.
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, (Zaman Gazetesi Baskısı), İstanbul 1986.
- ez-Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed bin Ahmed bin Abdillâtîf, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, (Çev. Kâmil Miras), DİB Yayınları, Ankara 1976.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tehzîbu Siyer-i A'lami'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991.
- , *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, (Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991.
- , *Tecrîdu Esmâi's-Sahâbe*, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan ts.
- , *Târîhu'l-İslâm*, (Thk. Ömer Abdu's-Selâm Tedmürî), Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut 1990.
- Zengin, Fetullah, *Medine'nin İslâmlaşması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi li'l-Malayîn, Beyrut 2002.
- Zübeyrî, Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab, *Kitâbu Nesebu Kureyş*, Dâru'l-Maârif, Kâhire ts.

Züheyr b. Harb, Ebûbekr Ahmed b. Hayseme, *et-Târihu 'l-Kebîr*, (Thk. Salah b. Fethî),
el-Fârûku'l-Hadisiyye, Kâhire 2004.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Köksal ÇOBAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Pasinler 1975
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Pasinler Anadolu İmam Hatip Lisesi
İletişim	
E-Posta Adresi	koksal25@gmail.com
Tarih	